

«TK MEGANOM»

ISSN 2520-7474

PARADIGM OF KNOWLEDGE

Multidisciplinary
Scientific Journal

№ 2(46)

Frankfurt 2021

ISSN 2520-7474

DOI 10.26886/Paradigm.2520-7474.2(46)2021

**SCIENTIFIC JOURNAL
PARADIGM OF KNOWLEDGE**

**No. 2(46), 2021
April, 28**

FOUNDER: CENTER FOR
INTERNATIONAL COOPERATION
TK MEGANOM, LLC

WAS FOUNDED IN 2014

IT IS ISSUED SIX TIMES A YEAR

<http://naukajournal.org/index.php/Paradigm/>

Edition address: Zeil 12,
60313 Frankfurt, Germany

Edition e-mail: paradred@gmail.com

Phone: + 496921246293

© Center for international scientific
cooperation TK Meganom, LLC

Reprint of materials without the written permission of edition forbidden

Editorial Board:

The Editor-in-chief Doctor of Political Science, Professor, Valery Kornienko, Academician of the Ukrainian Academy of Political Science, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"

Economic Sciences

- Doctor of Economics Sciences, Professor Bashnyanin G., Head of the Department of Economics, Lviv Commercial Academy;
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Barsky Y. M., Lutsk National Technical University;
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Shvets N. R., Director of Institute of Banking Technologies and Business "University of Banking";
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Shevchuk A. V., Novovolynsk Research-Education Institute of Economics and Management Ternopil National Economic University;
- Doctor of Economics Sciences, Associate Professor, Vdovenko N. M., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Zahorna T. O., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Economics Sciences, Associate Professor, Hrapkina V. V. Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;

Historical Sciences

- Doctor of Historical Sciences, Professor, Orehovsky V., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;

- Doctor of Historical Sciences, Professor, Yuriy M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Historical Sciences, Bezarov O., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Tsyganenko L., Izmail State Humanitarian University
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Roebuck Igor Y., Kharkiv National Medical University;
- Doctor of Historical Sciences, Nikitenko K. V., Lviv National Academy of Arts;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, I.B. Datskiv, Ternopil National Economic University;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Cotsur Nadiya, Gregory Skovoroda Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University;

Philosophical sciences

- Doctor of Philosophy, Alatoom Mohammad Fayiz Ahmad;
- Ramadan Emhemad Jweli Kanan, Doctor of Philosophy (PhD), Elmergib University, Libya;
- Doctor of Philosophy, Professor, Chikarkova M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Philosophy, Professor, Andriyenko O. V. Donetsk National University;
- Doctor of Philosophy, Dulyan P. G., Mikolaiv National University;

Political Sciences

- Doctor of Political Science, Professor, Kornienko V., Academician of the Ukrainian Academy of Political Science, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"
- Doctor of Political Sciences, Professor, Tkach O. I., Taras Shevchenko National University of Kyiv;
- Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Denysyuk Svetlana G., Vinnytsia National Technical University;

Pedagogical Sciences

- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Belmaz Y. Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vlasenko K. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Donbass State Engineering Academy;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Prima R. M., Lesya Ukrainka Eastern European National University;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kozhevnikov V. M., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Tarnopolskyi O. B., Doctor of Pedagogical Sciences, Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Poluboiaryna I. I., Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts;

Psychological Sciences

- Doctor of Psychology, Professor, Volzhentseva I., Makeyevka Economics and Humanities Institute;
- Doctor of Psychology, Professor, Simonenko S., K.D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University;
- Associate Professor, Murat Eliozy, Ondokuz Mayıs University, Yasar Dogu Faculty Of Sport Sciences, Samsun, Turkey;

Medical Sciences

- Doctor of Medical Sciences, Professor, Mikhail Lebedyuk, Head of the Department of Dermatology and Venereology, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medical Sciences, Professor, Bocharov Vasily Andreevich, Head of the Department of Pharmaceutical and Cosmetology Technologies, Odessa Medical Institute of the International Humanities University;
- PhD in Medical Sciences, Bocharova Veronika Vladimirovna, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Kuts Larissa Viktorovna, Head of the course of dermatovenerology, clinical immunology, allergology, Medical Institute of the Sumy State University;
- Doctor of Medical Sciences, Zubkova L., Medical center "ORTO DENT" (Odessa, Ukraine);
- Doctor of Medical Sciences, Gladchuk V., «Hladchuk Medical Aesthetic Center» (Kiev, Ukraine)
- Doctor of Medicine, Professor, Peklina G. P., Odessa Medical Institute International Humanitarian University;

Technical Sciences

- Doctor of Technical Sciences, Professor, Waldemar Wójcik, Lublin University of Technology;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Baranowski V. M., Ternopil National Technical University;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Gogo V. B., Donetsk National Technical University;
- PHD in Engineering Sciences, Alatoom Mohammad Fayiz Ahmad

Juridical sciences

- Doctor of Law, Professor, Krinitsky I. E., Professor, Research Laboratory number 1, Research Institute of Finance;
- Doctor of Law, Professor, Gumin A. M., Training and Research Institute of Law and Psychology, National University "Lviv Polytechnic"

Art

- Doctor of Art, Professor, Crul P. F. V.Stefanik Prikarpatsky University;
- Doctor of Art, Professor, Olena Sizova, P. Tchaikovsky South Ural State Institute of Arts;
- Doctor of Art, Professor, Katerina Stanislavska, National Academy of Leaders Culture and Arts;
- Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, Prokopova Natalia Leonidovna, Dean of the Faculty of Directing and Actor Art, Kemerovo State Institute of Culture;
- Doctor of Art, Rusudan Kvaratskhelia, Caucasus International University;
- Doctor of Art, Professor, Andriy Puchkov, Boris Grnchenko Kyiv University;
- PhD in Art, Evhen Kushch, National Academy of Leaders Culture and Arts;

Geographical Sciences

- Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ilyin L. V., Head of the Department of Tourism and Hospitality Lesya Ukrainka East-European National University;

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

DOI (Digital object identifier)

Publishing house is a member of CrossRef

Indexing:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH
ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

I. POLITICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.1

UDC: 32.001 (075.8)

NEOLIBERAL GLOBALIZATION AS THE PROBLEM OF ENVIRONMENTAL POLICY IN THE REGIONS OF LATIN AMERICA

O. Tkach, PhD of Political Sciences, Professor

<https://orcid.org/0000-0003-3131-1533>

e-mail: tio19@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Kiev

-

The actual questions of environmental safety in the context of ideas of global evolutionism taking into account modern tendencies. The ecological situation in the country demonstrates the processes of deterioration and waste of natural resources, energy and habitat, as well as critical conditions in the quality of life of the population. Researchers in political ecology structure allocated direction: mechanism of environmental decision-making society and its political, economic and intellectual elites; the formation of a way of life, economic activity and culture, depending on the environment; the formation of its own environment by society; interaction of different societies solving the problem of access to natural resources and their transformation into a public resource; creation of systems of activity, their organization, infrastructure and hierarchy; the consequences of using performance systems; modern global geopolitical and ecological-political situation. Political scientists have tried to highlight and approve a new part of knowledge - political ecology - with its own laws, patterns and conclusions. The authors express the hope that the continuation of the development of the scientific theme of political ecology will allow in discussions and disputes to develop a scientific apparatus that allows us to obtain knowledge at what point in global history we are, what is permissible

and unlawful for us to do, where we should go. All those conclusions that undoubtedly affect the life of both an individual and social systems. The article examines the problems that Latin American researchers are studying: how states face environmental problems, how they understand these problems and what decisions they make. Thus, a collision state and political systems to environmental issues, evaluation of possible management decisions and their consequences, the scientific analysis of the consequences of such decisions in the competition state systems is the subject of the political ecology research. The conceptual apparatus of political ecology includes the following positions: biosphere wars, wars for the division and redistribution of biosphere resources. Unlike economic wars, wars of the rich, who has something to share and who does not think about survival, biospheric wars are waged extremely cruelly - for the complete capture of biosphere resources and the total destruction of their previous users; resources of the biosphere: air, water, soil, forests, subsoil, biological resources of various natural zones, the minimum necessary biodiversity for the comfortable existence of man as a biological and social species in the biosphere of planet Earth and developed outer space; environmental diplomacy - ways and methods of achieving control over biosphere resources by diplomatic means that are optimal for the development of the state; bioresource management - a system for making management decisions regarding the use and conservation of biosphere resources; biosphere restructuring is a change in the species and landscape diversity of the biosphere due to human activity.

Key words: ecology, management, biosphere, landscape diversity, environmental diplomacy, the environmental problems of the state, democracy.

доктор політичних наук, професор, Ткач О. І., Неоліберальна глобалізація як проблема екологічної політики в країнах Латинської

Америку / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна, Київ

Розглянуті актуальні проблеми екологічної безпеки в контексті ідей глобального еволюціонізму за умови сучасних тенденцій екологічної політики. Латиноамериканськими дослідниками в структурі політичної екології виділено напрямки: механізм прийняття екологічних рішень суспільством і його політичними, економічними й інтелектуальними елітами; формування способу життя, економічної діяльності і культури в залежності від середовища; формування суспільством свого середовища; взаємодія різних суспільств, що вирішують проблеми доступу до природних ресурсів і перетворення їх у суспільний ресурс; створення систем діяльності, їхня організація, інфраструктура й ієрархія; наслідку застосування систем діяльності; сучасна глобальна геополітична й еколого-політична ситуація.

Політологи виділили частину знань – політичну екологію зі своїми законами, закономірностями і висновками. Латиноамериканські дослідники виражають надію, що продовження розвитку наукової теми політичної екології в регіоні дозволить у дискусіях і суперечках виробити науковий апарат що дозволяє одержати знання, у якій точці глобальної історії ми знаходимося, що нам дозволено і недозволено робити, куди варто йти. Усі висновки позначаються на житті, як окремої людини, так і соціальних систем. У статті розглядаються проблеми, що вивчають дослідники Латинської Америки: яким чином держави зіштовхуються з екологічними проблемами, як вони розуміють ці проблеми і які вони приймають рішення, до чого ці рішення приводять. Таким чином, зіткнення державних і політичних систем з екологічними проблемами, оцінка можливих управлінських рішень і їхніх наслідків, науковий аналіз наслідків таких рішень у

конкурентній боротьбі державних систем є предметом дослідження політичної екології. Політична екологія – галузь знань про вироблення і прийняття державою оптимальних рішень в галузі раціонального і комплексного використання ресурсів біосфери і способів їх розподілу між державними системами. Понятійний апарат політичної екології містить у собі наступні позиції: біосферні війни, війни за розділ і переділ ресурсів біосфери. На відміну від економічних воєн, біосферні ведуться жорстко – за повне захоплення біосферних ресурсів і тотальне знищення їхніх попередніх користувачів; ресурси біосфери: повітря, вода, ґрунти, ліси, надра, біологічні ресурси різних природних зон, мінімально необхідне біорізноманіття для комфортного існування людини, як біологічного і соціального виду в біосфері планети; екологічна дипломатія – способи і методи досягнення контролю над біосферними ресурсами дипломатичними засобами, оптимальними для розвитку держави; біоресурсне управління – система прийняття управлінських рішень стосовно користування і збереження ресурсів біосфери; біосферна перебудова – зміна видової і ландшафтної розмаїтості біосфери внаслідок діяльності людини.

Ключові слова: екологія, управління, біосфера, ландшафтна розмаїтість, екологічна дипломатія, екологічні проблеми держави, демократія, глобалізація, екологічна безпека

Introduction. Man-made civilization, which provided impetus to the development of human economic activity, at the same time created a set of global problems of mankind, among which the most worrying is environmental - the depletion of natural potential, the deterioration of the environment.

Results. Sandra D. and As in her works determined that the latest turning point in world development was neoliberal globalization .At first it seemed that it was able to make a breakthrough in the trends of world development: to open

new horizons for the periphery, promoting the modernization of their national economies and accelerating "catching-up development." It was hoped that in this way we will be able to reduce the effects and other negative effects of man-made civilization, in particular in the environmental sphere. But the turning point did not happen, the global problems of mankind have not lost their severity. Neoliberal globalization "calls" on the periphery to adapt to its peculiarities, and then before them will open a "window of attractive opportunities" to join the benefits of socio-economic progress. So far, there have not been many such "lucky" countries, and they have begun to suffer from the financial "tsunami" caused by a new stage of globalization. Worse is the "black continent" - Africa, which was and remains the stepson of man-made civilization [1].

Researchers: Nicolas Garcia Uriburu found that the benefits of neoliberal globalization in Latin America were not significant. For her, the "window of attractive opportunity" soon turned out to be semi-closed. The promising economic recovery associated with neoliberal market reforms, a rapid influx of financial resources and foreign investment, has been short-lived. Already in the 90s of the last century, it was replaced by a long recession, the beginning of decapitalization of the region, exacerbation of the debt problem and in some cases destabilization of the socio-political situation (Argentina, Venezuela, Bolivia, Peru, Ecuador) [2].

A well-known researcher in Argentina on public policy in the field of environmental protection is Sergio Federowski since 2009, who is the president of the Environmental Agency La Plata, works as a host of the program "Contamination Cero" broadcast on América 24, as well as a columnist on environmental issues on América TV, is the author of *Los mitos del environment* (Intellectual Capital, 2012, published in Spain by Intellectual Key Publishing, 2013), *History of the Environment* (Intellectual Capital, 2011) and "The environment does not matter to anyone" ("Planet", 2007), was a

researcher at the International Institute for Environment and Development and is the author of dozens of scientific papers. He has written countless newspaper articles and works as a columnist for various media (La Nación, Página / 12, Clarín, Perfil) [3].

Sergio Federovski, one of Argentina's most prestigious environmental experts, identified the National Secretariat for the Environment as part of its structure, in his work "Intellectual Capital (Le Monde i Diplomatie, 2014-1922), which, despite its good intentions, almost does not demonstrate the ability to influence those other areas of the state where important decisions are made - those that develop an economic model, which is the cause of serious environmental problems in our country. Federowski notes that when the official message (national, provincial, municipal) calls for a change in the individual behavior of citizens as the only and determining element to counter the effects of climate change and other environmental problems. He wonders whether it is possible to "prevent the impact of one hundred tons of pollutants a day in the Rio de la Plata or stop the loss of 830 hectares of native forests daily from the hands of bulldozers, change the environmental consciousness".

Among Argentine and foreign researchers investigating the problem: Jones K. R., Beyer H. L., Schuster R., Walston J., Ray J. C., Robbins J., G., Callow M., Clements T., Costa H. M., DeGemmis, A., Elsen P. R., Ervin J., Franco P., Goldman E., Goetz S., Hansen, A., Hofsvang E., Jantz P., Jupiter S., Kang A., Langhammer P., Laurance W. F., Lieberman S.[4].

Neoliberalism, through its states and corporations, appeals to its voluntarism and guilt. The author reveals this global strategy of the system and suggests ten things that the government must do to save the planet. The author analyzes paradigmatic examples of contempt by the strongest sectors of the country for environmental dramas. In urban areas - stinking Riachuelo, in rural areas, the definition of agricultural boundaries that extend

to other ecoregions and destroy them. The state imposed a monoculture on the main product of agribusiness: transgenic soybeans.

Raoul Adolfo Ringellet noted that the innovation introduced by neoliberal globalization was the accelerated formation of a global economic space with the same "rules of the game" for all host entities, regardless of the size of their "wallet", scientific, technical and industrial potential, the ability to adapt to new rules of the game. The winners are the strongest, most experienced "players" - TNCs. Weak "players" - national companies from peripheral countries are given a modest place at the "gaming table": only those niches that, if economically feasible, leave for them the main actors. But such niches are becoming less and less. Some of them are already occupied by aggressive "Asian tigers" and "dragons" (world market, cheap electronic and electrical products), to master others (high-tech markets), you will need resources that most peripheral countries do not have [5].

The problem for the countries of the so-called periphery (Latin America in particular) has been the tendency to shift the focus of the environmental crisis towards them. The initial epicenters of the latter were the states of the North with a rapid process of industrial development, increasing production capacity. This process was accompanied by accelerated air pollution over the prosperous countries of the center. Awareness of this disaster prompted the latter in the middle of XX century. to take a set of measures of ecological self-protection: to strengthen the nature protection legislation, to pass to the newest technologies of waste-free production, to use of treatment plants and constructions. All this has led to the fact that the "contribution" of industrialized countries to the pollution of the planet's air basin has decreased. Another situation is on the periphery. Here the ecological situation continues to deteriorate, approaching the red, "fatal" line. This is largely due to the egocentric environmental policy of the central states (especially the United States): the transfer of "dirty", environmentally hazardous industries in the

South, which often have neither the means nor the ability to oppose such policies.

The concept of sustainable human development is based on the formulation of environmental, economic and social sustainability. The report seeks to reflect the general characteristics of the natural environment and its main deteriorations and environmental sustainability, and tends to promote natural resource management systems that allow the use of their maximum number, which is compatible with the support of regenerative processes. This will maximize production, minimizing degradation and waste. The main goal of social sustainability is to meet the needs of the population as a way to improve their quality of life, allowing and encouraging the active participation of the community in making fundamental decisions for development. opportunities that are obvious. The three most important issues for sustainable resource management are analyzed: forest use, biodiversity, taking into account the main aspects of current problems, possible solutions and some current actions. Then the environmental problems of cities are considered, emphasizing the need to preserve a holistic vision of the functioning of the city, its streamlining and improving the efficiency of the proposed solutions. Some specific issues are mentioned, such as air, water, noise pollution, floods, final waste disposal and, finally, the need to formulate a legal and institutional framework that will allow joint action between the municipality, the province and the country. A significant part of environmental problems is the result of forms of occupation of the territory, which did not take into account its limitations and opportunities. Although the Argentine state has enacted laws aimed at conserving natural resources and creating a structure capable of directing private and public actions within the rules of good governance, there have always been difficulties in its application (for example, the Forest Act dates from 1948). In 1973, the Secretariat for Natural

Resources and the Environment was established, which adopted the Three-Year Environmental Plan.

In 1992, the Secretariat was re-established with the same name as in 1973 under the President. In 1996, its name was changed to the Ministry of Natural Resources and Sustainable Development, including functions that not only contribute to the conservation and use of resources, but also affect aspects that ensure sustainability.

The provinces have been restructured to include agencies with environmental competence at different hierarchical levels: ministries, secretariats, deputy ministers, commissions and administrations. In 1992, the Federal Environmental Council was established, which periodically brings together all the provinces and the Secretariat of Natural Resources and Sustainable Development. In 1994, the Federal Environmental Pact was signed to coordinate the adopted environmental policy.

The escalating global problems of mankind have prompted the world community to actively seek ways to combat the negative manifestations of man-made civilization. Thus arose the idea of the transition of the international community to a model of environmentally sustainable development with a "human face". The United Nations Conference on Environment and Development, held in 1992 in Rio de Janeiro, made a major contribution to the development of this concept. It was attended by 50,000 members of the public from 179 countries, including top leaders from 103 countries. The conference in Rio de Janeiro aroused public opinion and forced to include environmental issues in the list of major problems of civilization.

The "environmental imperative" urges the world community not to limit itself to statements of good intentions, but to take measures for their practical implementation. For example, the World Fund for the Environment has been established, which, according to the decision of the Johannesburg Summit (2003), should increase to \$ 3 billion in the next three years. But

everything that is being done in this direction so far does not correspond to the scale of the ecological danger that hangs over humanity.

There are many different obstacles to the practical implementation of the idea of sustainable development . But quite often one of the main ones falls out of sight - the egocentric approach of the leading states to the solution of global problems of the world community, in the field of ecology. If this obstacle is not overcome, the transition to a new paradigm of world economic development may take a long time.

The problem of developing countries is the lack of unity of action to protect national interests in the international arena. Although there is no lack of understanding of the importance of such unity, in practice the periphery countries often operate separately, alone, seeking to benefit from cooperation with TNCs and international financial centers, favorably for each of them political and economic conditions (commodity markets in particular). There is a competition between peripheral countries for financial resources, for privately attracted private investment, for commodity markets, which is still an important source of foreign exchange income for them. All this leads to an increase in the price of loan interest (financial resources), which are owned by the richest countries in the world; the costs of peripheral borrowing countries to pay debts and dividends on private capital invested in their economy (TNC) are increasing; on the other hand, commodity prices are falling, forcing peripheral countries to increase the physical volume of their supplies to the world market. "Price scissors" lead to significant economic losses in trade between peripheral countries and the Nordic countries. All this, in the end, slows down the "development that catches up" with the periphery, preserves the dichotomy of world socio-economic development.

Given the current gaps in economic parameters, the greatest economic effect will not be unlimited freedom of the market, liberalization and deregulation, and deeply thought-out strategies of limited openness of

national economies, specific to each area (industry, district, country) combination of liberalization and protectionism . were not reduced, but aimed at solving the priority tasks of society. Such a rethinking of experience will take a long time, so start developing new theoretical paradigms and policy concepts as soon as possible. It is necessary to move away from a narrow economic approach and move to a comprehensive consideration of society's problems, taking into account social , environmental, cultural and other aspects.

Yes, the coast of Rio de la Plata is too polluted. The ecological situation in the country demonstrates the processes of waste of natural resources, energy and environment, as well as critical conditions for the life of the population. The country's commitment, signed in Rio de Janeiro in 1992, calls for the promotion of significant action based on sustainable development.

Argentina has a huge wealth of natural resources for human activity. Its significant fluctuations in latitude and altitude allow the development of the ecosystem. Much of the territory corresponds to arid and semi-arid climates with insufficient water. Argentine society interacts intensively with its natural environment, using only part of the potential and creating environmental problems due to the form of ecological connection with economic and social policy.

In general, the following natural systems and their problems can be identified: a large oil spill in fresh water was caused by the Shell Petroleum tanker in Rio de la Plata on January 15, 1999, which polluted the environment, drinking water and local animals. Magdalena oil spill. Petroleomagdalena.com. 2009-01-15 [6].

The main environmental problems in Argentina are the pollution of agricultural land. Soil is threatened Horn, deforestation. Air pollution is also a problem due to chemicals from industrial sources. Water supply is threatened by uncontrolled emissions of pesticides , carbon and heavy metals [7].

The volume of renewable water sources in Argentina is 276 cubic kilometers. In 2002, about 97% of all citizens and more than 70% of rural residents had access to improved water sources. In 2000, about 12.7% of the land area was occupied by forests and forests [8].

According to a 2006 report published by the International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, endangered species include 32 species of mammals, 55 species of birds, 5 species of reptiles, 30 species of amphibians, 12 species of fish and 42 species of plants. The average score on the forest landscape integrity index in 2018 of Argentina was 7.21 out of 10, which means the 47th place in the world out of 172 countries [9].

The law on forests does not prohibit deforestation in the north. Santiago del Estero, Salta, Formosa and Chaco are the provinces where this phenomenon is most acute. Since the entry into force of the rules, more than a million hectares have been cleared through the development of agriculture.

The Paranaense jungle as a system covers the central and northern regions of the province of Misiones, which make up the southern part of the Atlantic Forest, a formation that begins in northern Brazil and of which only 5% of the original formation remains at the turn of the century. The climate is subtropical with an average annual temperature of 20° and rainfall from 1500 to 2000 millimeters. Vegetation consists of three differentiated layers, dominated by trees from 20 to 30 meters high. The terrain rises from southwest to northeast to a height of 900 meters, where there is *Araucaria* (*Araucaria angustifolia*), which has disappeared commercially. (pine paraná or curiyú). At the top of the network are dominated by jaguars in the numerous fauna. The area has many ecosystems, including tree flora, non-tree flora, fauna, genetic heritage, water, soil, landscape, regulation of hydrographic basins and greenhouse gases. The presence of frost limits the development of tropical crops. Logging continues to cause waste and degradation. Wood processing

needs to be improved to ensure a sustainable natural supply. Replacing natural forest with implanted forest reduces biodiversity, deforestation followed by burning when crops are not grown, causes erosion processes and causes soil problems. The construction of large hydropower plants without the necessary environmental understanding or with insufficient environmental understanding has led to negative consequences in the region. Territorial order is also needed to reduce real estate speculation in the process of increasing the value of floodplains. Expanding the boundaries of agricultural production requires more careful planning, taking into account the real potential of soils, especially the use of forest soils for agricultural problems (crops of tuna, yerba, tobacco, soybeans). Some of these issues are currently being addressed by the Ministry of Ecology of Misiones Province.

The mountain ranges of the Suband districts of the provinces of Salta, Jujuy and Tucuman in the area that begins on the border with Bolivia and reaches the south of Tucuman. The 4.5 million-hectare formation is similar to a missionary jungle, but heavily influenced by the Chaco Forest. It also varies with height. In the lower zone between the jungle and the Chaco forest, a transitional formation develops. In the upper zone, on the eastern slopes, the transitional forest species continue, and then a mountain forest develops, very dense and covered with clouds. At an altitude of 2,500 meters, it turns into a mountain forest with fewer species and above, where pastures begin to predominate. In the case of Salta, industrial crops show a high level of subsidies for energy, which reaches pollution levels. The expansion of agricultural boundaries over forest lands has been very significant, without taking into account the medium- and long-term effects of different crops, especially soybeans. These processes begin with the destruction of forest biomass as a result of fire, which seriously affects biodiversity. Lands that require conservation methods are used for growing crops, which reduces the stocks of flora and fauna, affects the quality of life.

The Chaco-Seco and Chaco-Umedo ecoregions are an ecosystem covering the provinces of Chaco, Formosa, Santiago del Estero, east of Salta and Catamarca and north of Cordoba and La Rioja. It is a plain with low relief energy and with small rivers with countless swamps, not cleared by reservoirs. The presence of dry winters and climatic variability, when temperatures fluctuate throughout the year from below zero degrees to above 30 degrees, with an average temperature of 18° to 23°, allows the development of a variety of vegetation that is characteristic of the Chaco forest. It includes areas with a semi-arid climate (450 to 750 mm), arid (100 to 450 mm) and humid (more than 750 mm). The deforestation of the Fuegi forest fauna varies depending on the environment, it is very rich, which decreases to the west. Large predators - maned gouache and jaguar. The supply of ecosystems is extremely diverse. Soils are characterized by insufficient drainage, which causes laminar erosion. Logging for firewood, firewood and charcoal often causes degradation. There is also overgrazing, which prevents the restoration of pastures. The structure of soils requires environmental methods, frequent floods that require ecological order in settlements to avoid their consequences. Significantly reduced agricultural units less than 100 hectares, from 1969 to 1988 they increased from 74.5% to 55.9%.

Researchers are identifying problems on the Atlantic coast, with islands, beaches, a large number of ecosystems due to the possibility of settlement of production activities and a huge marine wealth. Manufacturing, oil, tourism and urban development alone often lead to environmental degradation. Coastal planning plans seek to reconcile these competing interests. Through the Global Environment Facility (GEF) and on the recommendation of UNDP, a project was implemented to formulate a Patagonian Coastal Management Plan [10].

In 2003, more than 6.6% of the total land area was protected. Argentina has four UNESCO World Heritage Sites, the Iguazu National Park, the Valdes

Peninsula, the Ischigualasto National Park, and Talampaya, and 14 sites are recognized as Ramsar wetlands of international importance. The main environmental responsibilities are assigned to the Ministry of Health and the Environment, the Secretariat for Environmental Planning of the Ministry of Transport and Public Works; and the Secretariat for Renewable Natural Resources and Ecology in the State Secretariat for Agriculture and Livestock.

Conclusions . Thus, Latin American researchers in the structure of political ecology have identified areas: the mechanism of environmental decision-making by society and its political, economic and intellectual elites; formation of a way of life, economic activity and culture depending on the environment; formation of society's environment; interaction of different societies that solve problems of access to natural resources and their transformation into a public resource; creation of systems of activity, their organization, infrastructure and hierarchy; the consequences of the application of systems of activity; current global geopolitical and ecological-political situation.

References:

1. Sandra Diaz. (2019). Nature's Contributions to People (NCP) - Article by IPBES Experts in Science IPBES. Ipbес.net.
2. Nicolas Garcia Uriburu. Ekologia. June 12, 2009. Wayback Machine.
3. Fedorovsky S. (2012) Los mitos del environment. - 325 p.
4. Pauchard, A., Cavieres, L., Bustamante, P., Rapoport, E. (2004). Increasing the understanding of plant invasions in southern South America. Biological Invasions 6 (2): 255-257.
5. Lopez, H.L, R.C Menni, RA Ringuélet (1981). Bibliografia Ictiologica Argentina (1965–1981). Biologia Acuatica, La Plata, 1: 1-100.
6. Magdalena oil spill. Petroleomagdalena.com. 2009-01-15.

7. Semi-arid Pampas. Terrestrial Ecoregions. World Wildlife Fund.
8. Animals in Argentina". Adventure-tours-south.com.
9. Info about Hornero" (in Spanish). Redargentina.com. (2007).
10. UNESCO report on the state of the environment in Argentina.
11. Amy T. Austin". University of Buenos Aires.. <https://www.agro.uba.ar/users/austin/> (2019-11-20).
12. Austin page on the site of the University of Buenos Aires ^ <https://en.unesco.org/news/five-laureates-named-2018-oreal-unesco-women-science-awards>
13. Economic statistics in this section are from International Monetary Fund (IMF). World Economic Outlook Database. October 2018, and "World Economic Outlook Update".
14. Enrique J. Chaneton". Agricultural Plant Physiology and Ecology Research Institute. (2019).
15. Grantham, H. S. Duncan, A. Evans. J. E. (2020). Anthropogenic modification of forests means only 40% of remaining forests have high ecosystem integrity - Supplementary Material. Nature Communications. 11 (1).
16. Hierro, Jose L. Pauchard, Anibal Nunez, Martin A., Meyerson, Laura A., Simberloff, Daniel (2019). "A tribute to Enrique J. Chaneton". Biological Invasions. 21: 2517–2518.
17. Magdalena oil spill. Petroleomagdalena.com. 2009-01-15.
18. Moyano, Adrian (May 16, 2017). Se fue Eddy Rapoport, maestro dentro y fuera de los claustros. El Cordillerano.
19. Rapoport E.H. (2016) Prizes and Awards. The World Academy of Sciences.

Citation: O. Tkach (2021). NEOLIBERAL GLOBALIZATION AS THE PROBLEM OF ENVIRONMENTAL POLICY IN THE REGIONS OF LATIN AMERICA. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.2

Copyright O. Tkach ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited,

in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

II. CULTURAL STUDIES AND ART

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.2

UDC: 7.012

THE DISCIPLINE «FUNDAMENTALS OF PROJECT GRAPHICS» IN THE DESIGN STRUCTURE

S. Pryshchenko, Prof. Dr. Hab. in Art Studies, Dr. Hab. in Design

<https://orcid.org/0000-0003-3482-6858>

e-mail: akademiki@ukr.net

T. Senchuk, Ph.D. in Design, Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0002-2933-9724>

State University of Infrastructure and Technologies, Ukraine, Kyiv

The authors propose a conceptual approach to the content of educational discipline «Fundamentals of Project Graphics» for art institutions of higher education and analyze its important place in the Design structure. The study uses a system-structural method, through which it is possible to consider both individual components and design activities in general. A small retrospective of Graphics as art form is presented and its modern branches, tendencies, terminological base are considered. The results of this work are embodied in the educational complex of the specified propaedeutic discipline for designers of the first (bachelor's) level. It is noted that graphic means are used at all stages of the project process.

Key words: graphics, graphic alphabet, propaedeutics, graphic form, graphic system, visual language, image creation, design thinking.

Доктор мистецтвознавства, доктор наук габіліт. у галузі дизайну, професор, Прищенко С. В.; доктор філософії у галузі дизайну, доцент, Сенчук Т. В., Дисципліна «Основи проєктної графіки» в структурі дизайну / Державний університет інфраструктури та технологій, Україна, м. Київ

Автори пропонують концептуальний підхід до змістового наповнення навчальної дисципліни «Основи проєктної графіки» для мистецьких закладів вищої освіти та аналізують її вагоме місце в структурі дизайну. В дослідженні використано системно-структурний метод, завдяки якому можливо розглядати як окремі складові, так і дизайн-діяльність загалом. Подано невеличку ретроспективу графіки як виду мистецтва та розглянуто її сучасні розгалуження, тенденції, термінологічну базу. Результати проведеної роботи втілено в навчально-методичний комплекс означеної пропедевтичної дисципліни для дизайнерів першого (бакалаврського) рівня. Зазначено, що графічні засоби використовуються на всіх етапах проєктного процесу.

Ключові слова: графіка, графічна абетка, пропедевтика, графічна форма, графічна система, візуальна мова, образотворення, дизайн-мислення.

*«Розуміти» – це слово має два визначення:
перше – мати правильне уявлення про предмет;
друге – безпосередньо вивчати предмет через
взаємодію багатьох супроводжуючих його явищ.*

В. Власов [15]

Вступ. Графіка охоплює всі сфери художньої і художньо-проєктної діяльності: станкову, книжкову, рекламну, промислову, технічну. Потужним інструментом для дизайнера нині є комп'ютерна графіка, яка має вельми широкий прикладний діапазон застосування, що знаходить

відображення в проєктах, спрямованих на дизайн ландшафту, упаковки, рекламних видань, інтер'єру різного функціонального призначення (житлового, культурно-розважального, робочого, торгового, харчовального, транспортного). Тому в діяльності дизайнера вагоме значення мають функціональні, комунікативні та естетичні аспекти графічної візуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі з авторитетних фахівців наполягають на послідовному аналізі та досконалому вивченні графічного мистецтва від давніх часів до сьогодення, зокрема, В.Даниленко [1], В.Єрошкін [2], М.Куленко [3], Г.Минервин и В.Шимко [4], В.Побєдін [5], Е.Рудер [6], Д.Степовик [7], О.Хмельовський [8]. У низці видань початку 1990-х рр. Всесоюзного науково-дослідного інституту технічної естетики СРСР розглядалася вагомість проєктної графіки в структурі дизайну: Ленінградської школи дизайну [9], Московської [10] та Харківської [11].

Формулювання мети та завдань. Метою статті є дослідження візуальної мови графіки для подальшого використання її у проєктній діяльності. Серед завдань виокремимо основні, а саме: 1. проаналізувати розвиток графічних засобів і формування сучасних розгалужень; 2. узагальнити та представити набуті відомості в змісті навчальної програми «Основи проєктної графіки».

Виклад основного матеріалу статті. Історія графіки починається від часів первісного суспільства. Графіка – це мистецтво візуального комунікування від петрогліфів (наскельних малюнків) давніх народів різних країн до сучасних піктограм у міському та віртуальному середовищі. На розвиток графіки протягом століть впливало багато чинників: географічних, культурних, технологічних. Розуміння закономірностей цього розвитку означає всебічний розвиток сучасного дизайн-мислення. Дизайн-продукт сьогодні і як об'єкт, і як послуга,

виявився надзвичайно затребуваним. На початку XXI ст. відбулися кардинальні соціальні зміни, оскільки розвиток функціоналу, матеріалів та технологій спричинив появу ідеї гуманістичного дизайну «товари для всіх і кожного». Справжні інновації у галузі дизайну трансформують освіту, культуру, економіку. Дизайн є біфункціональним, його об'єкти поєднують художньо-естетичні та утилітарні якості, відтак сутність дизайну полягає не лише в проєктній діяльності як такої, а формує *художньо-проєктну культуру*. Відповідно ми аналізуємо дизайн на стику трьох культур: художньої культури (мистецтво), інтелектуальної (наука) та технічної. Дві тенденції спрямовують подальший розвиток графіки: конкретно-прагматична та історико-культурологічна. Конкретно-прагматична спрямована на оперативну підготовку професіоналів, а історико-культурологічна досліджує складні, багатогранні, універсальні явища проєктної сфери.

В цьому контексті розглянемо зміст і структуру навчальної дисципліни «Основи проєктної графіки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, основними завданнями якої є набуття вмінь та навичок використання отриманих теоретичних знань на практиці, поглиблене розуміння специфіки проєктної графіки при створенні тематичних композицій (площинних, об'ємних, об'ємно-просторових) та самостійного втілення дизайнерських ідей, орієнтація у відповідній фаховій літературі, цілеспрямований пошук та систематизація інформації по більш складним темам, що стосуються графічного моделювання, уміння застосовувати графічні засоби для ефективного розв'язання різноманітних завдань щодо отримання, обробки, збереження, подання візуальної інформації, які пов'язані з майбутньою професійною діяльністю в умовах інформаційного суспільства [12].

На нашу думку, актуальною вимогою оптимізації дизайн-освіти залишається інтегративний підхід до змістового наповнення навчальних

дисциплін. Тому можна впевнено стверджувати, що проектна графіка посідає одне з основних місць серед інших фахових дисциплін для дизайнерів усіх спеціалізацій. Приміром, онлайн-платформа з дизайну Відкритого університету Британії, заснованого ще 1969 р., поєднує наукові дослідження, відеозаписи різноманітних подій (конференцій, семінарів, зустрічей, тематичних екскурсій), оглядові статті щодо візуальних засобів, технологій і матеріалів, стилістичних тенденцій розвитку дизайну, мистецтва, інженерії, педагогіки [13]. Подібний ресурс в Україні поки що відсутній.

Курс «Основи проектної графіки» є пропедевтичним (підготовчим, узагальненим та інтегрованим), за програмою якого студенти вивчають поняття «графіки» як структуру логічних знань через взаємодію багатьох складових. Обсяг дисципліни – 150 год. (5 кредитів ЄКТС).

Перша частина курсу розглядає загальні питання, знання яких є базовими для формування професійного дизайн-мислення. Ця частина курсу знайомить з особливостями поняття «графічна» абетка» – основними, первинними елементами візуальних засобів графіки. Перелік тем охоплює історичні аспекти становлення та розвитку графіки, а також розмаїття способів графічного зображення інформації або ідей.

Друга частина курсу знайомить з різновидами графічних засобів виразності на основі поєднання графічних матеріалів, авторських і комп'ютерних технологій виконання графічних форм, кольоро-графічних засобів художнього формоутворення та сучасними тенденціями проектування і розвитку графічного мистецтва.

Розглянемо це більш детально.

Частина 1. Загальні поняття. Теоретичні аспекти графіки.

Становлення та використання графіки в процесі історичного розвитку людства відбувалось по-різному. Спочатку при створенні рисунків та малюнків різного функціонального спрямування (повідомлення,

застереження тощо). В результаті такої діяльності виникло письмо (знакові системи), образотворче мистецтво графіки, згодом креслення, а в XIX ст. проектування – проектний, аналітико-синтетичний тип діяльності, на відміну від попереднього, тривалого канонічного типу при створенні мистецьких та ужиткових форм.

На сучасному етапі розвиток людства характеризується інтенсивністю змін стереотипів мислення та законів цілісного пізнання світу. Такі процеси спрямовують та формують інші парадигми філософії, релігії, науки, освіти та мистецтва. Зокрема, переосмислення традиційного поняття «графіка» відбувається з динамічним розвитком комп'ютерних технологій (наприклад, комп'ютерної графіки, інфографіки, фотографіки тощо).

Походження та пояснення термінів, у тому числі «графіка», викликає особливий інтерес. Поняття «термін» – слово, значення якого спеціально обумовлюється, обмежується й однозначно визначається (лат. *termin* – границя, межа, межеві стовби, огорожа). *Terminus* – в древньоримській міфології бог кордонів. Таким чином, «термінологія» об'єднує *Termin* і грец. *Logos* – знання, вчення, позначаючи систему термінів, на основі якої розбудовуються наукові знання у галузі дизайну.

Термін **«графіка»** утворився від. грец. *grapho* – пишу, рисую, зображую, малюю, креслю. Вважається, що в сучасному розумінні термін «графіка» впроваджено в повсякденну практику художниками російського творчого об'єднання «Світ мистецтва» (Мир искусства). З точки зору інтегрованих знань цих визначень недостатньо для повноцінного образологічного розуміння графіки. Мова і засоби графічного зображення складають суть науки про «графіку». Візуальна мова графіки має свою специфіку – образне відтворення ідей або життєвих спостережень. Поняття образу є складним та безмежним, про що свідчить уся історія образотворення людства. Образ є базовим

поняттям, яке дозволяє зрозуміти логіку і метафізику (духовну суть) будь-якого формоутворення в Природі.

Історичний розвиток двох тенденцій – графічності та живописності унаочнюють творчий процес аналітичного та синтетичного початку художнього мислення. Відповідно, можна зазначити, що якості графічних форм присутні в різних видах мистецтва в різні періоди розвитку. Отже, в різні історичні епохи в поняття «графіки» вкладали різні розуміння, наприклад:

- у греків було широке застосування терміну «графіка», в тому числі і до живописної античної техніки. Стель античного живопису класичного періоду характеризується як лінійний, малокольоровий. Живописною, в сучасному розумінні цього слова, графіка стала в посткласичну епоху;
- у Плінія термін «graphice» означало вміння писати, рисувати наочно, а термін «graficus» – план, зображення, схему;
- у Вітрувія був акцент на креслярську функцію графіки;
- в Овідія термін «grafium» умовно означав стиль живописця (пензель живописця);
- у Тита Макція Плавта термін «graficus» означав якість майстерності графічного твору як незрівнянний (живо написаний);
- у давньоруській художній практиці характерним є ототожнення живопису і рисунку з термінами «писаніє», «письмо», «начертаніє»;
- в Україні термін «рисунок» виник на межі XVIII–XIX ст.;
- в Англії у XIX ст. під поняттям «графіка» розуміли чіткість, різкість графічного зображення відповідно до друкарської специфіки ілюстрованого видання.

Всі ці тлумачення допомагають зрозуміти походження слова «графіка». А зв'язки матеріалів, інструментів та поверхонь об'єктів із художніми техніками, технологіями та видами образотворення є

безмежними. Відповідно, в першій частині навчальної програми розглядаємо первинні елементи графіки.

Графічна абетка. Точка, лінія, пляма, тон, колір. Крапка, штрих, мазок, смуга, фактура, текстура, силует – це похідні та перехідні первинні елементи зображувальних засобів графіки від точки до плями).

Точка (від укр. точка – ткати, ткнути, колоти) елементарний зображувальний засіб, який теоретично не має розмірів, а практично точку можна визначити як пляму невеличкого розміру різної форми. Кожна точка має специфічні характеристики: рівномірно чітко обмежена, регулярно обмежена, нерегулярно обмежена, ускладнена (крапка – окремий випадок точки, сприяє виявленню фактури зображення, передає ілюзію простору).

Лінія (від лат. *linea* – лляна нитка) основний формотворчий елемент, який передає найбільш точно характер контуру будь-якої форми. В.Кандинський в книзі «Точка і лінія на площині» про це пише так: «...лінія виникла з руху – а саме внаслідок знищення вищого, замкненого в собі спокою точки. Відбувся стрибок зі статички в динаміку. Сили, які претворюють точку на лінію, різні. Розмаїття ліній залежить від тих сил та їхніх комбінацій» [14, с.242].

Лінія може бути суцільною або пунктирною (переривчастою). Всі види ліній за формою умовно можна виокремити на три групи: прямі, криві та ламані. Кожна лінія має специфічні характеристики: характер лінії (контраст або нюанс), положення лінії на площині (напрямок руху), асоціативні характеристики лінії (горизонтальні лінії – символ спокою, тиші; вертикальні – символ величності, урочистості).

Тема «лінії» філософська і знакова в своїй основі. Є лінії універсально визначені, вони узагальнюють єдність багатьох понять: динаміку, рівновагу, симетрію. Ця лінія має назву «хіазм» і нагадує латинську літеру S. Англійський художник В.Хогарт у XVI ст. вперше

визначив універсальні параметри цієї лінії (S) і назвав її **лінією краси**. Можливо, саме тому її можна дослідити в різних знакових, орнаментальних структурах різних часів і народів. Первинні функції лінії: передавати власну красу; розділяти або обмежувати площину чи частину простору; виражати або символізувати задум (ідею); фіксувати і спрямовувати споглядання об'єкту (форми) у визначеному напрямку; виконувати тонову градацію; створювати структури, схеми, графіки тощо.

Пляма – зображувальний засіб, який має двовимірність. Для плями характерним є тональність і фактура. Різновиди плям визначає характеристика площини (абрис, форма), а також похідні та перехідні первинні елементи засобів графіки від точки до плями.

Силует – окремий випадок плями, створюється в силу тонального контрасту фігури та фону. Як самостійний вид графіки мистецтво силуету започатковано в XVIII ст. у Франції, а назва походить від прізвища Е.Силуета (міністра фінансів), який на засіданнях займався вирізанням фігур з чорного паперу [15, с.198].

Фактура – побудова поверхні форми, відтворення її матеріальності (скло, дерево, камінь тощо), характеризує якість матеріалів і засобів (в переносному розумінні «фактура» це індивідуальний почерк (стиль) художника). Сприйняття фактури значно залежить від освітлення.

Текстура (від лат. *textura* – тканина, побудова) – характер поверхні, який зумовлений внутрішньою побудовою, внутрішньою структурою.

Штрих – поєднання ліній. Штрихування – це спосіб нанесення певними матеріалами та інструментами коротких ліній швидким рухом руки. Як приклад, штрихування характерно для графічних технік: офорт, суха голка; тушування (невільювання текстури) характерно для графічних технік: сангіна, вугілля, пастель, олівець. Залежно від щільності та напрямку ліній, штрих може наближатися до плями.

Тон, тональність – якість, що відноситься до ступеня її темноти чи світлоти.

Колір – одна з основних ознак видимих нами предметів. Свідоме зорове відчуття характеризується фізичними властивостями зламу та відбиття сонячних променів просторі та на поверхні будь-яких предметів (об'єктів). Ця тема розширено теоретично та практично вивчається навчальною дисципліною «Кольорознавство», в якій поєднано елементи фізики, фізіології, психології та теорії мистецтв. Тому в даному випадку визначимо лише систематизацію кольору на хроматичні та ахроматичні кольори і три основні характеристики кольору (світлість, колірний тон та насиченість). Будь-які зміни однієї з характеристик призводять до зміни відтінку.

Закономірності графічного мистецтва та вимоги до нього базуються на понятті **графічної форми**, яке супроводжує процес мислення про ідею форми та її зображальні й предметні втілення. Це дозволяє подивитись на специфіку графіки з точки зору багатьох мислителів та художників, які розуміли особливе місце візуального мислення серед інших інтелектуальних практик людства. Зрозуміти графічну суть образу – це передусім означає усвідомити основні закони композиційних побудов: логіку взаємодії частин у цілому, головного елемента, просторового розташування, пропорцій. Саме такі образологічні теоретичні знання базових понять основ композиції та основ графіки (проєктної зокрема) необхідні студентам мистецьких спеціальностей у набутті досвіду професійного графічного проєктування та образотворення. Якості графічних форм присутні в творах різних видів мистецтва: живописі, скульптурі, архітектурі, дизайні – там, де переважне значення в створенні форми має лінія, контур, силует, площа, фактура, текстура (графічний рисунок, живописний рисунок, графічний живопис тощо). Доцільно зазначити, що ранні архаїчні стадії

розвитку того чи іншого художнього стилю характеризуються безпосередньо якостями графічної форми.

Графічна система або графічний стиль – складний за структурою об'єкт, головне завдання якого передати художньо-естетичну інформацію глядачу, залежно від мети (твір мистецтва/ знак/ графічна композиція/ рекламний плакат, упаковка) [16, с.44].

Частина 2. Різновиди графічних засобів виразності. Графіку поділяють на два види: рисувальну, де зображення безпосередньо наноситься на аркуш паперу, та друкарську, де зображення віддруковується з форми (дошки) на аркуш паперу (гравюра і літографія). Різновиди рисувальних графічних технік залежать від матеріалів, інструментів, поверхонь та видів формоутворення: рисунок, малюнок, тонування, акварель тощо. Друкарські техніки залежать від видів друку – плоского, високого, глибокого (ксилографія, гравюра на металі, акватинта, резерваж, м'який лак, суха голка, трафарет, естамп, шовкографія, фотогравюра, гравюра на лінолеумі, гравюра на пластмасі, авторські техніки).

Стисло зазначимо базові матеріали та інструменти для графіки.

Матеріали покривні (зображальні): тверді та розчинні. Тверді: графіт, крейда (вугілля, соус, сангіна, пастель), віск, стеарин. Розчинні: водні та синтетичні: акварель, гуаш, відвари рослинних і мінеральних сполук, темпера, туш, чорнило, паста, морилка, йод, акрилові фарби, рідко емалі, лаки.

Матеріали як поверхні для нанесення зображень: папір, картон, метал, пластмаси, дерево, глина, бетон, тканина, камінь, шкіра, скло.

Інструменти: олівці, стержні палені та пресовані, пензлі, розпилювачі, піпетки, валики, тампони, пера, ручки, друкарський станок (для друкарських технік), комп'ютер тощо.

Таким чином, пропедевтичний курс «Основи проектної графіки» системно розглядає різні аспекти та характеристики графічних технік відповідно до первинних елементів візуальних засобів графіки та блоку практичних завдань курсу, узагальнюючи етапи становлення та розвитку графічних технік.

Розглянемо різновиди технік рисувальної графіки.

Рисунок і малюнок. Рисунок виокремився як самодостатній вид мистецтва в середині XV ст. Нині рисунок має самостійне естетичне значення та функціональне призначення як спосіб втілення ідей в первісну графічну форму, не зважаючи на допоміжну роль рисунку при підготовці картин живопису чи в проектній діяльності.

У XVI ст. систематизують рисунки видатних художників різних часів і народів як зразки для навчання (А.Мантеньї, В.Карпаччо, Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Мікеланджело, Тіціана, П.Веронезе, А.Дюрера). В Італії Карраччі формує базову методику академічного рисувально-навчального процесу, який був основним курсом в Академіях мистецтв до кінця XIX ст. В основі такої методики був покладений синтез понять «рисунок» та «малюнок».

Рисунок перами (з пір'я, очерету, металу, вузькими, широкими, плакатними, креслярськими), ручками, фломастерами дає можливість виконувати графічні зображення різного призначення: писемні, рисункові, проектні, креслярські тощо. Матеріалами для писання є барвники: чорнила, туші, водні і спиртові розчини.

Графічними засобами вираження форми в олівцевому рисунку є штрихи, плями, контури, лінії, фон (тон, фактура). Рисунок олівцями завжди підкреслює рукотворність зображення, підкреслює манеру (стиль), логіку візуального мислення художника або дизайнера. Рисунки олівцем залежить від його м'якості та характеристик паперу. Прототипом сучасного олівця був штифт (стержень, стилус) – паличка

для писання. Виготовлений із свинцю або срібла був поширеним у XII–XVI ст. В епоху Відродження входять до вжитку сланцевий, або італійський олівець, який має характерний матовий чорний колір, виготовляється з порошку кісток та рослинного клею. Графітові олівці мають характерний глянцеви́й блиск, поширились з XVI ст., а олівці в дерев'яній оправі з'явилися лише у XVIII ст. Вважається, що перший олівець в дерев'яній оправі виготовив француз Н.Конте в 1790 р. Варто сказати ще про олівці-ретуш (лінія глибокого чорного кольору оксамитової фактури), олівці негро (лінія чорно-коричневого відтінку контрастна та глянцева), олівці кольорові. М'які матеріали виготовляють у вигляді паличок, це: вугілля, крейда, сангіна, сепія, соус, пастель.

Акварель (франц. *aquarelle*, від лат. *agua* – вода) є водяною фарбою, водяним розчином тонко розмелених спеціальних барвників. Оскільки акварель завжди прозора і використовує білий колір аркушу паперу, вона займає перехідне положення між графічним і живописним мистецтвом. Прозорість техніки «акварель» також часто використовують для проєктних робіт (виконують відмивки форм, об'єктів на папері для створення ілюзії об'єму, простору, матеріальності тощо).

Типологія графіки є відносним, складним та дискусійним процесом з огляду на їх функціональне призначення. В процесі творчої діяльності теоретичний перерозподіл відбувається залежно від інтелектуальної діяльності людини на кожному етапі розвитку суспільства. Якщо простежити та узагальнити весь історичний досвід становлення та розвитку графіки, то умовно можна виокремити та класифікувати графіку за типами і видами зображень: 1.писемна, 2.рисункова, 3.малюнкова, 4.креслярська, 5.проєктна, 6.інфографіка, 7.фотографіка, 8.типографіка, 9.комп'ютерна графіка.

1.Писемна графіка – знаково-символічне зображення ідей буквами, літерами, ієрогліфами, словами, реченнями тощо. Різновиди писемної

графіки: фонетичні, силуетні, контурні, ієрогліфи, клинопис, лінеарне письмо, азбука, руни. Шрифт – це графічна форма певної мови.

2.Рисункова графіка – абстрактно-символічне зображення ідей і законів світобудови та контурне зображення форм природи. Різновиди рисункової графіки: петрогліфи, піктограми, ідеограми, лінійний і контурний рисунок.

3.Малюнкова графіка – світло-тіньове зображення форм на площині та поверхнях: чорно-біле та кольорове штрихування, точкування, напилення, відмивання, натирання, тобто покриття поверхні конкретної форми.

4.Креслярська графіка – геометричне зображення форм на площині за законами її контурної й перспективної побудови. Різновиди: креслення габаритних, кінематичних, ергономічних, перспективних зображень різновидів форм, розгортки об'ємів, фрагментів, перерізів тощо.

5.Проектна графіка – зображення авторських ідей на площині будь-якими графічними засобами. Різновиди проектної графіки: схеми, моделі, таблиці, графіки, ідеограми, конструктивно-технологічні, кольорографічні вирішення, карти тощо).

6.Інфографіка – це графічні основи комунікації та різновиди візуалізації: кодування уможлиднених змістів, ілюзорна фіксація знань про світ у новітніх формах, нових змістах, які не охоплено звичайними словами і які характеризують нові якості речей, нового змісту, наприклад, знак нескінченності (стрічка М'юбіуса), спіраль ДНК тощо.

7.Фотографіка базується на трансформації фотографічного зображення (фотозйомки) в графічний художній образ. Якщо графіка є основою всіх видів образотворчого мистецтва, то фотографія як вид мистецтва започаткувала свій історичний літопис з 1839 р. Фотографіка як вид мистецтва динамічно стала формуватися з розвитком комп'ютерних технологій. Історія розвитку фотографіки – це об'єктивний

матеріал для наукового дослідження та еволюції теорії мистецтва, яка в свою чергу спрямовує творчу практику.

Фотографія від грец. *photos* – світло, *grapho* – пишу, тому світлопис став вісником нової інформаційної ери в ХХ ст. та прискорив розвиток цифрових технологій. Вмінню не лише фіксувати, а творчо відображати і створювати об'єкт зйомки фотографи навчалися у художників на прикладах образотворчого мистецтва (живопису, графіки). Так розвивалася фотографія і визначились такі творчі процеси як «художня фотографія», з розвитком якої розширився й термінологічний ресурс, органічно перейшовши з термінології образотворчого мистецтва. Варто навести деякі термінологічні поняття, наприклад, ще в V ст. до н.е. використовувалося слово «скіограф» (від грец. *skeuagraphe*) – «живописець тіней» – так прозвали давньогрецького художника Аполлодора з Афін за те, що він ввів у живопис художні засоби виразності – світлотінь, отже скіографія – світлотіньовий живопис. Караваджо, «живописець світла», активно використовував ефект штучного освітлення (світлотіньовий живопис).

Доцільно зазначити, що якісно новим етапом розвитку фотографії стало типографське тиражування інформації, зокрема. у Західній Європі. Це безпосередньо проявилось у формуванні нових рекламних жанрів: друкованої афіши, каталогів, періодичних видань (преси) тощо. Нині розрізняють документальну, художню і рекламну фотографії [17, с.127]. В ХХ ст. з розвитком засобів масової інформації розвиваються нові жанри: фотожурналістики, фоторепортажу. Вербальні інформаційні тексти дуже часто замінюються фотозображенням. В другій половині ХХ ст. з динамічним розвитком комп'ютерних технологій, фотографіку стали розглядати як різновид графіки, в якому використовуються фотоматеріали, фотомонтаж, елементи та прийоми фотомистецтва, мистецтва графіки тощо. Синтез графічних засобів виразності та

розвиток комп'ютерних технологій визначили таке поняття як гібридні техніки та технології у графічному дизайні, зокрема у фотографії.

8.Типографіка є художнім засобом, завдяки якому досягається графічне оформлення як друкованого, так і комп'ютерного тексту (заголовка, слогана, текстового блоку, реквізитів). Оригінальність у використанні шрифтів може досягатися за рахунок: кількох кольорів, кількох величин або гарнітур, контуру, акцидентних літер, фотовставок у літери. Можна знайти багато прикладів сучасних плакатів, рекламних звернень, обкладинок, де композицію побудовано виключно на основі шрифтових елементів.

9.Комп'ютерна графіка – синтетичний тип графіки, який має велику кількість інструментарію, також можлива перебільшена контрастність у кольорі, формі, розташуванні елементів. При професійному використанні комп'ютерні спецефекти здатні суттєво покращити зображення, надати будь-якому векторному або растровому об'єкту оригінальності за рахунок силуетності, зміни колірного діапазону, підкресленої яскравості, контрастності, ефектів віддзеркалення або прозорості об'єктів, світіння контурів, імітації погоди, перспективи, різноманітних художніх матеріалів, графічних технік і матеріалів та ін.

Зрозуміло, що всі композиційні аспекти образотворчого мистецтва повною мірою екстраполюються і на проєктну графіку, а саме **синтаксичний, семантичний, прагматичний**. Синтаксичний аспект визначається як система відношень всіх елементів форми (об'єкта), в якій розвивається ідея. Семантичний аспект визначається як система розвитку та втілення ідейно-художнього задуму в сюжеті тощо. Прагматичний аспект обумовлюється психофізичними характеристиками людини, об'єктивними та суб'єктивними законами розвитку суспільства, а також факторами часу.

Питання взаємодії енергії та інформації досліджують фізики, а в контексті мистецтва ці питання є предметом дослідження «образологіки» – теорії взаємозв'язків енергоінформаційних складових в системах з їх графічними образами, озвученими словами, знаками, символами тощо [18].

Отже, дизайн – інтегральне поняття. Графічний дизайн зокрема, це поняття, під яким сьогодні розуміють і раніше вживані терміни «прикладної», «промислової» графіки та сучасні терміни «інфографіки», «комп'ютерної графіки», які узагальнюють всі напрями формоутворення, де застосовуються графічні засоби. Візуалізація, залежно від функціонального призначення, корелюється з відповідними принципами дизайну, повністю ґрунтується на методиці проектування й використовується на всіх етапах проектного процесу, незалежно від його спеціалізації, будь то плакат, об'єкт середовища або промислова розробка – від ескізів (фіксування ідей у начерках) до демонстраційних графічних зображень, які різнобічно відображають проектні задуми автора [19, с.128-130]. Рівень проектного образу стає критерієм оцінки закладених в нього емоцій та логіки, композиційної побудови та прийомів образотворення.

Висновки. Стисле узагальнення феномену графіки, етапів її становлення і розвитку наводить авторів на роздуми, що ресурси графіки безмежні, а напрями подальшої еволюції та використання залежать від розвитку технологій, культури та суспільства в цілому. Розвиток дизайн-мислення є складним і тривалим процесом засвоєння графічного досвіду на різних етапах розвитку суспільства, адже будь-яка діяльність людини спирається на історичну пам'ять. Графіка є фіксуванням досвіду знань та мистецьких почуттів в особливих графічних формах, які можуть бути зрозумілими й ідентично сприйнятими іншими людьми. Невипадково

Всесвітня організація з культурного розвитку ЮНЕСКО зазначає, що культура формує наше мислення, уяву та поведінку.

Таким чином, «графіка» стає візуальною мовою – специфічною мовою опису світу, реального або штучно створеного, формою лінійних та силуетних зображень, тому студентам необхідно набути, зрозуміти та опанувати базові знання і навички такого опису у рамках пропедевтичної навчальної дисципліни «Основи проектної графіки» на I курсі бакалаврату.

Перспективи подальших досліджень полягають у структуруванні наявних українських і зарубіжних напрацювань у галузі графіки, їхньому критичному контент-аналізі з метою більш повної та ефективної реалізації проектних розробок різноманітного призначення.

Література:

1. Даниленко, В. (2003). *Дизайн: підручник*. Харків: ХДАДМ.
2. Ерошкин, В. (1998). *Промышленная графика*. Омск: ОГИС.
3. Куленко, М. (2007). *Основи графічного дизайну: навч. посібник*. Київ: Кондор.
4. Минервин, Г., Шимко, В. (2004). *Дизайн: иллюстрированный словарь-справочник*. Москва: Архитектура-С.
5. Победин, В. (2001). *Знаки в графическом дизайне*. Харьков: Ранок, Веста.
6. Рудер, Э. (1982). *Типографика*. Москва: Книга.
7. Степовик, Д. (1982). *Українська графіка XVI–XVIII ст.: еволюція образної системи*. Київ: Наукова думка.
8. Хмельовський, О., Костукевич, С. (2007). *Графіка*. Луцьк: ЛДТУ.
9. Ленинградская школа дизайна (1990). Москва: ВНИИТЭ.
10. Московская школа дизайна (1991). Москва: ВНИИТЭ.
11. Харьковская школа дизайна (1991). Москва: ВНИИТЭ.

12. Сенчук Т., Прищенко С. (2021). Основи проектної графіки: навч.-методичн. комплекс для студентів спец. 022 «Дизайн». Київ: ДУІТ.
13. Design@Open. <www.open.ac.uk/blogs/design> [in English] (2021, квітень, 05).
14. Кандинский, В. (2005). *Точка и линия на плоскости*. Санкт-Петербург: Азбука-классика.
15. Власов, В. (1993). *Иллюстрированный художественный словарь*. Санкт-Петербург: ИКАР.
16. Прищенко, С. (2020). *Дизайн і реклама: ілюстрований глосарій*. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Кондор.
17. Морозов, С. (1968). *Искусство видеть*. Очерки из истории фотографий стран мира. Москва: Искусство.
18. Хмельовський, О. (2006). *Теорія образотворення*. Луцьк: Терен.
19. *Design Dictionary. Perspectives on Design Terminology* (2008). Basel–Boston–Berlin: Birkhauser Verlag.

References:

1. Danylenko, V. (2003). *Dyzain* [Design]. Kharkiv: HDADM. [in Ukrainian].
2. Eroshkyn, V. (1998). *Promyshlennaia grafyka* [Industrial graphics]. Omsk: OHYS. [in Russian].
3. Kulenko, M. (2007). *Osnovy grafichnoho dyzainu* [Fundamentals of Graphic Design]. Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].
4. Mynervyn, H., Shymko, V. (2004). *Dyzain: illiustryrovannyi slovar-spravochnyk* [Design. Illustrated dictionary]. Moscow: Arkhytektura-C. [in Russian].
5. Pobedyn, V. (2001). *Znaky v grafycheskom dyzaine* [Signs in Graphic Design]. Kharkov: Ranok, Vesta. [in Russian].
6. Ruder, E. (1982). *Typografyka* [Typography]. Moscow: Knyha. [in Russian].

7. Stepovyk, D. (1982). *Ukrainska grafika XVI–XVIII st.: evoliutsiia obraznoi systemy* [Ukrainian graphics of the XVI–XVIII centuries: the evolution of image system]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
8. Khmelovskyi, O., Kostukevych, S. (2007). *Grafika* [Graphics]. Lutsk: LDTU. [in Ukrainian].
9. Lenynhradskaia shkola dyzaina [Leningrad School of Design] (1990). Moscow: VNYYTE. [in Russian].
10. Moskovskaia shkola dyzaina [Moscow School of Design] (1991). Moscow: VNYYTE. [in Russian].
11. Kharkovskaia shkola dyzaina [Kharkov School of Design] (1991). Moscow: VNYYTE. [in Russian].
12. Senchuk T., Pryshchenko S. (2021). *Osnovy proektnoi grafiky* [Fundamentals of Project Graphics]. Kyiv: DUIT. [in Ukrainian].
13. Design@Open. Retrieved from www.open.ac.uk/blogs/design. [in English] (2021, April, 05).
14. Kandynskyi, V. (2005). *Tochka i lynyia na ploskosty* [Point and line on a plane]. St.Petersburg: Azbuka-klassyka. [in Russian].
15. Vlasov, V. (1993). *Illiustryrovannyi khudozhestvennyi slovar* [Illustrated Art Dictionary]. St.Petersburg: YKAR. [in Russian].
16. Pryshchenko, S. (2020). *Dyzain i reklama: iliustrovanyi glosarii* [Design and Advertising: the illustrated Glossary]. Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].
17. Morozov, S. (1968). *Iskusstvo vydet. Ocherky iz istoryy fotografii stran myra* [The art of seeing. Essays from the history of photographs countries of the World]. Moscow: Iskusstvo. [in Russian].
18. Khmelovskyi, O. (2006). *Teoria obrazotvorennia* [Theory of image creation]. Lutsk: Teren. [in Ukrainian].
20. *Design Dictionary. Perspectives on Design Terminology* (2008). Basel–Boston–Berlin: Birkhauser Verlag. [in English].

Citation: S. Pryshchenko, T. Senchuk (2021). THE DISCIPLINE «FUNDAMENTALS OF PROJECT GRAPHICS» IN THE DESIGN STRUCTURE. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.2

Copyright S. Pryshchenko, T. Senchuk ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.3

UDC 27-725-443.5:159.937.515.5

**COLORING AS A RICH IN CONTENT COMPONENT IN
IMAGINATIVE AND LITURGICAL SOURCES OF PRIEST VESTMENTS
OF LATE XX – EARLY XXI CENTURIES**

O. Soroka, Postgraduate student

<https://orcid.org/0000-0001-9699-4406>

e-mail: oksanasv.if@gmail.com

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine, Ivano-Frankivsk

Priest vestments are an expressive way of a priest, a tool of cult which during the Divine Liturgy is combined with the belief involving clothing and its sacral components into this religious procedure.

The article focuses on the peculiarities of colour in imaginative and liturgical sources of priest vestments. The research interprets a religious plot cultural and valuable potential of colouring as weighty priority criterion for defining artistic and stylistic features of folk ornaments in clerical clothing. It was also revealed the bases of colouring which besides the esthetic function have established canonical standards. Liturgical clothing's combination of colours which have a significant symbolic meaning has been highlighted. The colour scheme of priest vestments on the example of the researched works

from Lviv, Ivano-Frankivsk, Ternopil territories of the given chronical period has been analysed.

Key words: colour, colour scheme, priest vestments, symbolic meaning, liturgical clothing.

аспірант, Сорока О. В., Колорит як змістовний компонент в образно-літургійних засадах священичого вбрання кін. XX – поч. XXI ст. / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна, Івано-Франківськ.

Священниче вбрання є виражальним засобом священнослужителя, знаряддям культу, що під час Божественної літургії вступає в єдність з вірою, залучаючи в це культове дійство одяг та його сакральні компоненти.

У статті акцентується увага на особливостях кольору в образно-літургійних засадах священичого вбрання. Витлумачено релігійний зміст і культурно-ціннісний потенціал барв як вагомого пріоритетного критерію для з'ясування художньо-стилістичних ознак народного оздоблення в одязі для богослужіння. Розкрито основи колористики, які окрім естетичної функції мають усталені канонічні норми. У літургійному вбранні виокремлено сукупність кольорів, які мають важливе символічне значення. Здійснено аналіз колористичної системи священичого одягу на прикладі досліджуваних творів із Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської територій означеного хронологічного періоду.

Ключові слова: колір, відтінок, священничий одяг, символічне значення, літургійне вбрання.

Постановка проблеми. Питання колористики священничих риз є актуальним на даному етапі для всіх релігійних конфесій. Символічний зміст одягу передається завдяки формі, тканині вбрання, засобам

виразності, з яких центральне місце посідатиме власне колір та гармоніювання палітри барв облачення богослужителя. У колористичній системі священничого вбрання побутують традиційно уживані, істотні відтінки, так і ті, що менш використовуються, але також мають символічне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття особливостей кольору у священничому одязі передбачає сукупність усіх значень, що надаються відтінкам для вираження символіки, ідей та традицій. Дослідження колірних ознак у сакральних предметах неодноразово висвітлювалися у наукових роботах мистецтвознавців, істориків та релігієзнавців. Різні аспекти колориту та семантики барв прикладного церковного мистецтва знайшли відображення у працях наступних вітчизняних дослідників: Д. Степовика, В. Овсійчука, С. Абрамовича, О. Олійник, Т. Печенюк тощо. Однак питання, що стосується власне особливостей кольору в образно-літургійних засадах священничого вбрання достатньо не висвітлені у наукових роботах.

Мета статті: проаналізувати особливості колориту в образно-літургійних засадах священничого вбрання.

Виклад основного матеріалу. Особливості колориту в образно-літургійних засадах літургійного вбрання несуть вичерпний релігійний зміст, мають усталені канонічні правила, відображають символічне та сакральне значення. Колір поєднуючись з мотивами орнаменту, графічними символами утворюють асоціативні комбінації, які створюють художній образ сакральної традиції. Зрештою саме виражальні засоби барв у літургійному облаченні задають смислове значення для інтерпретації їх символіки. Тому у процесі створення священничого одягу важливим для майстрів є знання традицій українського церковного шитва, основних композиційних прийомів, особливостей колориту в образно-літургійних засадах.

Твердження дослідниці О. Олійник з приводу того, що «виконання сучасного твору і водночас збереження вікової традиції у трактуванні релігійних образів потребує не лише мистецького чуття та професійного вміння, але також обізнаності з церковними канонами, глибоких знань з іконографії, розуміння принципу ансамблевості всіх складових храмового простору. Сакральні тканини мають особливий образно-символічний зміст, де форма, колір і композиція мають своє значення, що пов'язано зі складною символікою та трактуванням святого Письма» – вважаємо фундаментальними у вивченні даної тематики [5, с. 771]. Впродовж багатьох століть усі, хто пов'язував себе із сакральним мистецтвом: вишивкою, іконописом, розписом храмів, дотримувалися принципів, одним з яких є символіка кольору, адже кожен з відтінків має своє значення, несе певний сенс чи традицію. Ранньохристиянські богослови, отці церкви, що розвивали християнське вчення, опиралися на тексти Євангелія та церковні передання [7, с. 182]. Священнослужителі зазвичай складали систему кольорів для розпису інтер'єру храмів, зокрема і літургійного вбрання, розробляли принципи через які зримо відтворюються біблійні сюжети й вчення та розкривається образна символіка літургії. Основним образом є світло, яке проникає з неба та осяює землю. Щоб передати образ всевишнього світла предметними речами потрібно підібрати колір, який символізуватиме божественну енергію та викликатиме у віруючих відчуття піднесення над простором [8, с. 25]. Відтак серед усіх відтінків виділений золотавий, який «сам у собі несе приємний полиск світла, як і небесне проміння, яке, пронизуючи матеріальний світ, робить його світлоносним» [2, с. 50].

Здійснюючи аналіз колористичної системи священничого одягу, можемо констатувати, що в ній є як найбільш таїнні кольори, так і менш використовувані. Колірну палітру вбрання умовно поділяємо на дві групи: монохромну та поліхромну. Перший розподіл колористики – найбільш

уживана та найменш застосовувана кольорова гама, на даному етапі в Україні для священничого одягу використовують варіативність її відтінків, що мають однакове символічне значення. Таким чином послуговуватимемося узагальненою палітрою, до якої відносяться ті барви, які відображають у собі стародавні церковні традиції.

Папа Інокентій III (1198-1216) ввів у Літургію основні кольори богослужбового вбрання, увиразнив правила, котрі визначали, в яких ризах має відправлятися Богослужіння. За його словами білий колір одягу використовується у святкові дні: в червоний облачаються священники в честь святих мучеників; у зелений – під час Зелених свят; чорний – на даному етапі не спостерігається у греко-католиків, використовували у Великий піст, пізніше в час посту замінили на фіолетовий колір, а чорний – для похоронних Богослужінь. Проте існують деякі суперечності щодо вибору кольору риз священнослужителя у конфесії Східної й Західної традицій. Папа св. Пій V (1566-1572) провів уніфікацію для всієї Церкви та визначив порядок, в який літургічний період мають використовуватися відтінки священничого одягу [3].

Із всього спектру кольорів виділимо актуальну палітру богослужбового вбрання, що характеризується традиційними ознаками: золотавий відтінок у священничому облаченні став символом Божого світла, він найбільше відображає теологічне твердження, що Бог – це Світло, де золото – це предметне втілення Світла, блиску царства Небесного та дій Святого Духа. Золотавий колір дає трактування загальної еманациї неба на земний світ; білий – символ святості, чистоти, віри, радості та Божої слави, відповідає духові ангельських свят і використовується в священничій одежі для означення небесного світла, що преображає, очищає та освячує усе земне й матеріальне; блакитний – це барва душевної чистоти, цнотливості, символізує одкровення, мудрість і божественну незбагненність [2, с. 51]. Ризи цього відтінку

означають невинність та дівоцтво Матері Божої, тому вбрання у блакитних (синіх) тонах священник одягає на свято в честь Богородиці. Багрянний, червоний, пурпуровий кольори є основою для створення «Страсного вбрання». Це барви очищення і спасіння, які мають відображення в священничому одязі найчастіше, адже символізують також кров Сина Божого. Зелений – символізує життя та надію, духовне відродження через ласку Святого духа. Ризи оздоблені відтінками цього кольору найчастіше одягають у святковий день Трійці, або Зелених свят, головним символом є Свята Трійця – Батько, Син та Святий дух. Фіолетовий тон відображає душевний та духовний стан, символізує ностальгію, старість, жалобу та переживання. Вбрання фіолетового кольору священники одягають під час посту на знак покути та покаяння. Менш загальноновживані відтінки – коричневий, яскраво-жовтий, світло-бузковий, світло-зелений та рожевий.

Семантика головних кольорів дозволяє гармонізуватися з іншими смисловими кольорами, наприклад, часто бачимо у священничому одязі поєднання золотавого чи сріблястого з білим, відтінками червоного (теплыми чи холодними) тощо. Аналогом до колористики літургійного вбрання є одяг святительського чину відображеного у малярстві Київської Русі. Дослідник В. Овсійчук вивчаючи мозаїки Софії Київської, зазначив: «Переважно звучать золотий, синій, білий і в невеликих вкрапленнях червоний кольори. Крім біло-сірих стихарів архідияконів, фелонам святителів притаманне чергування темних зелено-коричневих, фіолетово-пурпурних, голубувато-коричневих та світлих, близьких до стихарів, або з відтінками сіро-фіолетовими, світло-жовтуватими-рожевими» [4, ст. 35].

Проаналізовані кольори та їх поєднання віднайшли своє відображення у декоративній виразності священничого одягу кін. ХХ – поч. ХХІ ст. Визначенням кольору літургійного вбрання виступає переважно

оздоблення, а не основа тканини. Таким чином домінантою означення символіки певного релігійного свята є колористичне вирішення вишивки.

Для структурної характеристики колірної гами у літургійному одязі здійснено розподіл на дві групи вбрання, які виконані у монохромних та поліхромних тонах. До монохромного колориту належать зразки, які зустрічаються найчастіше у досліджуваних об'єктах на поч. ХХІ ст. Священничий одяг, виконаний у відтінках блакитного, зеленого, коричневого зафіксовано по всій території Івано-Франківської, Тернопільської та Львівської областей (рис. 1). Роботи майстрині Ганни Василевич (2000 рр.) Бучацького р-ну виконано золотавим бісером в одному зразку на білому фоні (рис. 2), в іншому на пурпуровім (рис. 2). Останній спеціально пошитий для Великого посту. До даного комплексу літургійного вбрання та покрівців було пошито весь ансамбль речей церковного прикладного мистецтва, що включає: хоругви, покрови для престолу, плащаницю, одяг для прислугуючих у церкві тощо.

Рис. 1. Священниче вбрання у монохромній гамі (голубий, зелений, коричневий) зліва на право

У поліхромному колориті священничого одягу поєднується одночасно від двох до дванадцяти відтінків. На поч. ХХ ст. у народній вишивці поширюються мотиви в червоно-чорній гамі, виконані в техніці «хрестик». Ця тенденція також актуальна й у колористиці літургійного вбрання означеного періоду. На рис. 3 фелон виконаний у двоколірній червоно-

чорній палітрі на білому фоні, яка на певній відстані з'єднується у сукупний пурпурний колір. Спосіб поєднання невеликих різноколірних плям у мистецтві називається «пуантилізм»¹ [6, ст. 26]. Означений метод застосовується майстринями для тонального вирішення вишивки, де з обмеженої кількості кольорів можна утворити ширшу палітру відтінків. Це показує, що у народних майстрів були присутні художні навички та відчуття гармонійного поєднання кольорів.

Рис. 2. Декор священничого одягу виконаний в монохромній гамі

Рис. 3. Фелон виконаний у червоно-чорних тонах

На рис. 4 декор священничого одягу виконано насиченими відтінками зеленого з введенням фіолетового кольорів, що надає орнаменту з виноградним мотивом натуралістичності. Головним завданням майстрині було виділити зелений тон, як символ Трійці. Адже цей комплект вбрання спеціально виготовлено та одягається виключно один раз у рік до Зелених свят. Поряд із застосуванням двоколірної палітри утверджується багатобарвний контрастний колорит, який набув актуальності у традиційній вишивці з середини XX ст., а з часом перейшов й у літургійне шитво.

¹ Пуантилізм - від франц. pointiller – писати крапками

Унікальним є комплект священичого одягу з Історико-краєзнавчого музею «Сколівщина» (Львівської обл.), який відзначається складною контрастною гамою, де об'єднано понад вісім кольорів. До традиційних, у сакральному мистецтві, блакитних, червоних, зелених, золотавих (охристих) відтінків введено оранжевий, яскраво-жовтий, світло-бузковий (рис. 4). Оздоблення означеного літургійного вбрання демонструє в собі народну традицію з багатограним колоритом бойківської вишивки. Комплект одягу виконаний 1990-1991 рр. парафіянками та монахинями при церкві Різдва Пресвятої Богородиці м. Сколе для отця Василя Головацького, який завжди підтримував етнонаціональну народну культуру, мистецтво та звичаї.

Рис. 4. Священиче вбрання виконане у поліхромному колориті

Виділимо, за рахунок колориту, комплект священичого вбрання із с. Бистрець Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Варто зазначити, що всі кольори аналогічні тим, які майстрині використовували у традиційній гуцульській вишивці (рис. 4). Згідно з зразком очевидним є застосування насичених барв від яскраво-жовтої до червоної з введенням додаткових – зеленого, коричневого та чорного відтінків. Палітра кольорів у даному виробі не є канонічною для сакрально-образного вирішення священичого одягу. Проте,

впровадження засобів оздоблення народної вишивки органічно вписалися в церковне шитво. Декоративна виразність означеного вбрання відзначається гармонійним поєднанням кольорів та орнаментальних мотивів, що цілісно укомплектовують мистецький твір. У даному зразку (рис. 4) художні засоби (з яких колір найбільше виділяється) літургійних риз асоціюються з елементами різдвяної тематики. Дослідник С. Абрамович пише: «світло та колір визначають настрої ікони» [1, ст. 108]. Таку асоціацію можна застосувати і до декоративної виразності літургійного вбрання. Завдяки художнім особливостям священничий одяг передає символічне значення та настрої певного свята, образу тощо. Зрештою, основне покликання сакрального твору, літургійного облачення зокрема – це візуальне сприйняття, де колірне вираження релігійних змістів у вбранні робить його привабливим для бачення, визначаючи тим самим особливу важливість одягу в літургії.

Висновки. Отже, в процесі дослідження, визначено особливості колориту літургійного вбрання і здійснено тлумачення його релігійного змісту, котрий розкриває різне символічне значення, а також проаналізовано колористичну систему одягу для священнослужителів. Відповідно, нами встановлено, що кольорова гама священничих риз повинна гармоніювати з домінуючим кольором, який визначатиме символіку певного літургійного свята. Охарактеризовано найбільш таїнні і менш вживані відтінки, окреслено облачення, які виконані у монохромних та поліхромних тонах. Окрім цього, наведено зразки риз, звідки видно, що народні майстрині, виготовляючи богослужбовий одяг, зазвичай дотримувалися вибору кольорів, які є першочерговим виразником символічного значення певної святкової літургії або релігійної події в честь святих.

Література:

1. Абрамович, С.Д. (2005). *Церковне мистецтво*. Київ, Кондор, 206.
2. Дем'янчук, А.Л. (2016). «*Матір Божа Неустанної Помочі*» у контексті Богородичного циклу в іконному малярстві Галичини кінця XIX – початку XXI ст.: іконографія, художні особливості: дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист.: спец. 17.00.05. Львів, 199.
3. Ковпак, В. (2016). Про справи обряду. <<https://www.saintjosaphat.org/dzvin-z-fatimy/2016/1>> (2021, квітень, 05).
4. Овсійчук, В.А. (1996). *Українське малярство X – XVIII ст.: проблеми кольору*. Львів, Інститут народознавства НАН України, 479.
5. Олійник, О.В. (2020). Традиційні декоративні прийоми в сучасних церковних тканинах та священничому облаченні. *Народознавчі зошити*, 4 (154), 770–780.
6. Печенюк, Т.Г. (2010). *Кольорознавство*. Київ, Грані-Т, 192.
7. Станкевич, М.Є. (2006). *Словник українського сакрального мистецтва*. Львів, Інститут народознавства НАН України, 288.
8. Степовик, Д.В. (2004). *Історія української ікони X – XX століть*. Київ, Либідь, 440.

References:

1. Abramovych, S.D. (2005). *Tserkovne mystetstvo* [Church art]. Kyiv, Kondor, 206. [in Ukrainian].
2. Demianchuk, A.L. (2016). «*Matir Bozha Neustannoi Pomochi*» u konteksti Bohorodychnoho tsyклу v ikonnomu maliarstvi Halychyny kintsia XIX – pochatku XXI st.: ikonohrafiia, khudozhni osoblyvosti [«Mother of God of Tireless Help» in the context of the Virgin cycle in the iconic art of Halychyna of late XIXth – early XXIst centuries: iconography, artistic features]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. myst.: spets. 17.00.05. Lviv, 199. [in Ukrainian].

3. Kovpak, V. (2016). Pro spravy obriadu [About the affairs of the rite]. Retrieved from <https://www.saintjosaphat.org/dzvin-z-fatimy/2016/1> [in Ukrainian]. (2021, April, 05).
4. Ovsichuk, V.A. (1996). *Ukrainske maliarstvo X – XVIII st.: problemy koloru* [Ukrainian painting of the X – XVIIIth centuries: colour problems]. Lviv, Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 479. [in Ukrainian].
5. Oliinyk, O.V. (2020). Tradytsiini dekoratyvni pryomy v suchasnykh tserkovnykh tkanynakh ta sviashchenychomu oblachenni [Traditional decorative tools in modern clerical fabric and priest vestments]. *Narodoznavchi zoshyty* [Ethnologic notebooks], no. 4 (154), 770–780. [in Ukrainian].
6. Pecheniuk, T.H. (2010). *Koloroznavstvo* [Colour study]. Kyiv, Hrani-T, 192. [in Ukrainian].
7. Stankevych, M.le. (2006). *Slovnyk ukrainskoho sakralnoho mystetstva* [The Dictionary of Ukrainian sacral art]. Lviv, Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 288. [in Ukrainian].
8. Stepovyk, D.V. (2004). *Istoriia ukrainskoi ikony X – XX stolit* [History of the Ukrainian icon of the X – XXth centuries]. Kyiv, Lybid, 440. [in Ukrainian].

Citation: O. Soroka (2021). COLORING AS A RICH IN CONTENT COMPONENT IN IMAGINATIVE AND LITURGICAL SOURCES OF PRIEST VESTMENTS OF LATE XX – EARLY XXI CENTURIES. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.3

Copyright O. Soroka ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.4

UDC: 739:682

TRANSFORMATION OF TRADITIONAL CRAFT INTO MODERN ARTISTIC BLACKSMITHING

Svitlana Rohotchenko, Postgraduate student

<https://orcid.org/0000-0002-6353-8591>

e-mail: tsv-inform@ukr.net

Modern Art Research Institute Academy of Arts of Ukraine, Ukraine, Kyiv

The subject of the study is the author's special culturological approach to the development of modern domestic artistic blacksmithing, that is based on specific examples of the use of traditions and the involvement of innovative components in the development of blacksmithing. The article highlights the historical stages of development of blacksmithing as a craft of the past and its transformation into modern art. The purpose of the study is to try to determine the factors that directly influenced the overall formation of the state of modern Ukrainian blacksmithing.

The methodology of the study is based on the principles of creative activity of blacksmiths, the study of scientific works of modern blacksmith theorists, art critics, culturologists and is aimed at comprehensive awareness of the specialized link of fine arts - artistic blacksmithing of Ukraine in the last third of the twentieth century to the present day and the factors that influenced the process of destruction and revival of ancient craft. Methods that were applied in the course of the study are comparative-historical, typological, systemic, analytical, source-critical. The author also used an interviewing method involving audio recording to create a database.

Key words: Artistic blacksmithing, blacksmith, art, traditions, innovations.

аспірантка, Роготченко С. В., Трансформація традиційного ремесла у сучасне ковальське мистецтво / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України, Україна, Київ.

Предметом дослідження є пропонований автором спеціальний культурологічний підхід щодо розвитку сучасного вітчизняного художнього ковальства, побудований на прикладах використання традицій та залучення інноваційних складових у процес розвитку ковальської справи. У статті висвітлюються історичні етапи розвитку ковальства як ремесла у минулих періодах і трансформацію його у сучасну художню творчість. Метою дослідження є намагання визначити фактори, що безпосередньо мали вплив на загальне формування стану сучасного українського ковальського мистецтва.

Методологія написання дослідження спирається на засади творчої діяльності ковалів, на вивчення наукових робіт сучасних теоретиків ковальства, мистецтвознавців, культурологів і спрямована на усебічне осмислення вузькопрофільної ланки образотворчого мистецтва – художнього ковальства України останньої третини ХХ – століття до наших днів та тих чинників, що впливали на процес нищення і відродження старовинного промислу. Під час написання статті були застосовані порівняльно-історичний, типологічно-системний, аналітичний, джерелознавчий методи.

Ключові слова: художнє ковальство, коваль, мистецтво, традиції, інновації.

Вступ. Ковальське мистецтво, як художня і культурна практика, сягає давнини, пройшовши шлях від ремесла до творчості. В Україні це мистецьке явище не достатньо досліджено у контексті формування вітчизняної культури. Сьогодні переосмислення досвіду майстрів та митців у галузі ковальства сприятиме верифікації історико-культурних

процесів, які впливали на його розвиток, виявленню національної, регіональної та локальної специфіки. Дана стаття написана у контексті теми дисертаційного дослідження «Художнє ковальство Київщини 1970-ті – 2010-ті роки: соціокультурний аспект», що виконується в Інституті проблем сучасного мистецтва НАМУ.

Автор зосереджує увагу на соціокультурному контексті розвитку художнього ковальства 1970-х – 2010-х років, що уможливить вирішення неохоплених раніше вітчизняним мистецтвознавством та культурологією проблем існування ковальського промислу та художнього ковальства України. Унікальність вітчизняної металопластики, поширилася на такі різновиди як скульптура, концептуальне мистецтво, просторові композиції, «рухливе» мистецтво, в яких складовою творчого компоненту часто виступає класичне ковальство пояснює актуальність задекларованої теми.

В історичному зрізі пропонується дослідити образ коваля – ремісника та майстра – як соціокультурний феномен. Трансформація образу коваля як борця за справедливість знівелювала ремісничі і мистецькі здобутки професії. Заборона професії коваля-художника, як особистості, протягом 1930-х – 1960-х рр. призвела до фактичної зупинки розвитку одного з різновидів металопластики – ковальства.

Мета дослідження визначити соціокультурну складову сучасного українського художнього ковальства на прикладі Київщини.

Об'єктом дослідження виступає українське художнє ковальство.

Предмет дослідження трансформації вітчизняного ковальського ремесла у сучасну художню творчість.

Публікації фахівців. Джерельна база досліджень складається з публікації вітчизняних і закордонних мистецтвознавців та істориків.

Одним з перших дослідників художнього металу була київський мистецтвознавець Л. Жоголь. 1978 року вийшла друком її книга

«Декоративне мистецтво в інтер'єрі суспільних споруд» [3]. Один з розділів книги присвячено металу і дереву. Мистецтвознавець однією з перших дослідила використання художнього металу у декоруванні громадських споруд.

Настільною книгою радянських ювелірів та ковалів було видання В. Марченкова «Ювелірна справа» [6], в якій відмічалось, що технології багатьох процесів ковальства і ювелірного мистецтва тотожні і взаємозамінні. І якщо технологічної карти виготовлення ковальського виробу до 1990-х років для широкого загалу не існувало взагалі, то технологія виготовлення ювелірних виробів кустарним способом була детально прописана в книзі В. Марченкова. Звичайно, її використовували не лише ювеліри, але й ковалі, ливарники, емальєри, скульптори. Для СРСР, де індивідуальне ковальство та індивідуальне виготовлення ювелірних творів довгі роки було під заборобою, вихід у світ такої книги став подією.

Важливою стала стаття про ковальський промисел та ковальське мистецтво П. Жолтовського та Л. Зязевої «Художній метал», вміщена у томі «Історії українського мистецтва» [4].

Важливе значення мав посібник, опублікований 1982 року, «Художнє ковальство та слюсарне мистецтво», написаного пражськими дослідниками К. Богманом і Г. Семерак [12]. Практично вперше на території СРСР секрети виготовлення ювелірних і ковальських виробів були пропоновані широкій аудиторії. К. Богман та Г. Семерак позиціонували мистецтво кованого металу не тільки у якості металевих виробів, а як можливість, в якій художники використовують досягнення в області науки обробки металу, як новий рубіж у міждисциплінарних відносинах між наукою і мистецтвом. Переважна більшість праці була присвячена технічній стороні творів.

Багато зусиль для вивчення київського ковальства доклав В. Могилевський. який захистив дисертацію на тему «Кований метал Києва кінця XIX – початку XX сторіччя» [7]. Заслуга дослідника, перш за все полягає, у тому, що він привернув увагу мистецтвознавчої спільноти до проблем дослідження власного мистецтва. На період написання ним дисертаційної праці ще зберігалось достатня кількість зразків вітчизняного мистецтва кованого металу, які прикрашали будинки, що були збудовані на межі XIX та XX сторіч. В. Могилевський дослідив архівні документи і віднайшов імена власників кузень та їх працівників.

Важливими для даної роботи є дослідження, оприлюднені у спеціалізованому всеукраїнському журналі «Журнал про метал», що виходив у Донецьку упродовж 2004–2009 років, а пізніше продовжував виходити у електронному форматі у вигляді онлайн-журналу «Сайт про метал».

У Донецьку у видавництві КП «Регіон» 2007 року виходить знакова для України книга «Художнє ковальство України. Книга 1. Відродження». Укладач і редактор Ігор Руденко. На 120 сторінках кольорового видання автор докладно розповідає про здобутки кращих кузень і індивідуалів-ковалів України. Кілька сотень ілюстрацій дають вичерпну картину вже зміцнілого національного мистецтва ковальської справи [19].

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи бурхливий розвиток сучасного художнього ковальства автор звертається до традицій ковальського промислу, відомого з V тисячоліття до нашої ери. У даному випадку традиція стає ключем до розуміння багатьох процесів, що формували сьогоdnішній стан ковальської справи, трансформованої з ремесла у самостійну художню творчість.

В. Скуратівський підкреслював, що традиція присутня у більшості суспільств і є важливою складовою практично у кожній культурі. У такий спосіб традиція стає однією з підвалин розвитку культури[14].

З усіх видів, підвидів, напрямків образотворчого мистецтва ковальське ремесло і трансформоване з нього у наступних часових періодах ковальське мистецтво є одним з найстаріших в історії образотворчого мистецтва.

Як стверджував один з найвідоміших дослідників ковальства в Україні В. Могилевський «Метал кували здавна. І так само давно ковальське ремесло стало мистецтвом» [8, с.123].

Як стверджує кандидат мистецтвознавства Н. Литвинчук: «Чільне місце в системі традиційного виробництва посідало металообробництво. Одним із найбільш рівномірно розповсюджених на території України ремесел було ковальство, воно здавна забезпечувало містян та селян залізними виробами: інструментарієм, землеробським реманентом і різноманітними вжитковими предметами» [5].

Широке застосування металу від примітивних ковальських виробів до витворів високого мистецтва однозначно виокремлюють художнє ковальство у окрему індивідуальну ланку національного мистецтва. Кованим художнім виробам притаманна особлива виразність. Стосовно українського традиційного ковальства слід зазначити, що воно мало спадковий зв'язок із металевими промислами трипільської, скіфської, сарматської, венедської культур.

М. Тупчієнко – кандидат, історичних наук, доцент кафедри суспільних наук та документознавства Кіровоградського національного технічного університету стверджує, що «Металургія й ковальство належать до найдавніших ремесел, що виникли ще в IV тис. до н. е. Особливе місце займала чорна металургія, тобто виробництво та обробка заліза, оскільки освоєння й поширення металу поклало початок новій археологічній епосі — ранньому залізному віку (кінця II тис. до н. е. — середини I тис. н. е.)» [17, с.91].

У дослідженні періодів історії світового та українського художнього ковальства автор підтримує версію, пропонувану Івано-Франківським педагогом В. Городецьким, що була розроблена на кафедрі декоративно-прикладного мистецтва і етнотрипільського Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника й оприлюднена у навчально-наочному посібнику «Основи ковальського мистецтва» за спеціалізацією «Художня обробка металу» В. Городецьким [1].

Українське художнє ковальство за думкою автора слід роздивлятися від періоду трипільської культури, про що свідчать численні археологічні розкопки. Тобто відлік мистецької складової художнього ковальства слід починати з кінця четвертого тисячоліття до нашої ери, коли у лісостепах Придніпров'я та Придністров'я виникла Трипільська культура. Цю дату не слід плутати з часом, коли взагалі було зафіксовано ремесло коваля. Перші вироби з міді, що були знайдені на території сучасної України, археологи відносять до періоду у близько п'ять тисяч років тому.

В. Городецький у навчальному посібнику пише: «Ця культура хліборобів і осілих скотарських племен, характерна виготовленням розписної кераміки та технології виготовлення мідних виробів, які були виготовлені досвідченими майстрами, які вміли розковувати мідь в тонкі пластини і надавали їм потрібну форму наступною обрубкою і обрізуванням країв, вони також навчились розрубувати масивні куски міді і згинати на формах потрібного профілю, досягли досконалості в техніці зварки, витяжки, пробивки отворів» [1, с. 16]. Також В. Городецький пропонує версію, згідно якої «Трипільська культура досліджена у багатьох поселеннях Правобережної України, на лісостепових просторах від Дніпра до Буга та Дністра. Морфологія трипільських знахідок з повною очевидністю показує їх близькість до виробів балкано-карпатських майстрів. Така близькість виявляє себе не тільки на рівні аналізу дрібних знарядь та прикрас» [1, с. 16].

Археологічні розкопки на території нинішньої України велися активно починаючи з другої половини XIX сторіччя. Головною у археологічних розкопках тема ковальства практично ніколи не була, але артефакти знайдені під час вивчення життя та побуту людини на теренах України по всяк час стикалися з ковальським та ювелірним промислами. Так ковальство посіло чільне місце у звітах археологічних експедицій, а учені дня сьогоднішнього мають щасливу можливість використовувати для своїх досліджень здобутий раніше безцінний матеріал.

Ковалі ранньотрипільської культури застосовували практично усі відомі зараз прийоми ковальської майстерності. Вони вправно гнули, рубали, плющили, витягали дроти, застосовували пробійники, а також користувалися ковальським зварюванням розігрітих у горні деталей і тиражним у сучасному розумінні промислом, вибиваючи орнамент на розігрітому листі металу, що був заздалегідь викарбований на міцному ковадлі.

Автор погоджується з В. Городецьким, який пише: «Високий професіоналізм трипільських ковалів проявляється також при аналізі технічної культури виконання ними конкретних ковальських операцій» [1, с. 19]. Тобто, можна зробити висновок, що традиції вітчизняного художнього ковальства починаються з періоду, що датується п'ятьма тисячами років до нашої ери.

Залізний вік на українських землях приходить з початком епохи скіфів, тобто з сьомого століття до нашої ери. Уже з того часу існує документальне підтвердження роботи коваля. Численні археологічні експедиції, що вели розкопки поселень скіфів на території сучасної України знаходили велику кількість артефактів, що свідчили про наявність ковальського ремесла і, що особливо важливе для даного дослідження, наявність орнаменту на мечях, сокирах, кинджалах, списах.

Також велика увага приділялася кінській зброї, адже скіфи вели кочовий спосіб життя.

Найбільше орнаментів скіфського періоду було знайдено саме на зброї, адже кінь в уяві скіфів відігравав мало не сакральне значення. До прикрашання зброї скіфи ставилися з особливою повагою. Мистецтвознавець І. Старенький досліджував старовинне ковальське та ювелірне ремесло і дійшов справедливого висновку, що у скіфів була справжня пристрасть до красивих речей. Вони отримували задоволення, прикрашаючи себе, своїх коней і предмети побуту. Їхня любов до ювелірних виробів проявилася у всьому.

Найкрасивіші з них були, природно, знайдені в царських могилах, у яких незмінно небіжчики прикрашалися золотими діадемами, головними уборами, поясами, сережками, кільцями, крученими намистом і браслетами, підвісками, амулетами, намистинами, ґудзиками та пряжками і медальйонами. Довгі вузькі стрічки зустрічаються дещо рідше; їх використовували тільки як головні прикраси. У свою чергу, головні убори дуже різноманітні, починаючи від золотих, прикрашених дорогоцінними каменями діадем, ажурних ободків висотою до 4 дюймів або золотих шапок на підкладці зі шкіри чи червоної повсті і закінчуючи різьбленими дерев'яними коронами або рельєфними шкіряними вежами, приробленими до верхівок повстяних ковпаків.

У більш бідних могилах схожі предмети зроблені здебільшого швидше з бронзи й заліза, ніж із золота, і все ж навіть у цих випадках та ж любов до пишого оздоблення виражена з не меншим мистецтвом і тонкістю, ніж у виробах із більш дорогих матеріалів [16].

Ковальський та ювелірний промисли мали багато спільного і часто виконувалися однією людиною чи групою осіб, що працювали разом. Підтвердженням тому слугують численні колекції, що експонуються зараз у історичних, художніх та краєзнавчих музеях. До прикладу «<...>

наукові фонди НІКЗ «Чигирин» налічують понад 35 тисяч одиниць зберігання, у тому числі археологічні предмети – близько 6 тисяч. Їх основу становлять археологічні колекції.<...> У племен Чорноліської культури існував розвинутий стійкий чітко виражений набір прикрас особистого туалету. Серед них особливе місце займають бронзові масивні браслети, литі за восковою моделлю» [2]. Можна погодитися з Н. Литвинчук, яка стверджує, що «Неабиякої технічної та художньої довершеності ковальське ремесло досягло в XI–XIII ст. Давньоруські ковалі були не лише універсалами, а й поділялися на категорії відповідно до напрямку спеціалізації» [5].

Суспільство вимагало збільшення ковалень у зв'язку з необхідністю виготовлення зброї, реманенту для сільського населення, а також участі залізних деталей у будівництві, що активно запроваджувалося у містах часів Київської Русі. Зрозуміло, що видобуток заліза став одним з основних важелів, що до виникнення нових кузень. Переважно вони будувалися в районах видобутку залізної руди. Дослідження архівних матеріалів дали змогу зробити висновок, що «Практично з часів Київської Русі виникають кузні як окремі професійні виробництва. Кузня, або, як її називали в ті часи, ковальня мала певну специфіку, бо потребувала спеціального обладнання» [9, с. 97].

Також відомо зі звітів Академії наук УРСР, що археологічні експедиції, які працювали у центральній Україні віднайшли залишки ковальських підприємств. «Це ковальні сіл Дорогинки, що на Фастівщині, Деснянки, що на правому березі річки Десна поблизу селища Літочки, на хуторі поблизу нинішнього розташування селища Боярка. Практично при кожній зі згаданих археологічних розкопок були виявлені горни та залишки металу, що підтверджувало саме ковальське призначення печі» [9, с. 97].

У XVIII ст. Київ стає головним центром центральної України у галузі ковальства та художньої обробки металу. Розвиток ковальської справи пов'язаний із збільшенням числа замовників. До покупців металевої продукції крім заможного міщанства і шляхти додаються козацькі очільники. Слушно зазначає кандидат технічних наук В. Ус: «У відповідь на запити відомих архітекторів В. та А. Беретті, Ф. Маховича, П. Спарро та ін. архітектурні форми набувають лаконічності, їх образну сферу визначають мотиви геометричної зооморфної і рослинної орнаментики. Значного поширення набувають ажурні композиції у виготовленні віконних ґрат, садових та паркових решіток, брам, огорож, металевих шпилів, а також у предметах інтер'єру» [18, с. 199].

Межа XIX–XX століть характерна великою кількістю різноманітних технічних винаходів, що у свою чергу вплинули на розвиток художнього ковальства. Важку ручну ковальську працю замінило зварювання, застосування прокатного та штампованого виробництва деталей. Звичайними інструментами у кузнях стали гайкові ключі, пристрої для нарізання різьб, електричні пили, пневматичні ножиці. Традиційна ковальська техніка, що своїм корінням сягала у далечінь століть водночас перетворилася на другорядну. Разом з нею видозмінювалася ковальська національна традиція, трансформуючись у глобальну міжнародну.

Художня складова ковальських виробів з настанням XX століття почала активно спрощуватися, але разом з тим професійне ковальство процвітало. Автор статті у минулих дослідженнях писав: «Кількість кузень у перше десятиліття XX століття зросла вчетверо. Однак, після жовтневого перевороту 1917 року робота в них призупинилася. Решта кузень виконували лише господарські замовлення: цвяхи, скоби, підкови, рідше цвинтарні огорожі. Зупинка розвитку мистецтва «великого металу» тривала практично до початку 1970-х років» [10, с. 68].

Соціальна й економічна ситуація у країні початку нового століття з революціями та війнами не сприяла розвитку мистецтв. Художнє ковальство в Україні загалом і у столиці зокрема проіснувало до моменту тотального закриття міських ковальських виробництв. Революційні процеси у політиці та у культурі держави жодним чином позитивно не позначилися на художньому ковальстві. Ковальське мистецтво потрапило під визначення «буржуазне» і на пів століття припинило своє існування.

Автор вважає, що «Викривлення розвитку одного з найстаріших видів мистецтва в Україні — мистецтва ковальської справи — слід досліджувати та розтлумачувати з історичної та соціокультурної точок зору» [11, с. 182]. Поруч з «суворим стилем» у художніх майстернях Києва доби 1960-х років зароджувався «сучасний стиль». За висловом Л. Смирної його «<...> важливою складовою було не лише опанування традиційних технік (енкаустика, мозаїка, вітраж, майоліка, кераміка, гобелен, декорування соломомою, емаль, різьблення), а й удосконалення технологій, що припускали співтворчість художника з технологами й інженерами, а також майстрами народного мистецтва – носіями традицій» [15, с. 251]. Авторка не згадує про ковальство та ювелірне мистецтво які, зрозуміло, були яскравими носіями традицій тому, що станом на 1960-ті роки митців, які працювали у цих жанрах ще не було.

Друга половина 1970-х стає стартом розвитку художнього металу – ковальства як основної складової, ювелірного мистецтва як другорядної.

Українські ковалі ніколи не відходили від історичних традицій. Але період від кінця 1990-х і до революційних подій 2014-го характерний підвищеним інтересом до національної культури. Відбулася зміна поколінь. Діти митців, що ставали нонконформістами у 1970-х, вже були дорослими художниками у 2000-х. Якщо звернення до етнокультури й етнотрадицій в усьому світі окрім колишнього СРСР було нормальною

реакцією суспільства у боротьбі з глобалізацією, в Україні цей процес носив ознаки національної самоідентифікації, а на період 1970-х – визвольної боротьби.

Техногенність в умовах сучасного ковальства відповідала усім світовим засадам і була широко застосована на великих ковальських підприємствах. І. Колосюк, директор ковальської фірми «Тантьєма» у 2006 році влучно висловив загальну думку виробників: «Щоб бути успішним сучасним ковалем, мало вміти вправно бити по ковадлу, треба бути і художником, і архітектором, і дизайнером інтер'єрів. Тільки в Києві існує близько 50 кузень. Та і технологія тут дещо відрізняється від прадідівської – сучасна заводська кузня використовує електро-горни, пневмо-молоти, електрозварювання» [13].

Представником етнографічного київського ковальства був і залишається Богдан Попов, який досліджує і пропагує ковальську справу у оригінальному виконанні твору засобами, що сягають у сиву давнину. Коваль Б. Попов не використовує жоден сучасний пристрій, а горно, інструменти і технології такі, якими користувалися ковалі у кузнях, що працювали у VI ст. нашої ери. Вироби майстра відповідають артефактам, знайденим під час дослідження Трипілля, племен Чорноліської культури, «суботівських» знахідок.

Майстер показує наочно як на розплавлений метал наносився орнамент «бігучої спіралі», поперечні рубчасті пояски, ряди кіл та крапок. Його «історичне кування» збирає сотні глядачів. У такий спосіб митець веде просвітницьку діяльність і заохочує відвідувачів Музею народної архітектури та побуду на території якого є його кузня, вивчати історію власного народу. Діяльність Б. Попова є ще одним прикладом інновації, адже митець демонструє у реальному житті процес доведення наукової ідеї до стадії практичного використання, що приносить йому дохід.

Висновки. Бурхливий злет українського ковальства початку ХХІ століття, що увійде у історію мистецтва як часи «другого металевого відродження», при гальмується з 2013-го року до сьогодення. Пояснення просте. Нестабільність ринку, війна і пандемія корона вірусу сильно зменшать кількість замовлень, без яких професія коваля стає практично безсилою. Поодинокі творчі ковальські вироби братимуть участь у художніх виставках різних рівнів, але минулої могутності ковальського мистецтва уже не буде.

Станом на сьогодні практично кожне замовлення у кузні стає індивідуальним, бо їх кількість залишається сильно обмеженою. Нового розвитку здобуло етнографічне ковальство, що підтримане традицією старовинного промислу. Поява нових творів у царині художнього ковальства спонукає до більш глибокого дослідження і аналізу мистецтва кованого металу культурологами та мистецтвознавцями.

Література:

1. Городецький В.І. (2016). Основи ковальського мистецтва: навчально-наочний посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 180 с.
2. Деревянко Н.В., Ковіня М.Д. (2012). Прикраси із археологічних колекцій передскіфського та скіфського періодів у фондовій збірці НІКЗ «Чигирин». URL: http://chigirinzapovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172:-qq&catid=63:2012-02-09-08-34-00&Itemid=87 (дата звернення 01.10.2020).
3. Жоголь Л.Е. (1978). Декоративное искусство в интерьере общественных зданий. Киев: Будівельник, 103 с.
4. Жолтовський П., Зязєва Л. (1970). Художній метал. Історія українського мистецтва: у 5 томах. Київ: Київ, Т. 4, кн. 1, С.369–377.
5. Литвинчук Н.В. (2018). Україна, держава: ремесла та промисли [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Україна — Українці.

- Кн. 1. Київ: Наукова думка, 608 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=1.%204.%202 (дата звернення: 19.01.2020).
6. Марченков В. (1992). Ювелирное дело: практическое пособие, 3-е издание, переработанное и дополненное. Москва: Высшая школа, 256 с.
7. Могилевский В. Ю. (1992). Художественный металл в архитектуре Киева середины XVII — начала XX ст.: автореф. дис. ... канд. искусствоведения. Москва, 21 с.
8. Могилевський В. (1989). Від задуму до втілення. Київ: Радянська школа, 174 с.
9. Роготченко С. В. (2018). Деякі історико-мистецькі аспекти становлення українського ковальства. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків, вип. 2, С. 93–101.
10. Роготченко С В. (2017). Історичні шляхи розвитку художнього ковальства наприкінці XX та початку XXI сторіччя (До історії розвитку сучасного ковальського мистецтва України). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: збірник наукових праць*. Харків, вип. 4, С. 66–70.
11. Роготченко С.В. (2020). Роздуми про «друге відродження» українського художнього ковальства 1970–2000-х років. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія: збірник наукових праць. Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України*. Київ, вип. 16, С. 182–185.
12. Семерак Г, Богман К. (1982). Художественнаяковка и слесарное искусство. Москва: Машиностроение, 232 с.
13. Синицька О. (2006). [Рубрика: Суспільство]. *День*, №19, С. 3.

14. Скуратівський В. Л. (2006). Культурна традиція . Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.
URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=51480 (дата звернення 20.03.2020).
15. Смирна Л. (2017). Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві. Київ: Фенікс, 480 с.
16. Старенький І. (2020). Скіфські прикраси. *Ключ. Кам'янецький часопис*. Рубрика: *Істфакт*.
URL: <https://klyuch.com.ua/articles/history/skifski-prykrasy/> (дата звернення 20.03.2020).
17. Тупчієнко М. (2008). Сільське ковальство та народні уявлення про залізо на Кіровоградщині. *Народна творчість та етнографія*, №. 1, С. 91–97.
18. Ус. В. (2018). Художній метал у православних надгробках меморіального заповідника м. Києва. *Теорія і практика дизайну. Технічна естетика*, Вип. 15, С. 195–205.
19. Художнє ковальство України (2007). Кн. 1 : Відродження / автори вступних статей: О. Роготченко, В. Бурдук, І. Руденко. Донецьк : Регіон, 120 с.

References:

1. Horodetskyi V.I. (2016). Osnovy kovalskoho mystetstva: navchalno-naochnyi posibnyk [Fundamentals of blacksmithing: a visual aid]. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte [Ivano-Frankivsk: Symphony forte], 180 p. [in Ukrainian].
2. Derevianko N.V., Kovinia M.D (2012). Prykrasy iz arkheolohichnykh kolektsii peredskifskoho ta skifskoho periodiv u fondovii zbirtsi NIKZ «Chyhyryn» [Jewelry from the archeological collections of the pre-Scythian and Scythian periods in the stock collection of the NIKZ «Chyhyryn»]

- URL: http://chigirinzapovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172:-qq&catid=63:2012-02-09-08-34-00&Itemid=87 [Accessed 01 October 2020] [in Ukrainian].
3. Zhogol' L.E. (1978). Dekorativnoe iskusstvo v inter'ere obshchestvennykh zdaniy [Decorative art in the interior of public buildings]. Kyev: Budivel'nik [Kyiv: Builder], 103 p. [in Russian].
 4. Zholtoivskyi P., Ziazieva L. (1970). Khudozhnii metal. Istoriia ukrainskoho mystetstva: u 5 tomakh [Artistic metal. History of Ukrainian art: in 5 volumes]. Vol 4, issue 1. Kyiv: Kyiv [Kyiv: Kyiv], PP. 369–377 [in Ukrainian].
 5. Lytvynchuk N.V. (2018). Ukraina, derzhava: remesla ta promysly. Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina – Ukrainci [Ukraine, state: handicrafts and trades. Encyclopaedia of history of Ukraine : Ukraine – Ukrainians]. Vol. 1. Kyiv: Naukova dumka [Kyiv: Scientific opinion], 608 p. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=1.%204.%202 [Accessed 19 January 2020] [in Ukrainian].
 6. Marchenkov V. (1992). Uvelirnoe delo: prakticheskoe posobie, 3-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe [Jewelcrafting: A Practical Guide, 3rd Edition, Revised and Expanded]. Moskva: Vysshaja shkola [Moscow: Higher school], 256 p. [in Russian].
 7. Mogilevskij V. Ju. (1990). Hudozhestvennyj metall v arhitekture Kieva serediny XVII – nachala XX st.: Avtoref. dis. ... kand. Iskusstvovedenija [Artistic metal in the architecture of Kiev in the middle of the 17th – beginning of the 20th centuries: Abstract of Ph.D. dissertation of art history]. Moskva [Moscow], 21 p. [in Russian].

8. Mohylevskyi V. (1989). Vid zadumu do vtilennia [From conception to realization.]. Kyiv: Radianska shkola [Kyiv: Soviet school], 174 p. [in Ukrainian].
9. Rohotchenko S.V. (2018). Deiaki istoryko-mystetski aspekty stanovlennia ukrainskoho kovalstva [The some historical and art aspects of the development of the Ukrainian blacksmithing]. *Tradytsii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti [Traditions and innovations in higher architectural and artistic education]*. Kharkiv [Kharkiv], issue 2, PP. 93–101 [in Ukrainian].
10. Rohotchenko S.V. (2017). Istorychni shliakhy rozvytku khudozhnoho kovalstva naprykintsi XX ta pochatku XXI storichchia (Do istorii rozvytku suchasnoho kovalskoho mystetstva Ukrainy) [History of the development of the artistic blacksmithing at the end of the XX – beginning of the XXI centuries (Up to the development of modern blacksmith in Ukraine)]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv: zbirnyk naukovykh prats [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts'collection of scientific works]*. Kharkiv [Kharkiv], issue 4, PP. 66–70 [in Ukrainian].
11. Rohotchenko S.V. (2020). Rozdumy pro «druhe vidrodzhennia» ukrainskoho khudozhnoho kovalstva 1970-2000-kh rokiv [Reflections are about the «second revival» of Ukrainian artistic blacksmith of 1970-2000-th.]. *MIST: Mystetstvo, istoriia, suchasnist, teoriia: zbirnyk naukovykh prats. Instytut problem suchasnoho mystetstva NAM Ukrainy [AHMT: Art, history, modernity, theory: collection of scientific works. Modern Art Research Institute of the Academy of Arts of Ukraine]*. Kyiv [Kyiv], issue 16, PP. 182–185 [in Ukrainian].
12. Semerak G, Bogman K. (1982). Hudozhestvennaja kovka i slesarnoe iskusstvo [Artistic forging and metalwork art]. Moskva: Mashinostroenie [Moscow: Mechanical Engineering], 232 p. [in Russian].

13. Synytska O. (2006). Rubryka: Suspilstvo [rubric society]. *Den [Day]*, №19, P. 3, [in Ukrainian].
14. Skurativskyi V.L. (2006). Kulturna tradytsiia [Cultural tradition]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiia. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine]*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=51480 [Accessed 20 March 2020], [in Ukrainian].
15. Smyrna L. (2017). Stolittia nonkonformizmu v ukrainskomu vizualnomu mystetstvi [The century of nonconformism is in the Ukrainian visual art]. Kyiv: Feniks [Kyiv: Phoenix], 480 p. [in Ukrainian].
16. Starenkyi I. (2020). Skifski prykrasy [Scythian jewelry]. *Kliuch. Kamianetskyi chasopys. Rubryka: Istfakt [Key. Kamenets magazine. Rubric: Histfact]*. URL: <https://klyuch.com.ua/articles/history/skifski-prykrasy/> [Accessed 20 March 2020] [in Ukrainian].
17. Tupchiienko M. (2008). Silske kovalstvo ta narodni uiavlennia pro zalizo na Kirovohradshchyni [Rural blacksmithing and folk ideas about iron in the Kirovograd region]. *Narodna tvorchist ta etnohrafiia [Folk art and ethnography]*. Kyiv, issue 1, PP. 91–97 [in Ukrainian].
18. Us.V. (2018). Khudozhnii metal u pravoslavnykh nadhrobkakh memorialnoho zapovidnyka m. Kyieva [Artistic metal in the Orthodox tombstones of the Kyiv Memorial Reserve]. *Teoriia i praktyka dyzainu. Tekhnichna estetyka [Theory and practice of design. Technical aesthetics]*. Kyiv, issue 15, PP. 195–205 [in Ukrainian].
19. Khudozhnie kovalstvo Ukrainy [Artistic blacksmithing of Ukraine] (2007). Kn. 1: Vidrodzhennia [Vol. 1: Revival] / avtory vstupnykh statei [authors of introductory articles]: O. Rohotchenko, V. Burduk, I. Rudenko. Donetsk: Rehion [Donetsk: Region], 120 p. [in Ukrainian].

Citation: Svitlana Rohotchenko (2021). TRANSFORMATION OF TRADITIONAL CRAFT INTO MODERN ARTISTIC BLACKSMITHING. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.4

Copyright Svitlana Rohotchenko ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

III. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.5

UDC 356.13:27-725+364.62]+[316.454.3:159.9.019.4]+005.745 (045)

INVOLVEMENT OF MILITARY CHAPLAINS IN THE PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF BORDER GUARDS

A. Makovskyi, Postgraduate student

<http://orcid.org/0000-0003-2903-3351>

e-mail: makovski200844@gmail.com

Military Postgraduate School, Bohdan Khmelnytskyi National Academy State
Border Guard Service of Ukraine, Ukraine, Khmelnytskyi

The article deals with the views of psychologists on the relevance of use of the religious faith potential in the context of the individual mental health maintaining. The state and problematic issues that arise during the introduction of the institute of military chaplaincy in the State Border Guard Service of Ukraine are considered. The need for involvement of Border Guard military chaplains and military psychologists in the psychological support of professional activity of the border guards of joint actions during psychoprophylactic, psychohygienic, psychotherapeutic, psychocorrectional measures is defined.

Key words: mental health, religion, military chaplain, border guard, psychological support.

Маковський А. О., Залучення військових капеланів до психологічного супроводу прикордонників/ Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Україна, Хмельницький.

У статті висвітлено погляди науковців-психологів щодо актуальності застосування потенціалу релігійної віри в контексті збереження психічного здоров'я особистості. Розглянуто стан та проблемні питання, що виникають в ході впровадження інституту військового капеланства в Державній прикордонній службі України. Встановлено необхідність залучення до психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників військових капеланів та доцільність розробки певних моделей та алгоритмів спільних дій військових капеланів та військових психологів прикордонного відомства під час проведення психогігієнічних, психокорекційних, психотерапевтичних, психопрофілактичних заходів.

Ключові слова: психічне здоров'я, віра, військовий капелан, прикордонник, психологічний супровід.

«Духовний пастир повинен бути не лише служителем вітара, не тільки проповідником Слова Божого, але і наставником та вчителем...»

Ушинський К. Д.

Вступ. Враховуючи реалії сьогодення, що викликані війною на Сході України, отриманням Томосу Православною церквою України, соціально-церковними, правовими, демографічними та іншими тенденціями є необхідність у дослідженні психологічного впливу релігійних факторів на збереження психічного здоров'я військовослужбовців та застосування їх в процесі психологічного супроводу прикордонників. З початком активних бойових дій в окремих районах Донецької та Луганської областей ріст

рівня релігійності серед військовослужбовців, та запит зі сторони командування викликав необхідність запровадження інституту військового капеланства і введення посад військових капеланів. Але відсутність досвіду роботи з віруючими військовослужбовцями викликав безліч проблем, а іноді і протиріччя. Ситуація ускладнюється і тим, що попередній, радянський, період був не лише позбавлений такого досвіду, але і став часом викорінення релігії на ідеологічній основі як в суспільстві в цілому, так і в армії зокрема.

Актуальність нашого дослідження зумовлена факторами інституалізації військового капеланства у Державній прикордонній службі України і неоднозначного ставлення військових до самого процесу та форм професійної діяльності військових капеланів. Сьогодні у період формування інституту військового капеланства в науковій спільноті відсутні єдині підходи до форм, мети роботи та самої необхідності служіння представників церкви серед військовослужбовців. Противниками та прихильниками цього питання наводяться різні аргументи, що висвітлені в науковій періодиці та публіцистиці. Нерідко висловлюються думки про недоцільність функціонування інституту військового капеланства, як дублюючої структури, у зв'язку з наявністю відділів по роботі з персоналом/виховних відділів, та дорікають прихильникам в плеканні марних надій щодо позитивних результатів діяльності військових капеланів у війську.

Метою статті є висвітлення проблеми психологічного супроводу прикордонників з залученням до цієї діяльності військових капеланів на сучасному етапі розвитку Державної прикордонної служби України і пропозиції її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. З наукових досліджень відомо, що діяльність прикордонників супроводжується високим рівнем нервово-емоційного напруження, стресогенністю, великою відповідальністю,

реалізується в умовах дефіциту часу, відбувається в умовах нерегламентованого робочого дня тому питання психологічного супроводу їх професійної діяльності постає дуже гостро. Теоретико-методологічною базою нашого дослідження стали погляди фундаторів гуманістичної психології (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.), ідеї запропоновані представниками екзистенціальної школи психології (Р. Мей, В. Франкл, І. Ялом та ін.); психології релігії (В. Джемса, В. Москальця, О. Предко та ін.); а також ми враховували соціально-психологічні та загально-психологічні положення сучасних теорій релігійності особистості (Б. Братусь, К. Платонов, Ф. Озер, Д. Угринович, та ін.), та концепції духовної парадигми психології (М. Савчин) і парадигми супроводження, яка набуває активного розвитку у сучасній психологічній науці (А. Журавель, О. Матеюк, М. Мушкевич, С. Поздишев, та ін.).

Згідно з тлумачним словником сучасної української мови – супровід (дія за значенням – супроводжувати, супроводити) – 1. Іти, їхати разом із ким-небудь як супутник; проводити когось до певного місця. / Образно іти, їхати, охороняючи, конвоюючи і. т. ін. // Постійно бути разом із ким-, чим-небудь, тісно пов'язуватись з чимось [1, с. 1217].

В. Даль тлумачив супровід, як – проводити когось, іти разом з кимось, супроводжувати когось... [2, с. 272].

До психологічного супроводу слід віднести як психологічну допомогу, так і психологічну підтримку. Так, Т. Сінюшкіна і Л. Глєбова [3, с. 75-83] в психологічному супровід вбачають корекційні компоненти і розглядають його, як допомогу у складній життєвій ситуації.

Психологічна підтримка суб'єкта професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, як показано в працях Б. Смірнова [4], може бути спрямована на роботу з супроводжуваними діяльністю переживаннями, коли одним із значущих видів підтримки є підказка.

Під психологічним супроводом оперативно службової діяльності особового складу підрозділів охорони державного кордону України науковці розуміли – процес організації та проведення комплексу заходів з метою подолання ускладнень прикордонників, підвищення рівня їх загальної та ситуативної психологічної стійкості і сприяння ефективному виконанню завдань з охорони державного кордону в різних умовах діяльності [5, с. 6].

Нажаль вітчизняна школа військової психології, на даний час, не приділяє достатньої уваги релігійному чиннику у війську та впливу його на морально-психологічне забезпечення, хоча історично релігійна віра завжди складала значну частину духовних основ суспільства, і як правило займала особливе місце в системі військового виховання та включала в себе потужну психопрофілактичну складову

Як зазначає професор В. Москалець: «Західна психологія вже давно ґрунтовно й ефективно використовує релігію (її вітальні, життєдайні основи) у психотерапевтичній, психопрофілактичній та психорегулятивній діяльності. У США, західноєвропейських країнах сформувалась пасторська психологія – галузь знань, основною проблемою якої є шляхи ефективного психорегулятивного впливу священиків на психіку людей.» [6, с. 189].

Взірцем ефективної психопрофілактики та психотерапії засобами релігії є логотерапія В. Франкла. Логотерапевтичне лікування, зорієнтоване на суперсмысл, повертає розчарованій людині втрачену, підсвідому релігійність. Логотерапія шукає абсолютно життєдайний смысл, який не втратить свого потенціалу за будь-яких обставин, завжди оберігатиме людину. Саме таким є смысл життя, який пропонує релігія. На важливість віри в Бога для психічного здоров'я особистості вказував К. -Г. Юнг, який наголошував, що релігія є універсальною системою психотерапії, яка зцілює нестерпні душевні страждання людини,

стабілізує її психіку і смерть Бога в її душі неодмінно призведе до втрати людиною самої себе [7, с. 173].

Він також неодноразово зауважував: «Протягом останніх тридцяти років до мене звертались по допомогу люди з усіх розвинених країн світу. Я вилікував сотні пацієнтів. Серед усіх моїх пацієнтів за тридцять п'ять років не було жодного, чиї проблеми зі здоров'ям не можна було б вирішити за допомогою релігійного світогляду.» [8].

Як відмічав у своїй роботі А. Олійник: «Потужний емоційно-катарсичний ефект релігії є вершиною її психотерапевтичної ефективності. Катарсис інтенсивно звільняє від негативного забарвлених емоційних переживань і песимістичних думок, стимулюючи величезне душевне полегшення шляхом бурхливої розрядки гнітючого психічного напруження.» [9, с. 100]

На катарсис як на один із найбільш давніх ефективних психотерапевтичних методів указував К. Роджерс, він зазначав, що гуманістична психологія прагне розв'язати глибокі, болісні конфлікти особистості за допомогою посилення її «Я». Цьому на його думку може активно сприяти сповідь як ритуальний складник, видимий елемент християнського таїнства покаяння, яку практикують католицькі та православні церкви. Сповідь спрямована на досягнення катарсичного ефекту, завдяки якому людина звільняється від психічного напруження, від страхів, тривог і почуття провини [10, с. 42-68].

Загально розповсюдженою формою сповіді є бесіда з священнослужителем, під час якої особа, що сповідується без уточнюючих питань розповідає про скоєні гріхи. Священик при цьому слухає сповідь мовчки та при необхідності висловлює короткі коментарі. Психотерапевтичний компонент сповіді полягає в тому, що священик втішає особу, дає певні поради та настанови тобто сповідь виконує комунікативну, інформаційну, діагностичну та лікувальну функції.

Ми поділяємо погляди А. Олійника який зазначає, що психопрофілактична сутність релігії полягає в тому, що вона відвертає увагу людини від душевної скрути, формує позитивний і цілісний погляд на світ, розкриває перед людиною своєрідну можливість, яку вона ніде, окрім релігії не може віднайти: можливість укорінитись, утвердитись у Трансцендентному, рятує в складних життєвих ситуаціях, допомагає зрозуміти те, що не зрозуміло, прийняти, змиритись з тим, що не можливо змінити, сповнює все її єство життєдайною вірою [9, с. 103].

Не дивлячись на те, що серед суспільних інститутів українці найбільше довіряють церкві – 64% (про це свідчать дані опитування «Оцінка ситуації в країні, довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян (березень 2021 р.)», проведеного центром Разумкова) [11], сьогодні ми відмічаємо деякі труднощі на етапі становлення інституту військового капеланства, це перш за все ідеологічні протистояння прихильників та противників присутності релігійних представників у війську, законодавчо не визначено статус військового капелана, не достатньо визначені норми матеріального забезпечення, методи та засоби участі у морально-психологічних заходах з прикордонниками. Найбільш актуальною проблемою залишається ідеологічний спадок радянської епохи – апеляція противників введення посад військових капеланів до статусу світської держави та відділення церкви від держави, відповідно, неприпустимість наявності штатних посад військових капеланів у секторі безпеки і оборони.

Нажаль останнім часом розвиток, як суспільства в цілому так і військових формувань держави зокрема, не дозволяє просто скопіювати систему духовної роботи з паствою, що функціонувала в Царській армії Російської імперії, Українській народній республіці, Гетьманській державі або досвід капеланського служіння в арміях країн-членів НАТО. Тому

слідуючи поглядам К. -Г. Юнг який зауважував, що психотерапевт не зможе ефективно лікувати, якщо не візьме на озброєння релігійні системи зцілення, та убачав запоруку успішного психотерапевтичного функціонування релігії у співробітництві психологів та теологів [12, с.70], а також враховуючи те, що на даний час значна кількість посад офіцерів-психологів у прикордонних підрозділах залишається вакантною, а стресогенні чинники, що впливають на психічне здоров'я прикордонників, з року в рік лише зростають, вважаємо за доцільне активно залучати військових капеланів до психологічного супроводу оперативно-службової та оперативно-бойової діяльності прикордонників, як самостійно так і у взаємодії з психологами та медичним персоналом.

Висновки. Аналізуючи роботу військових капеланів в Державній прикордонній службі України в контексті залучення до психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників, можемо зазначити, що вона на сьогодні є малосистемною та не структуризованою, що в свою чергу обумовлює необхідність її подальшого вивчення та потребує додаткових зусиль щодо її розвитку, впровадження певних алгоритмів, моделей, методик та технологій, а також практичних рекомендації щодо її здійснення. Важливою умовою результативності цієї роботи можна вважати взаєморозуміння, узгодженість і системність діяльності військових-психологів і військових капеланів. Ось чому необхідно, у відповідності до Наказу Міністерства внутрішніх справ України № 1065 від 10.10.2016 року «Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Державній прикордонній службі України», розробити дієвий механізм залучення військових капеланів до проведення заходів щодо психологічного супроводу персоналу прикордонного відомства. Успішне вирішення зазначеної проблеми сприятиме виконанню затвердженої урядом від 12.07.2017 р. № 475-р Концепції Державної цільової програми з фізичної, медичної,

психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року.

Перспективою наступних наукових розвідок виступає проведення роботи в напрямку вивчення психологічних механізмів впливу віри в Бога, сповіді, молитви та інших духовних практик на психіку військовослужбовців в контексті психогігієнічних, психопрофілактичних, психотерапевтичних, психокорекційних аспектах.

Література:

1. Бусел, В. Т. (Ред.) (2002) *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: Перун.
2. Даль, В. (1956). *Толковый словарь живого великорусского языка*. (Т. 4) Москва: Гос. изд. иностран. и национальных словарей.
3. Синюшкина, Т., Глебова, Л. (2005). Работа психолога в режиме психолого-педагогического сопровождения ребенка в условиях образовательного учреждения. *Вопросы психологии: журнал*, 5, 75-83.
4. Смирнов, Б., Долгополова, Е. (2007). *Психология деятельности в экстремальных ситуациях*. Харьков : Гуманит. Центр.
5. Журавель, А. (2006). *Психологічний супровід оперативно-службової діяльності особового складу підрозділів охорони Державного кордону України*. (Автореф. дис. канд. псих. наук). Національна академія Державної прикордонної служби України, Хмельницький.
6. Москалець, В. П. (2004). *Психологія релігії*. Київ: Академвидав.
7. Предко, О. І. (2005). *Психологія релігії: історія, теорія, релігієзнавчі виміри*. Київ: Центр навчальної літератури.
8. Юнг, К.-Г. (1994). *Проблемы души нашего времени*. Москва: Канон.

9. Олійник, А. В. (2017). Психопрофілактика суїцидальності засобами релігійної віри. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 1(1), 99-104.
10. Роджерс, К. С. (1994). *Взгляд на психотерапию. Становление человека*. Москва: Прогресс.
11. Українці найбільше довіряють армії, волонтерам і церкві. <<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3209417-ukrainci-najbilse-doviraut-armii-volonteram-i-cerkvi.html>> (2021, квітень, 22).
12. Юнг, К.-Г. (1998). *Бог и бессознательное*. Москва: Олимп.

References:

1. Busel, V. T. (Red.) (2002) *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpen: Perun. [in Ukrainian].
2. Dal', V. (1956). *Tolkovyj slovar' zhivogo velikorussskogo jazyka* [Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language]. (T. 4). Moskow: Gos. izd. inostran. i nacional'nih slovarej. [in Russia].
3. Sinjushkina, T., Glebova, L. (2005). Rabota psihologa v rezhime psihologo-pedagogicheskogo soprovozhdenija rebenka v uslovijah obrazovatel'nogo uchrezhdenija [The work of a psychologist in the mode of psychological and pedagogical support of a child in an educational institution]. *Voprosy psihologii: zhurnal* [Psychology Issues: Journal], no 5, 75-83. [in Russia].
4. Smirnov, B., Dolgoplova, E. (2007). *Psihologija dejatel'nosti v jekstremal'nyh situacijah* [Psychology of activity in extreme situations]. Kharkov: Gumanit. Centr. [in Russia].
5. Zhuravel, A. (2006). *Psykhologichnyi suprovid operativno-sluzhbovoi diialnosti osobovoho skladu pidrozdiliv okhorony Derzhavnoho kordonu Ukrainy* [Psychological provision of operational and service activity of state border guard units personnel]. (Avtoref. dys. kand. psyk. nauk). Natsionalna

akademiiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, Khmelnytskyi. [in Ukrainian].

6. Moskalets, V. P. (2004). *Psykhologhiia relihii* [Psychology of religion]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].

7. Predko, O. I. (2005). *Psykhologhiia relihii: istoriia, teoriia, relihiieznavchi vymiry* [Psychology of religion: history, theory, religious dimensions]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian].

8. Jung, K.-G. (1994). *Problemy dushi nashego vremeni* [The problems of the soul of our time]. Moskow: Kanon. [in Russia].

9. Oliinyk, A. V. (2017). Psykhoprofilaktyka suitsydanosti zasobamy relihiinoi viry [Psycho-prophylaxis of suicide by facilities of religious faith]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences], no 1(1), 99-104. [in Ukrainian].

10. Rodzhers, K. S. (1994). *Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka* [A look at psychotherapy. Becoming a man]. Moskow: Progress. [in Russia].

11. Ukraintsi naibilshe doviriaut armii, volonteram i tserkvi [Ukrainians trust the army, volunteers and the church the most]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3209417-ukrainci-najbilse-doviraut-armii-volonteram-i-cerkvi.html> [in Ukrainian]. (2021, April, 22).

12. Jung, K.-G. (1998). *Bog i bezsoznatel'noe* [God and the unconscious]. Moskow: Olimp. [in Russia].

Citation: A. Makovskyi (2021). INVOLVEMENT OF MILITARY CHAPLAINS IN THE PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF BORDER GUARDS. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.5

Copyright A. Makovskyi ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.6

UDC 371.124

PEDAGOGICAL ACMEOLOGY-BASED DEVELOPMENT OF SOCIO-PROFESSIONAL MATURITY IN THE PROCESS OF MASTER'S TRAINING

S. O. Danylov, Postgraduate student

<http://orcid.org/0000-0001-9249-5810>

e-mail: data.data@ukr.net

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Kropyvnytskyi, Ukraine

In the article the author shows the peculiarities of the development of socio-professional maturity of the future pedagogue in the context of pedagogical acmeology. Therefore, there is an urgent need to optimize the process of professional training of future lecturers on the basis of a new methodology that would combine personal and professional development in the educational process, direct professional self-determination and self-improvement of the future specialist, promote their self-realization and professional development. We believe that the process of professional training of future pedagogues should be based on the developed acmeogram and professiogram, model the professional and personal development of the specialist in accordance with the content and objectives of professional activity. This will not only direct the process of professional training to a certain ideal model of the specialist, but also to actualize the professional self-determination and self-development of the future pedagogue.

Key words: future pedagogue, activity, personality, self-determination, self-improvement, acmeology.

Introduction. Any pedagogical influence aimed at the development of students of relevant reflective knowledge and skills involves their

development only through adequate actualization of their individual activity. The content of educational activities should be subjectively significant for future lecturers and line up with ways and features of their construction of their reflective activity. Self-determination of reflective activity, its dynamics should become the object of management from the lecturer's side. This managerial influence must be comprehensible to the student, and the learning activity itself must be perceived by one as "one's own".

The purpose of the article. The study of modern concepts of training future pedagogues allows us to identify the following key theoretical ideas: the process of training, which is carried out on the basis of a competency approach, is impossible without emphasizing the subjective position of the student as a future specialist; in contrast to the dominant cognitive-technological aspect, characteristic of the traditional system of vocational training, the priority is the implementation of a personalized approach associated with the development of the individual trajectory of professional development; at all levels of interaction between lecturers and students, a necessary condition is the abandonment of the traditional "super-position" of the pedagogue in favor of parity of all participants in the educational process.

Analysis of recent research and publications shows that the problem of socio-professional maturity of future pedagogues in the process of master's training is still unresolved. At the present stage of development of pedagogical sciences, such concepts as "personal maturity" (P. Halperin, P. Jacobson, K. Abulkhanova-Slavskaya, etc.); "moral maturity" (A. Belkin, V. Nesmelov, A. Derkach); "psychological maturity" (B. Ananiev, A. Asmolov, A. Bodalov, K. Abulkhanova-Slavskaya, etc.); "professional maturity" (Yu. Bardin, Yu. Kuznetsov, T. Zaslavskaya, S. Naumkina) are revealed. Some aspects of social maturity are revealed in the works of L. Kogan, S. Ikonnikova, V. Lysovsky, V. Radul, A. Rean, E. Holovakha, and others.

In the scientific literature, a person's ascending to professionalism is called professionalization. Markova, A. K. understands professionalization as a holistic continuous process of becoming a specialist and a professional, which begins with the choice of profession, lasts throughout a person's professional life and ends when a person terminates one's professional activity. The results of professionalization can be considered becoming a professional, the development of new professionally important qualities, the transition of human to the next level of professionalism [6].

Today, pedagogical education is increasingly seen not only as the production and acquisition of pedagogical knowledge and skills, the assignment of values and meanings, but also as the disclosure of essential forces, inner potential of future specialist's personality, which allows one to competently and responsibly perform socio-professional roles, produce new ideas, solutions, thus creating real conditions for self-development of the future pedagogue's personality [8].

Thus, subject-subject relations should be built between pedagogues and students, the mechanism of which is determined by the peculiarities of social development, the interpenetration of "external influences" and "internal conditions" [9].

In our opinion, pedagogical acmeology meets these tasks. Its researchers believe that "pedagogical acmeology studies the mechanisms of achieving individual and collective activities related to solving pedagogical problems, explores the gradual formation of the pedagogue, the motives of professional achievement, the trajectory of professionalism in pedagogy, pays attention to how people learn social and professional requirements determines for oneself the optimal individual strategy (acmeogram) to reach the peaks of professionalism and maturity, taking into account the unique combination of their needs, capabilities and abilities "[2].

Acmeogram is a comprehensive description of the professional activity of a specialist, which includes stable individual, subject-activity and personal qualities that are professionally important for this activity, ensure its success. The use of acmeogram as the most complete systematic description of the professionalism of the pedagogue allows not only to identify its desired components, but also to identify those that hinder productive activities. Such contraindications play the role of psychological difficulties, barriers, blockers. Comparison of really formed qualities of the pedagogue with indicators of the acmeogram allows to determine the level of one's professional competence, to develop a strategy for advancing to the top of professionalism, to optimal practical activity [2].

We take into account the opinion that the acmeogram is "an individual section of a potential in the pedagogue, one's opportunities, prospects. It highlights what needs to be improved to reach a high level professionalism in pedagogical activity. Acmeogram is the basis of individual professional development, because a high-class professional is a "product of unit production" [2, p.137].

In our opinion, it is appropriate to take into account the acmeological factors of professionalization of the future specialist, substantiated by Slastyonin V. O., ie the main causes of driving forces, the main determinants of reaching the peaks of professionalism [11]. The researcher considers the most important acmeological factors of professionalization as follows: individual's desire for self-realization, high personal and professional standards, high level of professional perception and thinking, the prestige of professionalism, etc. Indeed, the need for future pedagogues to change, develop appears in connection with changing requirements and expectations of society to them, changing the levels of development of educational systems, society as a whole, ie it does not arise automatically from the need to resolve contradictions between requirements of society to the pedagogue

and the current level of one's development as a person and a professional. External factors either stimulate work on oneself, encouraging development, or force the future pedagogue to use various techniques that remove these contradictions, primarily – in their mind.

It should be said that the problem of purpose and goal-setting, the problem of the relationship of the categories "goal", "means", "result" is the object of philosophical (Frolov, I. T.), psychological (Leontiev, O. M., Tikhomirov, O. O.), pedagogical (Makarenko, A. S., Sukhomlinsky V. O., Likhachev, B. T.) researches in which the relation of the purpose and goal-setting is defined, the attempt of classifications of the purposes is made, conditions of goal-setting in historical, philosophical and pedagogical aspects are considered.

From the point of view of acmeology, goal-setting is a process of making meaning that promotes the holistic development of a professional's personality, consolidation and accumulation of progressive life experience, formation of socio-professional maturity as a leading characteristic of a high level of professionalism.

Pedagogical goal-setting is represented by several directions: general pedagogical, didactic and educational. Within the process of vocational education, external orientation is carried out by means of the implementation of pedagogical technologies. According to scientists, in particular Pekhota, O. M. [7]. Sysoieva, S. O. argue that the purpose (task) of pedagogical technology is to design the desired educational environment, which would contribute to the subject-subject relations of the participants in the process, and this in turn, the implementation of personality-oriented approach in the educational process [10].

An important condition for the formation of professionalism of the future pedagogue is, in our opinion, taking into account in the training of basic acmeological laws, which according to Derkach, A. O. and Zazykin, V. G. are:

1) the law of personal and professional development and increase of personal potential, which establishes the relationship between the process of formation of professional characteristics and the formation of a holistic personality; the law of self-expression in the profession, which describes the processes and mechanisms of professional self-determination, self-affirmation, self-realization of professional image of "I", personal and professional growth in the context of self-expression in the profession [2, p. 51-52].

The implementation of these laws, in our opinion, allows us to consider training as a process of continuous professional development of the whole personality of the future pedagogue, as well as actively involve in the process of professionalism mechanisms of personal self-actualization and related internal motivation of future pedagogues.

We take into account the opinion of scientists, in particular, Bondarevskaya, E. V., Derkach, A. O., Slastyonin V. O. and believe that such an approach requires consideration of the principle of variability in the choice of means of interaction of the subjects of the educational process, ie such an organization of educational work that would meet the demands of both personality and society. The conditions for the implementation of this principle in the process of forming the professionalism of the future pedagogue are the following: reliance in education and training on practical experience, personal needs of self-development that students have; demonstration of possibilities of application of theoretical knowledge in professional activity; involvement of future pedagogues in intellectual, physical, spiritual work, public life in the academic group, at the department, at the university in order to develop a professional worldview, professional culture, personal focus on professional activity and self-development of professionalism.

We take into account the opinion of Kuzmina, N. V. that one of the main professionally significant qualities of a pedagogue is their "personal orientation" [5]. According to the acmeological approach, personal orientation

is one of the most important subjective factors for reaching the top in professional and pedagogical activities. The choice of the main strategies of activity determines, according to Kuzmina, N. V., three types of orientation: truly pedagogical; formally pedagogical; pseudo-pedagogical.

Rubinstein, S. L. argued that motives are determined by tasks (goals) no less than the task by motives. Therefore, in educational and professional activities can also be divided into two types of goals: the goal as the content of the motive (gain assessment, knowledge, experience, avoid punishment) and goals other people and society in general, which include the actual goals of the higher vocational education [9].

We share the opinion of Derkach, A. O. and Zazykin, V. G. that self-esteem is an important determinant of professional self-awareness. The scientists note that adequate self-esteem is influenced not only by performance of activities, but also social factors, evaluative judgments and attitudes of others [2, p. 173]. Since the content of self-esteem is the attitude of the future pedagogues to their own professional activities and the development of professionally important qualities and characteristics in relation to professional standards and etalons, we believe that in the process of professional training of future lecturers of pedagogy have to be showed high examples of pedagogical professionalism, criteria for the development of professional culture and professional competence of the pedagogy lecturer, formed the skills and abilities of reflection of the professional formation process and own professional activity.

We take into account the position of Slastyonin V. O., that an important component of professional and pedagogical culture (content characteristics of the professionalism of the future pedagogue) is a reflective culture that includes reflectivity as a personal quality, value-meaning life and professional guidelines, professional and personal potential, responsibility as a criterion of social and professional maturity [11, p. 38].

Slastyonin, V. O. explains that the main parameters of the molding technology reflexive culture of the future pedagogue can be represented as stages of the educational process through the prism of subjective self-realization, self-affirmation, self-realization of students [11, p. 39].

Accordingly, in the process of teaching psychological and pedagogical disciplines, future pedagogues should be showed values of professional and pedagogical culture, created conditions and applied incentives for their awareness and correlation with the model of the axiological sphere of ideal pedagogue-lecturer.

It should be also noted that in acmeology the formation of values personality orientations is associated with the formation of the meaning of life and activities. Thus, Kogan, L. N. considers the concept of "meaning" through value self-determination of a person, draws attention to the fact that one can simultaneously belong to various "microenvironments" that may have multi-vector influences. Therefore, each individual is forced to constantly find oneself in a situation of evaluation and selection of certain attitudes and values orientations from among those offered by these groups and environments. In our case, on the formation of value orientations of the individual the future pedagogue is also influenced by several socio-cultural environments – institutions of higher education, youth and vocational subculture, microsocial environment, etc., and the task of educational work in pedagogical free education is, in our opinion, precisely in the influence on the formation socially significant hierarchy of personal value orientations, saturation of socio-cultural space of the institution of vocational training with values professional and pedagogical culture, implementation in the educational process principles of pedagogical axiology.

We share L. N. Kogan's opinion that a person cannot assimilate all the richness of human social experience, so self-determination of personality, the formation of the meaning of one's life and the corresponding motives of

activity is connected with selection of those values that best meet one's individual attitudes, needs and interests [4]. In this context, if internalized universal values form the basis morality of the individual, then embedded in the professional culture of educational (pedagogical) values form the basis of the professional consciousness of the future pedagogue.

We take into account the conclusions of Derkach, A. A. and Zazykin, V. G., that valuable orientations are closely related to the professional mentality and motivational semantic sphere of personality. According to scientists, an important role in formation of professionalism is played by terminal values – material wealth, social security, career growth, personal self-realization, values of health care, etc. [2, p. 176-177].

Since high performance as a significant characteristic feature of professionalism is largely determined by the state of health, we believe that an important condition for the formation of professionalism of the future lecturer pedagogy is the education of a culture of healthy living, development physical qualities (endurance, stress resistance, hardening, etc.). A necessary condition for the effectiveness of this process is the formation of value-motivational attitude to their own health in the self-concept of professional, that includes: health self-assessment, lifestyle stereotypes, style of professional activities, ways to restore health, attitude to bad habits, ideas about standards of behavior, etc.

Based on the fact that creativity is a productive human activity, able to generate qualitatively new material and spiritual values of social significance, Sysoieva, S. O. emphasizes that personal qualities are most strikingly manifested in creativity, which provides personality with its essential and holistic self-realization [10].

Conclusions. The priority of the training process is the development of such creative qualities of the personality of the future pedagogue, as: positive self-image (adequate assessment), desire to know oneself; creative interest,

curiosity; desire to search for new information, facts; achievement motivation; courage, willingness to take risks, independence, initiative, confidence in their strengths and abilities, purposefulness, persistence, ability to get the job done, diligence, emotional activity; problem vision, the ability to put forward hypotheses, original ideas, the ability to research, developed imagination, fantasy, the ability to identify contradictions, the ability to overcome the inertia of thinking, the ability to analyze, integrate and synthesize information, the ability to communicate interpersonally; alternative-thinking, divergency, accuracy of thinking, strength and associativity of memory, integrity, syntheticity, freshness, independence of perception, search-transforming style of thinking; communicative qualities, therefore, the attitude to the future pedagogue as a socially mature person, the bearer of scientific worldview, involves the development of their reflection, promoting self-awareness as a subject of activity, bearer of certain social and professional values, socially useful personality. This, in turn, means the need to strengthen the dialogic nature of learning, special organization of pedagogical communication, creating conditions for students and opportunities to defend their views, goals, life positions in educational and upbringing work.

Література:

1. Бондаревская, Е. В. (2003). Личностно-ориентированный подход как технология модернизации образования. *Методист*, № 2. С.2–6.
2. Деркач, А., Зазыкин, В. (2003). *Акмеология*. Учебное пособие. Спб. Питер.
3. Деркач, А. А., Сайко, Э. В. Деятельность как основание акмеологического развития субъекта и наситуативная активность субъекта как действенный фактор ее развития. *Мир психологии*, № 2. М. С.193–200.
4. Коган, Л. Н. (1984). *Цель и смысл жизни человека*. М. Мысль.

5. Кузьмина, Н. В. (1970). *Методы исследования педагогической деятельности*. Л. Изд-во ЛГУ.
6. Маркова, А. К. (1996). *Психология профессионализма*. М. Знание.
7. Пехота, О. М., Єрмакова, І. П. (2012). *Основи педагогічних досліджень: від студента до наукової школи*. Навчально-методичний посібник. Миколаїв. Іліон.
8. Радул, В. В. (2017). *Соціальна зрідість особистості монографія*. Харків. Мачулін.
9. Рубинштейн С. Л. (1989). Принцип творческой самодеятельности. *Вопросы философии*, № 4. С. 39–53.
10. Сисоєва, С. О. (2011). *Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник НАПН України*. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих.Київ. ВД "ЕКМО".
11. Слостенин, В. А., Мажар, Н. Е. (1991). *Диагностика профессиональной пригодности молодежи к педагогической деятельности*. М. Прометей.

References:

1. Bondarevskaja, E. V. (2003). *Lichnostno-orientirovannyj podhod kak tehnologija modernizacii obrazovanija* [Personality-oriented approach as a technology of modernization of education]. *Metodist*, No. 2. Pp.2-6.
2. Derkach, A, Zazykin, V. (2003). *Akmeologija* [Acmeology]. Uchebnoe posobie. Spb. Piter.
3. Derkach, A. A., Sajko, Je. V. *Dejatel'nost' kak osnovanie akmeologicheskogo razvitija subjekta i nasituativnaja aktivnost' subjekta kak dejstvennyj faktor ee razvitija* [Activity as the basis of acmeological development of the subject and onsituational activity of the subject as an effective factor of its development]. *Mir psihologii*, No. 2. Moscow. Pp. 193–200.

4. Kogan, L. N. (1984). *Cel' i smysl zhizni cheloveka* [The purpose and meaning of human life]. Moscow. Mysl'.
5. Kuz'mina, N. V. (1970). *Metody issledovaniya pedagogicheskoy dejatel'nosti* [Methods of research of pedagogical activity]. L. Izd-vo LGU.
6. Markova, A. K. (1996) *Psihologiya professionalizma* [Psychology of professionalism]. M. Znanie.
7. Pekhota, O. M., Yermakova, I. P. (2012). *Osnovy pedahohichnykh doslidzhen: vid studenta do naukovoï shkoly: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Fundamentals of pedagogical research: from student to scientific school. Training manual]. Mykolaiv. Ilion.
8. Radul, V. V. (2017). *Sotsialna zrydst osobystosti monohrafiia* [Social mediocrity of the individual monograph]. Kharkiv. Machulin.
9. Rubinshtejn, S. L. (1989). Princip tvorcheskoj samodejatel'nosti [The principle of creative independent activity]. *Voprosy filosofii*, No. 4. Pp. 39–53.
10. Sysoieva, S. O. (2011). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh: navchalno-metodychnyi posibnyk NAPN Ukrainy* [Interactive technologies for educating adults: a basic methodical book of NAPS of Ukraine]. In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykhu. Kyiv. VD "EKMO".
11. Slastenin, V. A., Mazhar, N. E. (1991). *Diagnostika professional'noj prigodnosti molodezhi k pedagogicheskoy dejatel'nosti* [Diagnostics of the professional aptitude of young people for teaching.]. M. Prometej.

Citation: S. O. Danylov (2021). PEDAGOGICAL ACMEOLOGY-BASED DEVELOPMENT OF SOCIO-PROFESSIONAL MATURITY IN THE PROCESS OF MASTER'S TRAINING . Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.6

Copyright L. Ametova ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.7

UDC: 378.14

THE EFFECTS OF SIOP MODEL ON SELF-EFFICACY AND TEACHING SKILLS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

O. Demianenko, PhD in Pedagogical Sciences

<https://orcid.org/0000-0002-8937-3676>

e-mail: olgademyanenko@gmail.com

V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University, Ukraine, Mykolaiv

The article reveals the issue of the effects of using SIOP model on self-efficacy and teaching skills of foreign language teachers. It is stressed that SIOP is an approach that can help English language learners to achieve academic success while gaining English language proficiency. It is worth noting that sheltered instruction offers the model for making academic material understandable and increasing the academic English language skills of learners through teaching. Attention has been paid to language skills that can be developed through collaboration and interaction. It has been concluded that the using SIOP model in modern educational process opens up unlimited possibilities for the foreign language teachers and students.

Key words: teacher efficiency, professional training, professional competence, language proficiency, academic success.

кандидат педагогічних наук, доцент, Дем'яненко О. Є., Вплив моделі SIOP на навички викладання і самоефективність викладачів іноземної мови / Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Україна, Миколаїв

У статті розкрито проблему впливу використання моделі SIOP на самоефективність та навички викладання викладачів іноземних мов. Підкреслюється, що SIOP – це підхід, який може допомогти тим, хто вивчає англійську мову, досягти академічного успіху, набуваючи знань з англійської мови. Визначено, що технологія «sheltered instruction»

пропонує модель для того, щоб зробити навчальний матеріал зрозумілим та підвищити академічні знання англійської мови через викладання. Приділено увагу мовленнєвим навичкам, які можна розвивати за допомогою співпраці та взаємодії. Автор приходить до висновку, що використання моделі SIOP у сучасному навчальному процесі відкриває необмежені можливості для викладачів іноземних мов та студентів.

Ключові слова: ефективність викладача, професійна підготовка, професійна компетентність, володіння мовою, академічний успіх.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується кардинальною зміною соціокультурного й освітнього контексту вивчення іноземної мови. Безумовно, це зумовлюється зростаючими потребами у налагодженні міжкультурної комунікації та інтеграції всіх сфер діяльності суспільства. У свою чергу, це спонукає сучасну педагогіку до переосмислення освітніх концепцій, вимагає суттєвих змін у підходах до навчання іноземних мов, перегляду мети і змісту навчання, упровадження новітніх технологій, удосконалення методів і прийомів навчання, пошуку нових, ефективних форм навчання. Очікувана результативність навчально-виховного процесу можлива лише за умови високої професійної компетентності кожного викладача. Відтак, питання професійної компетентності та самоефективності викладачів не втрачають актуальності.

Викладачі є основою освітньої реформи, а також є ключем до кращої якості освіти та до досягнень студентів. Однак, науковці й досі не дійшли згоди щодо факторів, що роблять навчання кваліфікованим, вправним та ефективним. Отже, провідна мета досліджень у галузі викладання мови стосується особливостей ефективного викладання, а також методів включення цих особливостей у програми підготовки викладачів. З одного боку, професійний розвиток викладачів викликаний необхідністю служити

суспільству та досягти необхідного розвитку відповідно до потреб суспільства. З іншого боку, переконання та думки викладачів щодо професійного розвитку у сфері викладання не досліджуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компоненти та функції моделі SIOP передбачають ряд факторів, які роблять діяльність викладача ефективною [1]. Ця модель об'єднує особливості ефективного навчання, інтегрує іноземну мову з навчанням професійної діяльності. Роль викладача полягає в тому, щоб зрозуміти, що успішний та послідовний професійний розвиток повинен включати перспективи для усіх сторін процесу навчання [2]. Побудова натхненної та заохочувальної навчальної атмосфери сприяє покращенню якості викладання [3]. Так, SIOP є ефективною моделлю професійного розвитку викладачів, яка враховує їхні професійні потреби на різних етапах кар'єри [4].

Діяльність викладачів впливає на розробку методології та інструкцій щодо викладання, зокрема викладачів англійської як іноземної мови, які повинні відповідати стандартам англійської мови як міжнародної [5]. Викладання сприяє навчанню, тому що це процес, завдяки якому студент отримує можливість взаємодіяти з викладачем, щоб отримати нові навички, знання, установки та точки зору. Оскільки існує точка зору, що якість та ефективність викладача, і особливо викладача іноземної мови, є одним з найважливіших факторів освітнього процесу, який впливає на академічні успіхи студентів, то фокус реформи та розвитку освіти змістився на викладача [6].

Теоретико-методологічні та практичні засади проблеми самоефективності досліджуються в працях А. Бандури, М. Гайдара, Р. Шварцера, Д. Шанка, М. Єрусалема, Б. Зіммермана, Т. Гордєєвої, Д. Леонтьєва, В. Ромека, А. Лощакової, О. Шепелевої та ін. Сутнісні особливості самоефективності вивчають зарубіжні вчені Дж. Капраро, Е.

Лангер, Д. Сервон, Дж. Роттер та ін., які виявили прямий зв'язок між самоефективністю й рівнем успішності в різних видах діяльності.

Мета статті полягає у з'ясуванні специфіки професійної діяльності викладачів іноземних мов у закладах вищої освіти в контексті моделі SIOP; визначенні впливу використання моделі SIOP на розвиток навичок викладання та самоефективності у викладачів англійської мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Модель SIOP (Sheltered instruction observation protocol) – це підхід, який дає змогу тим, хто вивчає англійську мову, зрозуміти навчальний предмет, набуваючи майстерність у ньому. Технологія «sheltered instruction» пропонує структуру, яка робить навчальний матеріал зрозумілим та підвищує знання англійської мови студентів через викладання. Модель SIOP інтегрує риси оперативного викладання для студентів (наприклад, спільне навчання, стратегії читання, диференційоване навчання та включення чотирьох видів мовленнєвої діяльності). Крім того, ця модель має особливості, спеціально сплановані для підтримки навчальних досягнень студентів (наприклад, введення мовних цілей у курс, розвиток і застосування попередніх знань, а також використання прийомів викладання для розвитку інтелектуального потенціалу).

Основні етапи набуття академічної англійської мови студентами містяться в технології «sheltered instruction». Для тих, хто вивчає англійську мову, ця технологія є процедурою мовної підготовки, яка підкреслює викладання змістовного матеріалу та вивчення мови. Технологія «sheltered instruction» в основному корисна для викладачів, які мають справу зі студентами з різним рівнем підготовки та рівнем знань [7], а також рекомендується для будь-якої програми, у якій студенти навчаються нерідною мовою [8].

R. Gohar наголошує, що викладачі повинні виконувати такі функції в процесі викладання, як: організація матеріалу, постановка цілей, створення заохочувальної атмосфери, навчання нових студентів у робочій групі, співвідношення завдань із власним досвідом студентів, мотивація студентів та оцінка їх успішності [9]. S. Hassan запевняє, що ефективний викладач повинен мати чітку та конкретну структуру викладання та оцінювання, знання предмету, схему, яка дозволяє студентам заявляти про свої потреби, забезпечувати безпечне навчальне середовище та надавати студентам належний зворотний зв'язок щодо успіху їх виконання. Студенти, які вивчають англійську мову як іноземну, на всіх рівнях виконують необхідні завдання, якщо отримують чіткі та прямі інструкції своїх викладачів. Однією зі стратегій, яку викладач може застосувати для прямих інструкцій, є наявність видимих мовних та змістових цілей для кожного заняття [10].

Незважаючи на зусилля педагогічних факультетів щодо розвитку необхідних навичок викладання у студентів, які готуються стати вчителями, крім організації навчальних програм для викладачів, впровадження нових методик викладання є обов'язковою умовою у результаті швидких змін сьогодення. Більше того, ряд викладачів не застосовують чи навіть сліднують нинішнім стратегіям викладання, що, в свою чергу, негативно впливає на їх результативність.

Наразі очікування щодо академічних успіхів студентів надзвичайно зростають. Діапазон та тип інформації, яку повинні знати студенти сьогодні, значно перевищує попередні десятиліття. Отже, компетентні викладачі, які оволодівають педагогічними навичками, є важливим чинником успіху навчального процесу. Ряд досліджень підтверджують вплив продуктивності викладання в аудиторії на досягнення студентів. Науковці дійшли висновку, що серед численних факторів, що впливають на досягнення студентів, є й ефективність викладача [9; 10].

Модель SIOP визначають як схему викладання англійської мови, яка залежить від використання допоміжних матеріалів, наочних посібників, групових завдань, спрямованих на розвиток мови та викладання змістовного матеріалу для покращення у студентів навичок аудіювання, читання, говоріння та письма. Модель SIOP розуміють як підхід, який пропонує систему планування та проведення занять, що включає найкращі практики викладання англійської мови та покращення досягнень студентів [11].

Самоефективність викладача визначається як чинник, який впливає на успішність студентів та призводить до підвищення рівня задоволеності роботою, відданості викладанню, вищого рівня планування та організації роботи зі студентами. Навчання самоефективності визначається як віра викладача в його здатність впевнено виконувати свою роботу та впливати на результати роботи в аудиторії, і воно вимірюється оцінкою, яку отримують викладачі за шкалою самоефективності викладання.

Беручи до уваги викладене, технологія «sheltered instruction» та кваліфікований розвиток навичок викладання повинні бути головним завданням під час вирішення труднощів у роботі зі студентами, які вивчають англійську мову. SIOP – це навчальна модель, яка допомагає студентам, які вивчають англійську мову, оволодівати навчальним матеріалом шляхом інтеграції дій та підходів, що також підтримують засвоєння англійської мови. Можемо визначити мету технології «sheltered instruction», як таку, що пропонує ефективні та стимулюючі матеріали, на яких навчаються носії англійської мови. Технологія «sheltered instruction» в основному концентрується на: підтримуючому навчанні, академічній лексиці, досвіді студентів на заняттях та практичній діяльності. Спостерігаючи як студенти сприймають технологію «sheltered instruction», можна дійти висновку, що студенти задоволені, оскільки

викладачі забезпечують їх чіткими та прямими покроковими інструкціями на основі моделі SIOP.

С. Baik, J. Greig підкреслюють переваги використання моделі SIOP у роботі зі студентами, які перебувають у групі ризику в рамках програми бакалаврату. Використовуючи цю модель, дослідники пропонували студентам види діяльності та завдання, які дозволяли їм підвищувати рівень володіння англійською мовою. У дослідженні С. Baik, J. Greig припускають, що технологія «sheltered instruction» допомагає студентам розвивати мовленнєві навички. Існує позитивний зв'язок між відвідуваністю та академічними результатами, і дослідники зазначають важливість раннього виявлення студентів з низьким рівнем знань [12].

Навчальна модель SIOP була створена для підтримки викладачів, а технологія «sheltered instruction» є представленням ефективної діяльності викладачів, що враховує відмінності в академічному рівні студентів [11]. За допомогою циклічної процедури, коли викладачі перевіряють, використовують та переробляють, модель SIOP була розроблена та вдосконалена. Спочатку ця модель була інструментом спостереження, який вимірював результати діяльності викладачів відповідно до особливостей технології «sheltered instruction» [1].

Модель є структурою, яка гарантує, що операційні методи і прийоми впроваджуються та оцінюються. Модель SIOP полегшує рефлексію та самооцінку викладання. Ефективність викладача залежить від достатнього та успішного навчання, а також підвищення кваліфікації в рамках програм підготовки викладачів [13]. Ряд цих програм залежить від включення мовної освіти до навчальної програми. Тим не менше, більшість викладачів не отримують належної підготовки, необхідної для успішної роботи з тими, хто вивчає англійську мову. Так, у своєму дослідженні J. Friend, R. Most, K. McCrary наголошують, що викладачі прагнуть вчитися та застосовувати ефективні підходи. Більше того, вони

були проти того, щоб зі студентам, які вчать англійську мову, працювали викладачі, які не пройшли підготовку з викладання англійської як іноземної. Тобто викладачам необхідно пройти навчання, щоб підготуватися до викладання студентам, які вчать англійську мову як іноземну [13]. Ефективне навчання в таких умовах вимагає професійної підготовки викладачів.

Порівнюючи групу викладачів, які навчались використовувати на практиці SIOP модель, з іншою групою, яка не пройшла таку ж підготовку, науковці уточнюють, що викладачам, які застосовували SIOP модель під час занять, вдалося бути ефективнішими [7]. Більше того, E. Batt, L. Crawford, M. Schmeister, A. Biggs запевняють, що викладачі, які пройшли навчання за моделлю SIOP, були більш відповідальними, надійними та уважними до вимог своїх студентів [8; 11].

Самоефективність викладача – це основа для ефективного навчання, тому що викладачі, які володіють самоефективністю, заслуговують на довіру та можуть підтримувати студентів у розвитку їхніх навичок. Майстерність надзвичайно впливає на ефективність викладання, оскільки викладачі залежать від попереднього досвіду викладання, що, в свою чергу, допомагає їм у процесі викладання [14]. Викладачі та ті, хто їх навчає, розуміють наслідки зв'язку між підвищенням самоефективності та кваліфікацією викладачів. Однак не всі дослідження засвідчують покращення самоефективності завдяки ефекту від програм підготовки викладачів.

Ряд досліджень доводять, що модель SIOP сприяє самоефективності викладачів та надає їм здатність вирішувати проблеми. Було підтверджено, що модель SIOP допомагає викладачам бути активними наставниками, які спостерігають за своїм успіхом через успішність своїх студентів та вдосконалюють свої підходи до навчання, щоб задовольнити їхні вимоги [8; 11; 13]. Модель SIOP забезпечує

викладачів академічними стратегіями та інструментами оцінювання, які заохочують студентів до самоврядування та автономії. Крім того, SIOP підтримує викладачів за допомогою оціночних вимірів, які допомагають викладачам покращувати їх результати, сприяють їхньому професійному зростання та розвитку [15].

Висновки. Навчальна модель SIOP виступає підґрунтям розвитку викладачів, а технологія «sheltered instruction» є дієвою завдяки використанню додаткових ресурсів, які збагачують навчальний матеріал схемами, зображеннями, відео та комп'ютерними матеріалами. Покращення розуміння студентами їх навчальних завдань є основною метою використання додаткових ресурсів. Ці ресурси допомагають викладачам збагатити та розвинути навички викладання та самоефективність.

Оволодівши моделлю SIOP, викладачі починають сприймати викладання як систематичний процес, що передбачає набір логічних та раціональних завдань. Вплив моделі SIOP на навички викладання та самоефективність викладачів є змістовним та значним, оскільки вона мотивує викладачів і дає їм можливість приймати рішення та бути творчими. Завдяки технології «sheltered instruction» студенти спілкуються та співпрацюють між собою та зі своїм викладачем. Більше того, студенти демонструють високий рівень співпраці, що призводить до вищого рівня мислення. Студенти також вчаться як вести переговори, переконувати, обговорювати та пояснювати свою точку зору. Студенти можуть практикуватися та використовувати мову шляхом ефективного обговорення та виконання цілеспрямованих завдань. Все означене дозволяє дійти висновку, що використання моделі SIOP ефективно впливає на підвищення кваліфікації та самоефективності викладачів.

Отже, програми підготовки викладачів мають включати відпрацювання моделі SIOP у свою навчальну програму і в такий спосіб

викладачі можуть стати більш обізнаними, досвідченими та кваліфікованими у процесі викладання. Перспективність наукової розвідки може бути визначена в напрямі вивчення впливу моделі SIOP на досягнення студентів.

References:

1. Echevarria, J., & Short, D. (2004). *Using multiple perspectives in observations of diverse classrooms: The sheltered instruction observation protocol (SIOP)*. In H. Waxman, R. Tharp, & S. Hilberg (Eds.), *Observational research in US. Classrooms: New approaches for understanding cultural and linguistic diversity* (pp. 21-47). Boston: Cambridge University Press. [in English]
2. Livingston, K., & Robertson, J. (2001) The Coherent System and the Empowered Individual: Continuing professional development for teachers in Scotland, *European Journal of Teacher Education*, 24:2, 183-194 [in English]
3. Brophy, J.E. (2004). *Motivating learners to learn* (2nd Ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. [in English]
4. Hargreaves, A., & Fullan, M.G. (1992). *Introduction*. In A. Hargreaves & M. G. Fullan (Eds.), *Understanding teacher development* (pp. 1–19). New York, NY: Teachers College Press. [in English]
5. Kumaravadivelu, B. (2003). *Beyond methods: Macro strategies for language teaching*. New Haven: Yale University Press. [in English]
6. Coulter, T. (2007). Assessing teacher quality and Which Teachers Are most likely to improve student achievement. *The progress of education reform journal*. Vol. (8), no.4, 24 [in English]
7. Echevarria, J., Richards-Tutor, C., Chinn, V. P., & Ratleff, P. (2011). Did they get it? The role of fidelity in teaching English learners. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 54(6), 425-434. [in English]

8. Batt, E. (2010). Cognitive coaching: A critical phase in professional development to implement sheltered instruction. *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*, 26(4), 997-1005. [in English]
9. Gohar, R. (2014). *The Effectiveness of a proposed program in electronic assessment-driven instruction on developing EFL teaching skills for student teachers at faculties of education*. Unpublished doctoral dissertation, Mansoura University: Faculty of Education. [in English]
10. Hassan, S. (2014). *A proposed blended learning program for developing reflective teaching skills of EFL prospective teachers*. Unpublished doctoral dissertation, Mansoura University: Faculty of Education. [in English]
11. Crawford, L., Schmeister, M., & Biggs, A. (2008). Impact of intensive professional development on teachers' use of sheltered instruction with students who are English language learners. *Journal of In-service Education*, 34(3), 327-342. [in English]
12. Baik, C; & Greig, J. (2009). Improving the academic outcomes of undergraduate ESL students: The case for discipline-based academic skills programs. *Higher Education Research and Development*, 28(4), 401-416. [in English]
13. Friend, J., Most, R., & McCrary, K. (2009). The impact of a professional development program to improve urban middle-level English language learner achievement. *Middle Grades Research Journal*, 4 (1), 53-75. [in English]
14. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W.H. Freeman. [in English]
15. Echevarria, J., Vogt, M. E., & Short, D. (2008). *Making content comprehensible for English learners: The SIOP model*. New York, NY: Pearson Inc. [in English]

Citation: O. Demianenko (2021). THE EFFECTS OF SIOP MODEL ON SELF-EFFICACY AND TEACHING SKILLS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS . Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.7

Copyright O. Demianenko ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.8

UDC 37(091)477.65

**FEATURES OF MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS ACTIVITY
IN YELISAVETGRAD REGION IN 1865-1917**

O. V. Pertsov, PhD of Pedagogical Sciences

<https://orcid.org/0000-0002-3938-6938>

e-mail: ovpertsov.zdpu@gmail.com

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Ukraine, Kropyvnytskyi

In the article, the features of military educational institutions activity in Yelisavetgrad region in 1865–1917 have been studied. The purpose of the article is to study features of Yelisavetgrad cavalry junker school activity in Yelisavetgrad region in 1865–1917. The purpose of the Yelisavetgrad cavalry junker school was analysed as the one to prepare high-moral officers-practitions and as a military one that had the right to train officers in the rank of Cornets. It has been concluded that at a certain point of its activity Yelisavetgrad cavalry junker school became the second in the Russian Empire due to its the internal organization of the institution's life in accordance with the current charter of the internal service in the troops, the organization of the educational process and the regime in the school.

Key words: military educational institutions, Yelisavetgrad region, military school, officer cavalry school, military education.

Introduction. The analysis of scientific sources points to the attention of researchers of the second half of the 19th and early 20th centuries to the features of development of military education in general and activities of the Yelisavetgrad Cavalry Cadet School in particular. General analysis and survey of the system of military education in the Russian Empire were carried out in the first studies of P. Bobrovskiy (60-80's of the 19th century), M. Lalaiev (1892, 1898, 1900), A. Rozenschild von Poulin (1907), M. Galkin (1907), F. Grekov (1910), V. Bernatskiy (1913), P. Petrov and N. Sokolov (1914) et al.

The purpose of the article is to study features of Yelisavetgrad cavalry junker school activity in Yelisavetgrad region in 1865–1917.

During its existence, the Yelisavetgrad junker school was housed in several rooms built in the first half of the 19th century. At that time, the city was the center of military settlements. Until 1888 the institution was housed in a three-story building in the corner of Dvortsovyi lane and Theater Square. There the junkers lived and studied. The school did not have own church at that time, so the junkers went to the nearest one – Pokrovska church in Kovalivka area, the archpriest of which was also a law teacher at the school.

Since 1888, the junkers were transferred to the palace building, which until this time housed a military progymnasium. There on the third floor was arranged a house church in honor of St. Archangel Michael, which contained both squadrons. Later, the church was relocated to the first floor of the building and it became larger. On the first floor there were "royal rooms" (for honorary guests), a room for a school officer on duty, a reception room for the visitors, and a corridor in which the junkers that commit offense were placed "under the rifle", and a punishment room.

Behind the reception room there was a junker's buffet (private), to which outside entrants were banned. It was forbidden to sell spirits. At the buffet there was a medical point, in which the junkers with minor sickness were

treated. Besides, on the first floor there was a dining room. Behind the dining room was an apartment of classes inspector with a separate entrance, and in front of it - apartments of squadron commanders.

On the second floor, the first squadron and the St. George's Hall was located, and on the third - the second squadron. In each squadron, in addition to the bedrooms, there were small libraries, gyms with parallel bars, bars, sports horse and dressing rooms. On the library walls there were always portraits of the Emperor and the Majesty Persons of Tsar's Family, as well as the Military Minister, the Chief of the District, the Chief of the Military Educational Institutions, and the group photos of the students who graduated from the institution.

The interior of the junker bedrooms and dressing rooms was Spartan. The bedrooms were furnished with iron beds on boards, stools and bedside tables on the number of junkers. For the bed served a sack, stuffed with straw, a pillow, an underclothing, which was changed every two weeks. There were no separate rooms for homework in the institution, so the junkers were studying while sitting on the bed beside the bedside table. In the lavatories there was only cold water, and at first there were even no baths.

In the semi-basement premises there was a junker kitchen, a grocery storage and a room for the storage of personal belongings of the junkers.

The educational process was held in a three-story building on the other side of the Dvortsova Street. There were two squadrons. Each class could accommodate from 25 to 40 people. They were equipped with ordinary classroom furniture: table with benches for students, a table for a teacher, one blackboard, and on the walls, depending on the class, maps, drawings, plans, etc. hung. Behind the classes were the office of the inspector and his assistants, teachers' staff room, a fencing hall and a school church.

A little behind there was the school orderly room. Behind the class building there was a riding hall. There were two arenas – winter and summer one.

The winter riding hall of the junker school was built at the same time as the staff and training buildings in 1848. It was one large hall with adjoining offices on both sides forming a cross-plan. Here training sessions were conducted on horseback riding and also competitions were held [7, p. 3].

At the arena there was a building with officers' apartments, farther – barracks for soldiers and forge, in which the junkers practiced in horseshoeing the horses. All these buildings have survived to this day and are architectural monuments.

Since 1873 an artificial ventilation has been installed in the school.

For the treatment of junkers in the school, a special article of expenditure was not provided, but financed from residual sums and savings.

In terms of hygiene, students' food included all the products necessary for the formation of a healthy organism. The main ones were meat, bread, vegetables, sugar. Only in extreme cases, when the price of sugar and vegetables increased, the school reduced the portions of the products provided by the layout. At the same time, the evening tea was replaced by porridge, instead of buns, the bread was given out at the morning teatime. Products were bought by artel on the market as needed.

Concerning the provision of junkers with the necessary military training means, 10 combat and 20 blank cartridges and 80 capsules were given out for each junker for training classes of firing at the target [4, p. 50].

At the time of the formation, according to the order of the General-Inspector of the cavalry, the Yelisavetgrad School on the number of pupils was provided with horses from the nearest regiment from among the defective, but suitable for riding. In addition, every year the school bought young horses.

In the organization of the internal order in the school were guided by the current statutes of internal service in the troops with the relevant additions relating to junker life.

A regular officer was selected every day for direct permanent supervision of the internal order and discipline of the school, which was subordinated to the head of the school, and during classes – also to the inspector of classes. The regular officer was in charge of all the regulars and on duty ones in military units, and in the camp, also of a guard.

For the help of the regular officer were assigned duty officers from the senior course - on the squadron, aid post, in the kitchen and in the reception room in the hours of reception of visitors; from the junior course – a squadron orderly man.

All junkers, except regular and china clipper in the kitchen, were exempted from class lessons. Also, by the order of the regular officer a regular trumpeter was elected.

In addition to the ones on duty, "lace" and senior junkers supervised order in the squadrons and classes. They were appointed right after the summer vacation. The squadron was followed by cavalry sergeant major (the junker, who was the best student, was an excellent student of formation training, had authority among other junkers). Also, 4 platoons and 8 junior-ensign, the banner-junker and the corporal were chosen.

The educational and upbringing process in the school was based on a rigid Spartan regime. Nobody was let go home for a night. There were two kinds of vacations in the school – the town and out-of-town ones. The purpose of the vacations was to provide the opportunity to spend time in their families, relatives who had family or friends, as well as in the aesthetic education of junkers by attending the theater, concerts, etc.

For town vacations, a thorough triple check was carried out: by a platoon officer-in-law junker, a squadron officer on duty and a school officer on duty [8, p. 94].

Out of town vacations were allowed only at vacation time. It lasted from the end of the camp assembly to the beginning of the training course, as well as for Christmas and Easter.

The course of education in the school continued for two years. From 1880 to 1885, in connection with the opening of the preparatory class and the extension of the curriculum there were three years, and from 1885 to 1913 – again, two years (the preparatory class was liquidated) [9, p. 3-4].

Those junkers who completed the two-year course of the school before the reform, by order on the troops of the district were renamed into estandard-junkers and were candidates for the rank of officers. Students who completed the course for the first grade – the rank of Cornets on the submission of direct authority within 4 months. After the 1902 reform, the military were graduated already in the rank of cornet.

During the First World War, officers' graduations were accelerated and took place at different times. In 1914, by the Highest orders two graduations of the Cornets on July 12 and October 1 were conducted. These issues have not yet been considered accelerated, since the cornets who got the title on July 12 stayed in the college for almost two full years, and those graduated on October 1, have completed the full-year junior class curriculum and abbreviated senior one, having studied at the school for 1 year and 2 months.

The following graduations were accelerated and were named after the serial number:

1st accelerated (4 months) - from August 1 to December 1, 1914

2nd accelerated (4 months) - from October 1, 1914 to February 1, 1915

3rd accelerated (6 months) - from December 1, 1914 to June 1, 1915

4th accelerated (8 months) - from February 1 to October 1, 1915

5th accelerated (8 months) - from June 1, 1915 to February 1, 1916

Junkers, who graduated from these years, were assigned the rank of ensigns by the Highest order.

6th accelerated (1 year) - from October 1, 1915 to October 1, 1916

7th accelerated (1 year) - from February 1, 1916 to February 1, 1917

Juncker, who graduated from these issues, was assigned the rank of Cornets.

The 8th accelerated (1 year) - from October 1, 1916 to October 1, 1917.

The junkers of this issue, on the orders of the Provisional Government, received the title of Cornets.

The admitted for the 9th accelerated graduation due to the October 1917 revolution, did not become officers, and they were taken onto the 10th accelerated, having only been in college for only two months, did not complete their studies [8, p. 27-28].

Distribution of junkers to junior and senior grades was used only for training sessions. In the bedrooms, the boys were divided into squadrons.

The educational process was divided into two periods: winter and summer one.

Classes in the winter were divided into the classroom and the formation ones. Classroom classes were conducted with offices of approximately 30 people, and rehearsals - in small groups. All lectures and rehearsals, as a rule, ended in late March.

On holidays, the regime was violated: the junkies got up an hour later and went to church for listening divine service, before this evening – to vigil service. In the solemn feast in the church served divine and prayer service, the presence of junk on which was mandatory. The rest of the time on holidays was given for junkers for recreation and entertainment.

Since 1878 the day of the Holy Great Martyr and Saint George (November 26) was chosen as the general school holiday. In 1888, they

appointed squadron holidays: the first – in honor of St. Nicholas Myrlikiiskyi (December 6), the second – the Holy Archangel Michael (November 8). Another spring horse festival "Carousel" was added. All these holidays began with the prayer service in the riding hall, after which the head of the school welcomed the junkers and passed the squadron ceremonial march under the sounds of school trumpeters.

In October and November 1905 school and squadron marches were not held. This was due to the defeat in the Russian-Japanese war and the alarming situation in the country and the city [8, p. 24].

After the end of the winter period, exams were held, so the day schedule changed. In the days when there were no exams, formation classes were held in the morning, and in the exam days there were none.

Graduation exams took place in a special room. The examining board strictly assessed the knowledge of junkers, but also took into account the knowledge and skills they showed during the course [4, p. 171].

Taking into account the demand of teachers, knowledge of students became more profound every year.

After the examinations, the summer training period began.

Usually, at the end of May, the full staff of school was sent to the camp. Until 1880, the junkers in the summer period were assigned to the cavalry regiments.

With the advancing in the camp and before the end of the topographic survey of the area, the routine of the day depended on the type of the formation activities.

In wartime, the regime in the camp changed.

In the camp, drills, training, platoon and squadron horse training were conducted. During those, senior class junkers mastered commanding of squads and even squadrons.

At the end of June, the junkers entered maneuvers in mounted formation, moving away from Yelisavetgrad to considerable distances. In the campaign, the junkers were being acquainted with the horse care (no coachers were taken in the campaign).

During a campaign in any weather, the junkers slept in the open air in a straw, covered with horsecloth from the saddles, on which they were sitting in the campaign, since on the English saddles they rode only in the arena. Suitcases were not allowed during the campaign, and everything needed was put into a holster, trimmed to the saddles. The food was cooked in the campaign boilers, which were sent forward in advance.

Thus, in 1888, Junker Cavalry School, part of the troops of the Odessa Military District, with a single consolidated squadron, took part in maneuvers near New Prague (Kherson province, now – Kirovohrad region.), and on August, 31 – at the Supreme Review of the Emperor Alexander III. In June 1902, a consolidated squadron of the school participated in the maneuvers of the troops of Odessa and Kiev districts, and on September 5 of that year, performed at the Supreme Review of the Emperor Nicholas II in Kursk [6, p. 160-161].

The internal order of the institution corresponded to the military structure organization and the junkers who graduated from the school were completely trained in military service.

Typically, school graduations took place on August 6, but in 1905 the graduation was on April 22, 1906 – March 24, 1907 – in June, related to Russo-Japanese War and the first bourgeois revolution of 1905-1907 .

Conclusions. In Yelisavetgrad in 1865, a cavalry junker school was created, which in 1902 became a military one, and accordingly had the right to train officers in the rank of Cornets. The purpose of the school was to prepare high-moral officers-practitioners. At a certain stage of its activity becomes the second, after Mykolaivska school (St. Petersburg), a cavalry

school in the Russian Empire. This was facilitated by the internal organization of the institution's life in accordance with the current charter of the internal service in the troops, the organization of the educational process and the regime in the school.

Література:

1. Бобровский, П. О. (1889). Двадцатипятилетие юнкерских училищ. СПб.: Типография Департамента Уделов.
2. Бобровский П. О. (1870). Заметки о состоянии некоторых юнкерских училищ. *Военный сборник, № 11–12*. С. 77–87.
3. Бобровский П. О. (1864). Об учреждении юнкерских училищ. *Военный сборник, № 11*. С. 91–144.
4. Бобровский П. О. (1876). Юнкерские училища: в 3 т. СПб: Типография В. С. Балышева. Т. 3, Ч. 4. *Экономическое положение училища и достигаемые в них результаты*.
5. Бобровский, П. О. (1872). Юнкерские училища: в 3 т. СПб.: Я. А. Исаков. Т. 1.: *Историческое обозрение их развития и деятельности*.
6. Греков, Ф. В. (1910) *Краткий исторический очерк военно-учебных заведений. 1700—1910*. М.
7. *Елисаветградське військове містечко* [Электронный ресурс]. Режим доступа: library.kr.ua/kray/shlakhovoy/eku.html. Назва з екрану.
8. *Исторический очерк Елисаветградского кавалерийского училища с воспоминаниями питомцев школы к столетию со дня основания училища, 1965*. Под. ред. С. Н. Ряснянского. Нью-Йорк: Издание объединения б. юнкеров Елисаветградского кавалерийского училища.
9. *Справочная книжка для лиц, желающих поступить в военную службу на правах вольноопределяющихся в сухопутные войска, а также и во флот, 1897*. Сост. Н. Ульянов. Полтава: тип. Д. Н. Подземского.

References:

1. Bobrovskij, P. O. (1889). *Dvadcatipjatiletie junkerskih uchilishh*. [The 25th anniversary of the junker schools]. SPb.: Tipografija Departamenta Udelov.
2. Bobrovskij P. O. (1870). Zametki o sostojanii nekotoryh junkerskih uchilishh. [Notes on the state of some junker schools]. *Voennyj sbornik*, № 11–12. Pp. 77–87.
3. Bobrovskij P. O. (1864). Ob uchrezhdenii junkerskih uchilishh [On the establishment of cadet schools]. *Voennyj sbornik*, № 11. Pp. 91–144.
4. Bobrovskij P. O. (1876). Junkerskie uchilishha: v 3 t. [Junker schools: in 3 volumes]. Spb: Tipografija V. S. Balysheva. T. 3, Ch. 4. *Jekonomicheskoe polozhenie uchilishha i dostigaemye v nih rezul'taty*.
5. Bobrovskij, P. O. (1872). Junkerskie uchilishha: v 3 t. [Junker schools: in 3 volumes]. SPb.: Ja. A. Isakov. T. 1.: *Istoricheskoe obozrenie ih razvitija i dejatel'nosti*.
6. Grekov, F. V. (1910). Kratkij istoricheskij ocherk voenno-uchebnyh zavedenij. [Brief historical sketch of military educational institutions]. 1700—1910. M.
7. *Yelisavetgradske viiskove mistechko*. [Yelisavetgrad military town]. Electronic source. Access mode: library.kr.ua/kray/shlakhovoy/eky.html. Name from the screen.
8. *Istoricheskij ocherk Elisavetgradskogo kavalerijskogo uchilishha s vospominanijami pitomcev shkoly k stoletiju so dnja osnovanija uchilishha, 1965*. [Historical sketch of the Yelisavetgrad cavalry school with the recollections of pupils of the school to the centuary of the establishment of the school]. Pod. red. S. N. Rjasnjanskago. N'ju-Jork: Izdanie objedenenija b. junkerov Elisavetgradskogo kavalerijskogo uchilishha.
9. *Spravochnaja knizhka dlja lic, zhelajushhih postupit' v voennuju sluzhbu na pravah vol'noopredelajushhihsja v suhoputnye vojska, a takzhe i vo flot*,

1897. [Reference book for persons wishing to enter military service on the rights of volunteers in the ground forces, as well as in the navy]. Sost. N. Ul'janov. Poltava: tip. D. N. Podzemskogo.

Citation: O. V. Pertsov (2021). FEATURES OF MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS ACTIVITY IN YELISAVETGRAD REGION IN 1865-1917 . Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.8

Copyright O. V. Pertsov ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.9

UDC 378.091.3:373.5.011.3-051]:78

**DIALOGUE STRATEGY OF INTERACTION IN THE CONTEXT OF
FORMING THE EXPERIENCE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION
OF THE FUTURE MUSIC TEACHER**

Chen Rui, Graduate student

<https://orcid.org/0000-0003-3756-2587>

e-mail: 1923267026@qq.com

Kiev, National Pedagogical M. Dragomanov University, Ukraine, Kiev

The problem of improving the quality of training of future teachers of art disciplines in the context of paradigmatic changes in the system of modern art education is actualized. The state of research of the scientific problem is clarified, the worldview positions of researchers related to the specifics of intercultural communication as a form of exchange of cultural meanings between the subjects of the educational process are singled out. The peculiarities of creating a dialogic field of intersubjective relations of students of faculties of arts in the music-pedagogical process of higher education,

which is based on the principle of value interaction of representatives of different cultures, are revealed. The author focuses on the introduction of ideas of intercultural communication in the educational environment of higher education, which will promote the development of students' ability to understand the value of other cultures on the basis of tolerance, the formation of common meaning in dialogue between different activities

Key words: dialogue strategy; artistic polysubjective communication, experience of intercultural communication, experience of intercultural communication, future teacher of music art.

аспірант, Чень Жуй Діалогова стратегія взаємодії у контексті формування досвіду міжкультурної комунікації майбутнього вчителя музики / Київський Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

Актуалізовано проблему підвищення якості підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін у контексті парадигмальних змін у системі сучасної мистецької освіти. З'ясовано стан дослідженості наукової проблеми, виокремлено світоглядні позиції дослідників, пов'язані зі специфікою міжкультурної комунікації як формою обміну культурними смислами між суб'єктами навчально-виховного процесу. Розкрито особливості створення у музично-педагогічному процесі вишу діалогічного поля міжсуб'єктних відносин, що ґрунтується на принципі ціннісної інтеракції представників різних культур.

Автор зосереджує увагу на впровадженні ідей міжкультурної комунікації в освітнє середовище вишу, що сприятиме розвитку здатності студентів до розуміння цінності інших культур на основі толерантності, формуванню спільного смислу в ході здійснення учасниками діалогу різних видів діяльності

Ключові слова: діалогова стратегія; художнє полісуб'єктне спілкування, досвід міжкультурної комунікації, майбутній вчитель музичного мистецтва.

Постановка проблеми. Завданням вищої мистецької освіти є формування особистості, яка здатна взаємодіяти в кроскультурному контексті. Саме на перетині різних культур відбувається розвиток інтелектуальних, моральних та етичних зразків поведінки й діяльності, які особистість засвоює, які трансформуються в неповторні індивідуальні образи її власного світу. У цьому процесі міжкультурний контекст зумовлює зустріч особистісних смислів і новоутворень в індивідуальному полі сторін, що взаємодіють, передбачає утворення між ними нового смислу. У зв'язку з цим, актуалізується проблема художнього полісуб'єктного спілкування як універсального психолого-педагогічного механізму формування досвіду міжкультурної комунікації майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Міжкультурний діалог як форма організації спілкування суб'єктів художньо-освітнього процесу є одним з найважливіших елементів гуманістичної та гуманітарної парадигм мистецької освіти. Проведений аналіз літератури свідчить про розробку науковцями теоретичних моделей комунікації: герменевтична (Г. Шпет), психоаналітична (З. Фрейд, К. Юнг), біхевіористська (Е. Берн), діалогічна (М. Бубер, В. Біблер, М. Бахтін), культурологічна (Ю. Лотман); філософських аспектів комунікації (М. Каган); наукових концепцій психології спілкування (Г. Костюк, О.Леонтьєв, А. Хараш, М. Ярошевський). У працях Л.Масол, Г.Падалки, О. Ростовського, О.Шевнюк, О.Щолокової, А. Ярошенко та ін. досліджується здатність особистості до усвідомлених цілеспрямованих дій у встановленні та підтримці успішної взаємодії із представниками різних культур у спільній музично-педагогічній діяльності.

Нагальною постає необхідність формування нової духовної платформи освітнього процесу, що передбачає зміну статусу і способу діяльності його суб'єктів, використання ідей *діалогічної освіти*, що має на меті становлення таких принципів організації педагогічного процесу, як: пріоритету гуманістичних цінностей, визнання самотності і унікальності кожної особистості; зорієнтованість на партнерство і співробітництво. Саме досвід міжкультурної комунікації створює основу для адаптації майбутнього вчителя музики до динамічно мінливих умов життя, розширює можливості його самореалізації в просторі діалогу культур.

Міжкультурний *діалог* як форма організації спілкування суб'єктів художньо-освітнього процесу є одним з найважливіших елементів гуманістичної та гуманітарної парадигм мистецької освіти. Аналіз наукових праць переконує, що деякі аспекти проблеми формування *досвіду міжкультурної комунікації майбутнього вчителя музичного мистецтва* залишаються недостатньо дослідженими, що ускладнює його адаптацію до майбутньої професійної діяльності. У зв'язку з цим, актуалізується проблема художнього полісуб'єктного спілкування як універсального психолого-педагогічного механізму формування досвіду міжкультурної комунікації майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Актуальність означеної проблеми підсилюється низкою суперечностей між: низьким рівнем освіченості студентів факультетів мистецтв у галузі міжкультурної комунікації та необхідністю спільної художньої діяльності; особистісно-розвивальною функцією досвіду міжкультурної комунікації та недостатністю розробленості методики формування цього феномена у студентів факультетів мистецтв; можливостями міжкультурної комунікації як форми культурно-ціннісної інтеракції суб'єктів взаємодії з мистецтвом та недостатнім використанням її розвивально-виховної стратегії у практиці вищих

мистецьких навчальних закладів; між вимогами суспільства щодо адаптації студентської молоді до швидкоплинних змін у сучасному світі й недостатньою мобільністю вищого мистецького навчального закладу щодо впровадження інноваційних змін у художньо-освітній процес; між необхідністю теоретичного обґрунтування й науково-методичного забезпечення ефективності підготовки студентів факультетів мистецтв до умов міжкультурної комунікації і недостатньою розробленістю теоретико-методичних засад цього процесу; між потребою використання мови музичного мистецтва як інструменту пізнання інших культур і недостатнім рівнем її володіння студентами.

У зв'язку з цим, **метою статті** є розкриття особливостей створення у музично-педагогічному процесі вишу діалогічного поля міжсуб'єктних відносин як універсального психолого-педагогічного механізму формування досвіду міжкультурної комунікації майбутніх учителів музичного мистецтва.

Реальні та потенційні можливості діалогу, його сутнісні характеристики аналізуються у філософській, психологічній, культурологічній та педагогічній літературі (М. Бахтін, В. Біблер, С. Братченко, М. Бубер, Г. Дьяконов, Г. Ковальов, С. Франк та ін.). Ці дослідження дають змогу інтерпретувати діалог як унікальний спосіб існування культури і людини в культурі, середовище пошуку смислу цінностей. Варто зазначити, що концепції художньо-естетичного діалогізму базуються на ідеях М. Бубера, Е. Гуссерля, А. Шютца, Е. Левінаса, С. Франка, М. Бахтіна. Дослідження науковців дають змогу визначити діалог як «унікальний спосіб існування культури і людини в культурі, середовище пошуку смислу цінностей» [1].

На думку В.Біблера, «...найістотніше для характеристики особистості виникає там, де відбувається її вихід за межі себе, у сферу розділеного з Іншим пізнання, спільного самопізнання, творчості» [2]. Вчений вказує на

те, що діалогічний підхід будується на розумінні взаємодії суб'єктів як динаміки інтерсуб'єктивності, тобто як процесу розвитку ставлень суб'єктів, формування їх оцінок, емоцій, смислів у процесі діалогічного спілкування є розвивальна стратегія. У діалозі «дві особистості починають утворюють певний психологічний простір, створюють єдине емоційне «спів-буття», у якому вплив у звичному сенсі цього поняття перестає існувати, уступає місце психологічній єдності суб'єктів, ... розгортається творчий процес взаємного розкриття і взаємного розвитку, створюються умови для саморозвитку» [2, с.46].

У концепції В.Біблера, виникнення у особистостей готовності до діалогу є «способом пізнати у контексті спілкування «Іншого» і себе як «Іншого» [2]. «Між» – це місце взаємодії, спів-буття особистостей, внутрішній простір діалогу. Найістотніше для характеристики особистості виникає там, де відбувається її вихід за межі себе, у сферу розділеного з Іншим пізнання, проявлених доброти і турботи, спільної віри, самопізнання, творчості [2]. Ю. Лотман вказує на те, що діалог крізь призму культури, це завжди діалог різних культур [5, с. 299].

На думку сучасної дослідниці А.Солодкої, діалог є основою повноцінного реального міжособистісного спілкування. Науковець виокремлює такі атрибутивні характеристики діалогу: свобода співбесідників, їх рівноправність (взаємне визнання свободи), особистісний контакт «... на основі співпереживання і взаєморозуміння» [6,с.6-8]. Автор підкреслює, що діалог «на найвищому рівні» має місце там, де у спілкування вступають люди як вільні суверенні особистості [6]. «Гарантований простір свободи не лише створює умови для самореалізації співбесідників, але й підвищує їхню самоповагу, впевненість у собі, когнітивну й емоційну розкутість, стимулює самопізнання, удосконалення вміння спілкування, а також сприяє формуванню гуманістичних цінностей, визнанню того, що поза мною, у

світі не-Я є щось, принципово відмінне від просто зовнішніх умов, а саме – інші Я, близькі і рівноцінні моєму Я» [6].

Отже, готовність до діалогу передбачає відкритість і сприйнятливість до інших культур і характеризується фактично досягнутим особистістю рівнем міжкультурної компетентності, що ґрунтується на досвіді її прояву в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях інтеракції між культурами, емоційно-вольовій регуляції процесу та володінні стратегіями міжкультурної взаємодії. Спрямованість на розуміння цінності інших культур на основі толерантності активізує моральні позиції її учасників, сприяючи їхній готовності змінюватися для досягнення взаєморозуміння. Інтелектуально-емоційне розуміння внутрішнього світу людини іншої культури, її почуттів, думок, прагнень, очікувань передбачає наявність в учасників міжкультурної комунікації особистісних якостей **«посередника між культурами»**. Ці якості виникають у результаті розкриття індивідуального, особистого, ментально різного, національно специфічного на основі діалогу з новою культурою [6].

Сучасні науковці у галузі мистецької освіти пильну увагу приділяють стратегії музично-педагогічної освіти в мультикультурному освітньому просторі. Вчені вказують на те, що міжкультурний діалог як форма організації спілкування суб'єктів художньо-освітнього процесу є одним з найважливіших елементів гуманістичної та гуманітарної парадигм мистецької освіти. У працях Л. Масол, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, Л. Кондрацької, О. Шевнюк, О. Щолокової плідно вивчається гуманітарно-культурний контекст сучасної музично-педагогічної освіти. Аналіз науково-методичної літератури свідчить про те, що міжкультурний діалог як форма організації спілкування суб'єктів художньо-освітнього процесу є одним з найважливіших елементів гуманістичної та гуманітарної парадигм мистецької освіти. Зокрема, Л.

Кондрацька вважає, що «...діалогічна парадигма «розуміння іншого», охоплює площини діалогу суб'єктів мистецького спілкування» [4]. Відтак, діалогічний підхід дозволяє інтегрувати єдиний смисл мистецького спілкування, тобто, дозволяє вийти на вищий смисловий рівень взаємодії, що стає результатом спільної діалогічної смислотворчості. На те, що діалог яскравіше за все моделюється мовою музики і віддзеркалює реальне спілкування людей, вказує філософ, педагог, дослідник І. Зязюн: «музичний твір є інобуттям людського переживання, ... його діалогічним зверненням до інших людей ...» [3].

Ідея формування досвіду міжкультурної комунікації майбутнього вчителя музичного мистецтва впливає з концепції діалогу культур М. Бахтіна [1, с.210-215]. Зважаючи на це, міжкультурна комунікація стає свідомим і динамічним процесом взаєморозуміння, знаходження спільного смислу в процесі діалогічного спілкування, що сприяє взаємозбагаченню суб'єктів взаємодії. У процесі такої взаємодії створюється особливе міжкультурне поле спілкування. У формуванні смислу під час міжкультурної комунікації акцентується увага на знаходженні інваріантів, єдиного підґрунтя у культурному розмаїтті, виявленні принципів відмінностей, і, одночасно, збереженні власної самобутності особистості.

Під досвідом міжкультурної комунікації майбутнього вчителя музичного мистецтва ми розуміємо сутнісну якість особистості, що охоплює враження, знання і уміння, які є результатом здійснення музично-творчої діяльності, спрямованої на пошук і втілення музичних цінностей. Досвід міжкультурної комунікації ми інтерпретуємо як інтегровану якість (інтегральне особистісне утворення пролонгованого характеру, що обумовлює вектор спрямованості майбутнього вчителя музики на ціннісне самовизначення та взаємодію з «особистісними смислами» представників інших культур, характеризує його здатність

до ціннісної міжкультурної інтеракції, творчої самореалізації в художньо-комунікативній діяльності міжкультурного контексту. Специфікою означеного феномену є діалог між суб'єктами педагогічного процесу, міжкультурна спрямованість навчання та виховання, що зумовлює зміни в особистісній сфері тих, хто спілкується.

Практика міжкультурної комунікації студента на ґрунті мистецтва відкриває можливості для осмислення індивідуального художньо-естетичного досвіду, створення власних артефактів, зразків і творчих продуктів діяльності на основі засвоєних культурних норм (де культура – сутнісна якість будь-якої форми музично-педагогічної діяльності).

Разом з тим ми усвідомлюємо, що застосування окремих елементів діалогічної технології за відсутності змін у змісті і формах художньо-навчального процесу, цілісного прояву особистості у спілкуванні (акцентуації уваги на позиції співтворчості, співробітництва, поведінкової гнучкості, відповідно до етико-педагогічних еталонів, урахування цінностей іншого тощо) призводить до декларування цих процесів на практиці.

Висновки. Отже, специфіка міжкультурної комунікації як форми обміну культурними смислами між суб'єктами навчально-виховного процесу, зумовлюється комунікативними особливостями мистецтва, яке у своїй самоцінності само є «школою мистецтва спілкування». У діалозі «дві особистості утворюють деякий психологічний простір та часову протяжність, створюють єдине емоційне «спів-буття», у якому вплив (у звичному, монологічному сенсі цього поняття) перестає існувати, уступаючи місце психологічній єдності суб'єктів, у якому розгортається творчий процес взаємного розкриття і взаємного розвитку» [4, с.46].

У зв'язку з наведеними вище позиціями, педагогічно доцільним є: формування досвіду міжкультурної комунікації майбутнього вчителя музики з орієнтацією на усвідомлення, осмислення й прийняття ним

цінностей діалогу культур; розуміння художньо-навчального процесу як симетричного, суб'єкт-суб'єктного, що враховує інтереси, свободу вибору, індивідуально-творчу природу кожного суб'єкта взаємодії. З цих позицій учасники міжкультурного мистецького діалогу об'єднані сумісною творчою діяльністю, реалізують здатність до активності, музично-культурної ідентичності, інтеграції; з урахуванням як етнопсихологічних особливостей студентів, так із збереженням їх самобутніх самобутніх установок і уявлень про людські цінності.

Вважаємо, що перспективним для подальших досліджень є впровадження ідей міжкультурної комунікації в художньо-освітнє середовище вишу. Практика міжкультурної комунікації на ґрунті мистецтва буде сприяти формуванню спільного смислу у процесі здійснення учасниками міжкультурного діалогу різних видів мистецької діяльності, передбачає креативно-творче наповнення і гармонізацію змістової і процесуальної, інтелектуальної та емоційної сторін музично-фахової діяльності майбутнього вчителя музики, буде прищеплювати студентам бережливе ставлення до культурних традицій інших народів. Використання ідей діалогічної освіти сприятиме становленню таких принципів організації педагогічного процесу, як: пріоритету гуманістичних цінностей, визнання самобутності і унікальності кожної особистості; зорієнтованості на партнерство і співробітництво.

Література:

1. Бахтин М. М. (1986). *К философии поступка*. Москва, 210-215.
2. Библер В. С. (1991). *От наукоучения к логике культуры*. Москва, 413.
3. Зязюн І. А. (2008). *Філософія педагогічної дії*. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.

4. Кондрацька Л. К. (2003). *Сучасні технології підготовки майбутнього учителя мистецтва*. Мистецтво та освіта, 8, 7-11.
5. Лотман Ю. М. (2000). *Автокоммуникация: «Я» и «Другой» как адресаты (о двух моделях коммуникации в системе культуры*. Санкт-Петербург, Искусство, 304.
6. Солодка А.К. (2009). *Використання сучасних методів у навчанні міжкультурної комунікації*. Миколаїв: МДАУ, 2009. С.6 -8.

References:

1. Bakhtyn M.M. (1986). *K fylosofyy postupka [Fylosofyia y sotsyolohyia nauky y tekhnuky]* Moscow: Art, 210-215. [in Russian]
2. Bibler B.C. (1991). *Ot naukoucheniya k logike kulturyi*. Moscow : Politizdat, 413 [in Russian]
3. Zyazun I.A. (2008). *Filosofiiia pedahohichnoi dii [monograph]* Cherkasy, 608 [in Ukrainian]
4. Kondratska L.K. (2003). *[Suchasni tekhnolohii pidhotovky maibutnoho uchytelia mystetstva]* Art and education. Vol. 8, 7-11. [in Ukrainian]
5. Lotman Yu.M. (2000). *Avtokommunikatsiya: «Ya» i «Drugoy» kak adresaty [about two communication models in the culture system]*. Sankt-Peterburg: Iskusstvo, 304 [in Russian]
6. Solodka A.K. (2009). *Vykorystannia suchasnykh metodiv u navchanni mizhkulturnoi komunikatsii*. Mykolaiv: MDAU, 6 -8. [in Ukrainian]

Citation: Chen Rui (2021). DIALOGUE STRATEGY OF INTERACTION IN THE CONTEXT OF FORMING THE EXPERIENCE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION OF THE FUTURE MUSIC TEACHER. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.9

Copyright Chen Rui ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.10

UDC: 371

**EDUCATIONAL PROCESS AS A SELF-ORGANIZING SYSTEM:
STRUCTURE AND MECHANISM OF ACTION**

A. Drobin, PhD of Pedagogical Sciences

<https://orcid.org/0000-0002-4414-0465>

e-mail: drobin@bigmir.net

Vasyl Suchomlynskyi Kirovograd Regional In-Service Teachers' Training Institute, Ukraine, Kropyvnytskyi, Kirovograd Region

The article discusses the topical issue of self-organization of the educational process from the standpoint of a synergetic approach, as a result of transformational processes in the education system at the request of society for a qualitatively new level of education product. The educational process is considered as an integral system, which includes a number of constituent subsystems of a static and self-organizing nature: regulatory, organizational, subjective, material, substantive, methodological and scientific. The organizational and structural structure and the mechanism of action of this system are disclosed precisely from the standpoint of a synergistic approach. The article clarifies the definition of the educational process as a self-organizing system and suggests ways for further research on this topic.

Key words: synergetic approach, educational process, self-organization, education system, model of education system, social order.

Кандидат педагогічних наук, Дробін А. А., Освітній процес як самоорганізуюча система: структура та механізм дії / КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», Україна, Кропивницький

У статті розглянуто актуальне питання самоорганізації освітнього процесу з позицій синергетичного підходу, як результатів трансформаційних процесів у системі освіти на запит суспільства на якісно новий рівень продукту освіти. Освітній процес розглянуто як цілісну систему, яка включає низку складових підсистем статичного та самоорганізуючого характеру: нормативно-правову, організаційну, суб'єктну, матеріальну, змістову, методичну та наукову. Розкрито організаційно-структурну побудову та механізм дії цієї системи саме з позицій синергетичного підходу. У статті уточнено визначення освітнього процесу, як самоорганізуючої системи та запропоновано шляхи подальших досліджень з даної тематики.

Ключові слова: синергетичний підхід, освітній процес, самоорганізація, система освіти, модель системи освіти, соціальне замовлення.

Постановка проблеми. Освітня система як інструмент реалізації запиту сучасного суспільства на якісну освіту зазнає постійних організаційних, структурних, змістових змін, націлених на оптимізацію структури освіти, виведення її на якісно новий рівень. Функціонуючі вітчизняні освітні моделі проявляють себе недостатньо відповідними динаміці змін суспільно-економічного життя країни в силу багатьох факторів, що проявляється через формування соціального замовлення суспільства на кінцевий продукт освіти. Тому існуюча система освіти потребує іншого підходу, до побудови та структурно-організаційного змісту на основі перебудови свідомості і діяльності людини відповідно до законів природи, класичних принципів гуманізму.

Теорія самоорганізації, спрямована на вирішення психологічних, дидактичних, культурологічних та світоглядних проблеми різних сфер людської діяльності, що виникли в результаті динамічного розвитку

людської цивілізації, може стати методологічною основою будівлі оновленої освітньої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження Аршинова В. І. [1], Бевзенка Л. Д. [2], Бочкарьова А. І. [3], Буданова В. Г. [4], Віненко В. Г. [5], Зоріної Л. Я. [6], Ігнатової В. А. [7], Князевої Є. Н. [8], Кременя В. Г. [12], Курдюмова С. П. [8], Малинецького Г. Г. [9], Писаренка В. І. [10], Садового М. І. [11], Стьопіна В. С. [13], Таланчука Н. М. [14] проблематики впровадження теорії самоорганізації в освітню сферу у взаємозв'язку з іншими сферами діяльності людства показали, що використання теорії самоорганізації як методологічної основи для прогностичної і управлінської діяльності в сучасному світі є результативним. Ідеї теорії самоорганізації дозволяють генерувати безліч шляхів розвитку систем та виступати механізмом їх самоорганізації і самодобудови.

Тому **метою даної статті** ми вбачаємо побудову структурно-логічної схеми освітнього процесу на основі теорії самоорганізації, описання механізму її дії та уточнення змісту поняття освітнього процесу відповідно до синергетичного підходу.

Виклад основного матеріалу статті. Сучасні тенденції до трансформації системи освіти на самоорганізуючій основі, передбачають такий підхід, коли суб'єктам освітнього процесу подається інформація з різних точок зору, а подальший процес стимулює самостійні дослідження поданої проблеми, що дозволяє виробити власні судження. Механізм самоорганізації у цьому випадку спрацьовує за умови високої мотивації до навчання з метою перетворення результатів освітнього процесу знань у безпосередню виробничу силу, що досягається існуванням дієвих механізмів самореалізації особистості.

Освітній процес являє собою цілісну систему, яка включає низку складових підсистем: нормативно-правову, організаційну, суб'єктну,

матеріальну, змістову, методичну та наукову. Структурна побудова освітнього процесу представлена на Рисунку 1. Синергетичний підхід дозволяє розглянути структурну побудову освітнього процесу як складну відкриту систему з певним типом самоорганізації та саморегуляції, яка створює можливості для сприйняття зовнішніх впливів та реалізації внутрішніх можливостей та потреб у нових умовах. Усі підсистеми пов'язані між собою і знаходяться у стані динамічної рівноваги. Зв'язки між ними мають різноплановий характер в залежності від функції складової підсистеми і цільових задач, що поставлені перед ними. Найбільш глибоким взаємозв'язком є це передача інформації, коли кожна з підсистем несе свою інформацію інших підсистем, також отримуючи від них інформацію іншого порядку. Такі взаємозв'язки і обмін дозволяють знизити ентропію системи, попереджаючи її перехід в хаотичний стан.

Нормативно-правова складова освітнього процесу містить закони, що регулюють освітню сферу, нормативно-правові акти (постанови, накази, листи), державні стандарти освітньої галузі, навчальні та освітні програми і є підсистемою системи освітнього процесу. Нормативно-правова складова є статичною складовою освітнього середовища і не має властивостей самоорганізації, нерівноважності.

Змістова складова ґрунтується на основі теоретичних та експериментальних результатах здобутків природничих дисциплін, які весь час поповнюються, розвиваються, прагнуть до створення все більш повної, досконалої, цілісної природничо-наукової картини світу, цілісного світогляду. Вона містить такі компоненти, як структура, зміст, технології, інформаційне середовище у їх єдності та взаємозв'язку. Процес динаміки розвитку змістової складової є неперервним і містить механізми самоорганізації, синергетики.

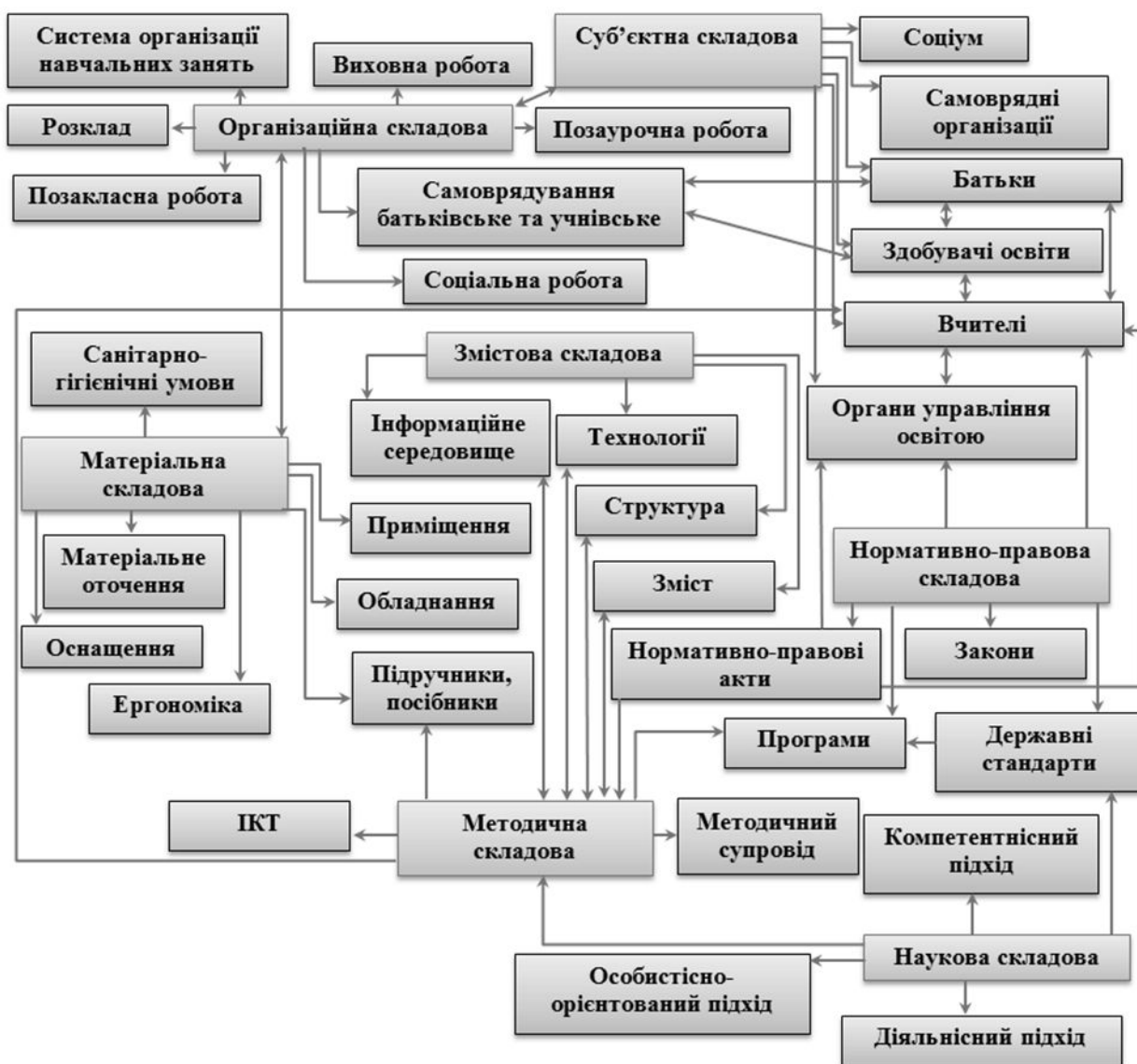

Рис. 1. Структурно-логічна схема освітнього процесу

Організаційна складова освітнього процесу залежить від об'єктивних та суб'єктивних факторів, вона містить системи організації навчальних занять, позакласної, позаурочної, виховної, позашкільної, соціальної, самоврядної роботи, які самі по собі не є самоорганізуючими системами. Самоорганізація цієї складової освітнього процесу виявляється при взаємодії з суб'єктною складовою освітнього процесу як рефлексія динаміки взаємопов'язаних процесів.

Суб'єктна складова освітнього процесу є інституціями суспільства, які впливають на систему освіти і є її продуктами: вчителі, здобувачі освіти, батьки, соціум, самоврядні учнівські та батьківські організації,

органи управління освітою. Суб'єкти освітнього процесу є збурюючими каталізуючими елементами внутрішньої системи до стану хаосу, які самоорганізуються і через організаційну складову змінюють освітній процес.

Матеріальна складова освітнього процесу передбачає матеріально-технічне забезпечення організації освітнього процесу і є статичною складовою, що не є каталізатором нерівнозначності. Вона включає приміщення, матеріальне оточення, оснащення, обладнання, санітарно-гігієнічні умови, ергономіку, підручники, посібники, дидактичні матеріали та інше. Звичайно будь-який самий сучасний пристрій чи найновіше та ергономічне обладнання не є самоорганізуючими елементами, а є необхідним підґрунтям, інструментом інших складових освітнього процесу в контексті процесів самоорганізації.

Наукова складова освітнього процесу є динамічна самостійна підсистема, яка містить елементи самоорганізації і знаходиться у стані постійного розвитку, який є збурюючим елементом освітньої системи, оскільки є джерелом інновацій, нових теорій, методик, системи знань, які постійно додаються до сукупної системи освітнього процесу, створюючи там хаос через безперервний процес удосконалення кінцевого продукту. Ми відносимо до цієї складової особистісно-орієнтоване навчання, компетентнісний та діяльнісний підходи.

Методична складова освітнього процесу також містить елементи теорії самоорганізації, які включають: методичний супровід освітнього процесу, інформаційно-комунікаційні технології, освітні технології, структуру та зміст навчального матеріалу. Методична складова відкрита для зовнішнього та внутрішнього впливу, обміну інформації. Ці компоненти є такими, що постійно змінюються і, відповідно, змінюють внутрішню та зовнішню структуру системи освіти, а отже є джерелом

збурення та наростання нерівноважності внутрішньої системи до стану досягнення точки біфуркації.

Таким чином, розглядаючи освітній процес як цілісну систему, ми бачимо, що він є відкритим для зовнішнього та внутрішнього впливу, обміну інформацією, енергією, речовиною, а частина його складових є самостійними самоорганізуючими підсистемами.

Писаренко В. І. [10, С.114] виділяє такі самоорганізуючі закономірності синергетичного освітнього процесу: динаміка освітнього процесу, розвиток особистості в освітньому процесі, управління освітнім процесом, стимулювання освітнього процесу, єдність сприйняття мислення і практики освітнього процесу, єдність ефективності діяльності складових підсистем, взаємозв'язок освітнього процесу з соціальними і громадськими параметрами.

Ми погоджуємось з виділеними самоорганізуючими закономірностями синергетичної освітньої системи, але вважаємо за необхідне змістити акценти та розширити їх зміст відповідно до пропонованої нами структурно-логічної моделі освітнього процесу:

1. Динаміка освітнього процесу: освітній процес як розвиваюча система повинен мати позитивну динаміку, тобто результат взаємодії кожного етапу повинен бути вище попереднього, тільки в цьому випадки ми отримуємо очікуваний кінцевий результат;

2. Розвиток особистості в освітньому процесі: взаємодія спадкового чинника і освітнього середовища, включаючи виховну діяльність визначає інтегративний результат освітньої діяльності;

3. Управління освітнім процесом: управління процесом залежить не тільки від підготовки керуючої ланки суб'єктової підсистеми, а й від інтенсивності зворотних зв'язків з керованими складовими;

4. Стимулювання освітнього процесу: ефективність і успішність освітнього процесу визначається системою мотивації для всіх суб'єктів освітнього процесу, а динаміка зміни мотивації є позитивною;

5. Єдність сприйняття мислення і практики освітнього процесу: ефективність освітнього процесу залежить від практико орієнтованої спрямованості освітнього процесу, від поєднання теорії та практики, логіки освітнього процесу, реалізації міжпредметних зв'язків;

6. Єдність ефективності діяльності складових підсистем проявляється у збалансованості, взаємозв'язках, взаємовпливі усіх складових освітнього процесу: суб'єктової, методичної, організаційної, змістової, нормативно-правової, наукової, матеріальної;

7. Взаємозв'язок освітнього процесу з соціальними і громадськими параметрами: ефективність освітнього процесу залежить від соціального замовлення суспільства, від готовності самого здобувача освіти, від матеріально-технічної бази, від морально-психологічних і естетичних норм протікання освітнього процесу.

Виходячи з виділених закономірностей та їх змісту, зрозуміло, що освітній процес є складною, високоорганізованою, самоорганізованою та саморегульованою системою, а розуміння і усвідомлення цих закономірностей дозволяє зробити більш глибокий аналіз різних моментів освітнього процесу.

Синергетичний підхід дозволяє виявити характерні риси освітнього процесу як системи. Об'єднуючи різні підсистеми, освітній процес утворює складну систему. Кожна підсистема характеризується своїми ознаками і функціями, але підсумкова мета їх функціонування - загальна. Зміна однієї з підсистем може не викликати помітних змін у самій системі, це дозволяє освітньому процесу бути не особливо чутливим до зміни самих різних зовнішніх параметрів. Про складність системи також говорить і ієрархічна структура підсистем, що знаходяться в стані змінної

домінанти. Важливою рисою педагогічної системи є невизначеність проходження в ній педагогічних процесів. Дійсно, як навчання, так і виховання або розвиток тих чи інших особистісних якостей залежить від цілого ряду причин: мотивації, особистості педагога, психотипу суб'єкта навчання, соціального запиту і т.д. Зміна навіть одного з цих параметрів може викликати як неоднозначність трактування подій і процесів, так і невизначеність в отриманні очікуваного результату.

Так як синергетична система - це система, що самоорганізується, то це означає, що освітній процес повинен підкорятися загальним законам самоорганізації. Врахування цієї особливості дозволяє підійти до аналізу освітнього процесу і керування ним з позиції синергетики, що дозволяє нам узгодити дії всіх компонентів освітньої структури таким чином, щоб розвиток був спрямований в бік стійкого стану. Якщо ми розглядаємо освітній процес як самоорганізуючийся процес, то ми повинні враховувати неоднозначність і динамічність процесів, а також складні взаємозв'язки між усіма компонентами системи і, нарешті, здійснювати прогностичний підхід до результатів освітнього процесу. Так як освітній процес є продуктом еволюції складної соціальної системи, він володіє всіма відомими властивостями самоорганізованих об'єктів.

Нелінійність освітнього процесу можна описати якісно без використання математичного апарату диференціальних рівнянь. Розглянемо процес переходу системи з одного стаціонарного стану в інший. Очевидно, такий перехід буде ініціюватися переходом керуючих параметрів з однієї обмеженої області в іншу. Переходи через межу стабільності супроводжуються сильно нелінійними відгуками системи: це переходи між різними етапами освітнього процесу, які у різних суб'єктів освітнього процесу відбуваються нерівномірно, а отже нелінійно.

Безумовно, не можна передбачити всі можливі причини виникнення сильних нелінійностей процесу навчання. Очевидно, що частими

причинами нелінійностей є суб'єктивні фактори, що визначаються індивідуальними особливостями суб'єктів освітнього процесу.

При описі групи здобувачів освіти з позицій синергетики, вона постає як складна нелінійна система з великою кількістю внутрішніх зв'язків. Усередині групи, між групою та педагогом, і між окремими здобувачами і педагогом постійно відбуваються взаємодії. Якщо освітній процес розвивається в руслі його цілей, то результатом таких взаємодій є розвиток учнів.

Група здобувачів освіти за своєю сутністю є відкритою біологічною і соціальною системою, якій притаманний обмін інформацією з зовнішнім середовищем. Таким чином, освітній процес не можна розглядати у відриві від соціальної, економічної, політичної обстановки.

Отже, успішність застосування синергетичних принципів управління освітнім процесом визначається якістю аналізу соціуму і аналізу можливості управління в нестійких станах. Макроскопічні параметри керуючого впливу визначають кінцевий результат взаємодії перерахованих категорій суб'єктів із зовнішнім середовищем на продукт освіти.

Самоорганізуюча система має ознаки цілісності, які виникають у процесі її становлення і зберігаються, коли система залишається стійкою.

Таким чином, можна уточнити означення освітнього процесу. ***Освітній процес, як самоорганізуюча система, є сукупністю необхідних і достатніх матеріальних, інформаційних, духовних чинників і засобів, що мають самоорганізуюче начало у відкритій педагогічній системі, у якій при взаємодії учасників процесу здійснюється кероване пізнання, засвоєння суспільно-історичного досвіду, становлення творчої особистості, яка інтегрує раціональні й ірраціональні***

компоненти мислення, формування ключових компетентностей, цілісного наукового світогляду на фундаментальному рівні.

З вищевикладеного видно, що складові освітнього процесу містять як елементи статичного характеру (нормативно-правова, матеріальна складові), так і самоорганізуючі підсистеми (суб'єктна, методична, наукова, організаційна, змістова складові), які є флуктуаційними елементами освітнього процесу.

Висновки і пропозиції. Запропонована структурно-логічна схема освітнього процесу дозволяє розглянути освітній процес з позицій нової методологічної основи - теорії самоорганізації. Структурна побудова освітнього процесу являє собою складну відкриту систему з певним типом самоорганізації та саморегуляції, яка включає необхідні і достатні матеріальні, інформаційні, духовні чинники і засоби, що мають самоорганізуюче начало у відкритій педагогічній системі.

Складові освітнього процесу є як елементами статичного характеру, так і динамічними, самоорганізуючимися елементами, а сам освітній процес має характерні ознаки та дієвий механізм самоорганізації, що дозволяє стверджувати про його синергетичну природу.

Подальшим розвитком даної теми ми вбачаємо продовження теоретичної та практичної роботи з удосконалення запропонованої структурно-логічної схеми освітнього процесу, її методологічного підґрунтя, розробку та практичну реалізацію засобів, форм, методів, принципів, змісту освіти, елементів освітнього процесу, нормативно-законодавчої бази, мети, завдань, задач системи освіти, інформаційного середовища, технологій самовдосконалення педагога в контексті теорії самоорганізації.

Література:

1. Аршинов, В.И. (1999). *Синергетика как феномен постнеклассической науки*. Москва, Ин-т философии РАН, 203.

2. Бевзенко, Л.Д. (2002). *Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций*. Киев, Институт социологии НАН Украины, 437.
3. Бочкарев, А.И. (2000). *Проектирование синергетической среды в образовании: На примере курса «Концепции современного естествознания»: автореферат дис. ... доктора педагогических наук: 13.00.02 / Поволжский технологич. ин-т сервиса. / А. И. Бочкарев*. Москва, 52.
4. Буданов, В.Г. (2009). *Методология Синергетики в постклассической науке и образовании*. Москва, Книжный дом «Либроком», 240.
5. Виненко, В.Г. (2001). *Системно-синергетическое моделирование в непрерывном образовании педагога: дис. ... докт. пед. наук / В. Г. Виненко*. Саратов, 322.
6. Зорина, Л.Я. (1996). Отражение идей самоорганизации в содержании образования. *Педагогика*, 4, 105–109.
7. Игнатова, В.А. (2013). Интеграция и дифференциация как универсальные категории науки и их отражение в теории и практике естественнонаучного образования. *Образование и наука*, 2, 3–17.
8. Князева, Е.Н., Курдюмов, С.П. (2005). *Основания синергетики: синергетика мировидение*. Москва, URSS: КомКнига, 238.
9. Малинецкий, Г.Г. (2005). *Математические основы синергетики: хаос, структуры, вычислительный эксперимент*. Москва. URSS, 308.
10. Писаренко, В.И. (2012). Синергетические идеи в педагогике. *Известия Южного федерального университета. Технические науки*, 10/135, 111–119.

11. Садовий, М.І., Трифонова, О.М. (2017). *Теорія самоорганізації та синергетики у навчанні студентів педагогічних ВНЗ: [посібник]*. Кропивницький, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 184.
12. Кремень, В.Г. (2014). *Синергетика і освіта: монографія*. Київ, Інститут обдарованої дитини. 348.
13. Степин, В.С. (2007). *О философских основаниях синергетики*. Москва, Прогресс – Традиция, 99.
14. Таланчук, Н.М. (1993). *Системно-синергетическая концепция педагогики и учебно-воспитательного процесса*. Казань, 151.

References:

1. Arshinov, V.I. (1999). *Sinergetika kak fenomen postneklassicheskoy nauki*. [Synergetics as a Phenomenon of Post-Non-Classical Science] Moskva, In-t filosofii RAN, 203. [in Russian].
2. Bevzenko, L.D. (2002). *Sotsial'naya samoorganizatsiya. Sinergeticheskaya paradigma: vozmozhnosti sotsial'nykh interpretatsiy*. [Social self-organization. Synergetic Paradigm: Possibilities of Social Interpretations.] Kiyev, Institut sotsiologii NAN Ukrainy, 437. [in Russian].
3. Bochkarev, A.I. (2000). *Proyektirovaniye sinergeticheskoy sredy v obrazovanii: Na primere kursa «Kontseptsii sovremennogo yestestvoznaniya»: avtoreferat dis. ... doktora pedagogicheskikh nauk : 13.00.02* [Designing a synergistic environment in education: On the example of the course "Concepts of modern natural science": abstract dis. ... doctors of pedagogical sciences: 13.00.02] / Povolzhskiy tekhnologich. in-t servisa. / A. I. Bochkarev. Moskva, 52. [in Russian].
4. Budanov, V.G. (2009). *Metodologiya Sinergetiki v postklassicheskoy nauke i obrazovanii*. [Methodology of Synergetics in Postclassical Science and Education.] Moskva, Knizhnyy dom «Librokom», 240. [in Russian].

5. Vinenko, V.G. (2001). *Sistemno-sinergeticheskoye modelirovaniye v nepreryvnom obrazovanii pedagoga: dis. ... dokt. ped. nauk* [System-synergetic modeling in lifelong education of a teacher: dis. ... doct. ped. Sciences] / V. G. Vinenko. Saratov, 322. [in Russian].
6. Zorina, L.YA. (1996). *Otrazheniye idey samoorganizatsii v sodержanii obrazovaniya*. [Reflection of ideas of self-organization in the content of education.] *Pedagogika*, 4, 105–109. [in Russian].
7. Ignatova, V.A. (2013). *Integratsiya i differentsiatsiya kak universal'nyye kategorii nauki i ikh otrazheniye v teorii i praktike yestestvennonauchnogo obrazovaniya*. [Integration and differentiation as universal categories of science and their reflection in the theory and practice of natural science education.] *Obrazovaniye i nauka*, 2, 3–17. [in Russian].
8. Knyazeva, Ye.N., Kurdyumov, S.P. (2005). *Osnovaniya sinergetiki: sinergetika mirovideniye*. [Foundations of synergetics: synergetics worldview.] Moskva, URSS: KomKniga, 238. [in Russian].
9. Malinetskiy, G.G. (2005). *Matematicheskiye osnovy sinergetiki: khaos, struktury, vychislitel'nyy eksperiment*. [Mathematical foundations of synergetics: chaos, structures, computational experiment.] Moskva. URSS, 308. [in Russian].
10. Pisarenko, V.I. (2012). *Sinergeticheskiye idei v pedagogike*. [Synergetic ideas in pedagogy.] *Izvestiya Yuzhnogo federal'nogo universiteta. Tekhnicheskiye nauki*, 10/135, 111–119. [in Russian].
11. Sadovyy, M.I., Tryfonova, O.M. (2017). *Teoriya samoorhanizatsiyi ta synerhetyky u navchanni studentiv pedahohichnykh VNZ: [posibnyk]* [Theory of self-organization and synergetics in teaching students of pedagogical universities: [manual]]. Kropyvnyts'kyy, RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 184. [in Ukrainian]

12. Kremen', V.H. (2014). Synerhetyka i osvita: monohrafiya. [Synergetics and education: a monograph.]. Kyyiv, Instytut obdarovanoyi dytyny. 348. [in Ukrainian]
13. Stepin, V.S. (2007). *O filosofskikh osnovaniyakh sinergetiki*. [On the philosophical foundations of synergetics.] Moskva, Progress – Traditsiya, 99. [in Russian].
14. Talanchuk, N.M. (1993). *Sistemno-sinergeticheskaya kontseptsiya pedagogiki i uchebno-vospitatel'nogo protsessa*. [System-synergetic concept of pedagogy and educational process.] Kazan', 151. [in Russian].

Citation: A. Drobin (2021). EDUCATIONAL PROCESS AS A SELF-ORGANIZING SYSTEM: STRUCTURE AND MECHANISM OF ACTION. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.10

Copyright A. Drobin ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.11

UDC: 376-056.26:796:378.4

**SPORTS TECHNOLOGIES IN THE PRACTICE OF PHYSICAL
EDUCATION OF STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENTS IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS OF INCLUSIVE TYPE**

Mykola Zhytovoz

<https://orcid.org/0000-0002-5760-7626>

e-mail: asoslan@gmail.com

Open International University of Human Development "Ukraine", Ukraine,
Kyiv

The article presents the results of an experimental study of the optimization of physical education of students with hearing impairments in higher education institutions of inclusive type through the use of sports technology (on the example of Greco-Roman and freestyle wrestling). Improving the levels of health, physical fitness, functional and psycho-emotional states of students with hearing impairments is possible by conditions of the organized process and taking into account their motor preferences, desire to engage in specific sports, the dynamics of their own achievements during their studies in the University. A method of accentuated training in the technique of physical exercises on the example of basic techniques in wrestling, which involves the implementation of successive technical actions, taking into account the operational psychophysical state, contributes to the positive dynamics in improving the individual motor skills of students with hearing impairments.

Key words: technique of physical exercises, teaching methods, techniques, wrestling.

Микола Житовоз Спортивні технології у практиці фізичного виховання студентів з порушеннями слуху в закладах вищої освіти

інклюзивного типу / ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, Україна

У статті представлено результати експериментального дослідження оптимізації фізичного виховання студентів з порушеннями слуху в закладах вищої освіти інклюзивного типу шляхом використання спортивних технологій (на прикладі греко-римської і вільної боротьби). Обґрунтовано умови підвищення рівнів здоров'я, фізичної підготовленості, функціонального та психоемоційного станів студентів з порушеннями слуху, а саме: за умов спеціально організованого педагогічного процесу та з урахуванням їх рухових уподобань, бажання займатися конкретними видами спорту, динаміки власних досягнень впродовж навчання у ЗВО. Розроблено методику акцентованого навчання техніки фізичних вправ на прикладі базових технічних прийомів зі спортивної боротьби, що передбачає виконання послідовних технічних дій з урахуванням оперативного психофізичного стану, сприяє позитивній динаміки у вдосконаленні індивідуальних рухових якостей студентів з порушеннями слуху.

Ключові слова: *техніка фізичних вправ, методика навчання, технічні прийоми, спортивна боротьба.*

Вступ. В сучасних закладах вищої освіти існує необхідність у впровадженні оздоровчих технологій та інноваційних програм з обов'язковим дотриманням принципу використання спортивних технологій, кондиційного та оздоровчого тренування в фізкультурну практику, а також занять за видами спорту, які вважаються більш прийнятними для студентської молоді та викликають у них зацікавленість і потребу в руховій активності [6, 11]. Актуальність проблеми полягає в специфічності контингенту абітурієнтів, що різноманітний за рівнем

фізичного здоров'я, фізичної підготовленості, соціальними й моральними позиціями та установками. У закладах вищої освіти (ЗВО) інклюзивного типу акцентовано увагу на молоді з інвалідністю та порушеннями здоров'я, яка потребує особливої турботи, створення сприятливих умов для апробації нових педагогічних технологій та підходів до організації навчання цього контингенту в ЗВО. Сучасний погляд на освіту та на місце людини в суспільстві відображає інша форма навчання – інклюзія, що припускає зміну існуючих норм, уявлень і стилю поведінки групи здорових осіб. Ідеологія інклюзії заснована на ідеї включаючого суспільства. Вона означає зміну суспільства і його інститутів таким чином, щоб вони сприяли включенню іншого (людини іншої раси, віросповідання, культури, людини з обмеженими можливостями здоров'я, різним соціальним статусом тощо), сприяючи інтересам всіх членів суспільства, зростанню їх здатності до самостійного життя, забезпеченню рівності їх прав та ін. Тобто, інклюзія – це особлива система навчання, яка передбачає індивідуальний підхід до студентів усіх нозологій відповідно до їх освітніх потреб та вимагає змін на всіх рівнях освіти і, насамперед, формування безбар'єрного освітнього середовища [9, 8,10].

Останнім часом в Україні спостерігається тенденція зростання попиту на здобуття найвищого фахового рівня серед молоді з порушеннями слуху. Про це переконливо свідчить стійке суттєве збільшення чисельності нечуючих студентів та студентів зі зниженим слухом, які навчаються у закладах вищої освіти I-IV рівнів акредитації, в яких існують різноманітні організаційні форми навчання осіб з порушеннями слуху: спеціальні групи, які працюють за єдиним планом і зі спеціальним супроводом; інтегровані групи, у яких студенти отримують допомогу з боку спеціально створених підрозділів в структурі ЗВО (ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»»);

навчання студентів з порушеннями слуху в єдиному потоці без спеціального супроводу, дистанційна форма та інші. . Це дає можливість студентам цієї категорії здобувати бажаний рівень освітньої і професійної підготовки за сучасними спеціальностями (економіка підприємства, комп'ютерне програмування, вчитель початкових класів шкіл нечуючих і слабочуючих, фізична реабілітація, фізична терапія, ерготерапія, фізична культура, соціальна робота, дизайн, художнє оформлення та ін.) [2, 5, 13, 12]. Для переважної більшості юнаків і дівчат з порушеннями слуху вступ до закладу вищої освіти і початок навчання стають першим дієвим кроком у напрямку соціальної інтеграції. Набута інвалідність ставить перед людиною проблему адаптації до життя у новій якості. Це практично завжди пов'язано із необхідністю засвоєння нових життєвих та професійно важливих знань, рухових умінь і навичок, розвитку спеціальних фізичних і психічних якостей. Одним із найкращих засобів зміцнення здоров'я і виховання характеру є фізична культура. Складно переоцінити її значення і в соціальній адаптації людини з інвалідністю. Фізичні вправи допомагають навчанню необхідних у житті вмінь і навичок, сприяють відновленню і розширенню діапазону рухової активності та формуванню багатьох позитивних рис характеру.

Зміна парадигми освіти на особистісно-орієнтований, діяльнісний підхід, засвоєння норм і цінностей культури створили комфортні умови для позитивних здвигів у всіх сферах індивіда. Для людини з інвалідністю такий підхід є єдиним тому, що різноманітність нозологій, супутніх порушень, не сформованість мотивів й потреб до фізичної культури потребують персонального підходу до кожного, відбору для нього індивідуального шляху фізичного й духовного розвитку. Глибокий смисл фізичної культури для осіб з порушеннями слуху криється в розумінні ними суті процесу фізичного вдосконалення, який повинен

супроводжувати людину все життя, формуючи в нього сталу мотивацію, потребу в русі в любых доступних формах, осмислення відношення до свого тіла й здоров'я, як до власної і соціальної цінності [10, 1, 4]

Існує проблема дослідження щодо обґрунтування та експериментальної перевірки використання спортивних технологій в навчально-тренувальному процесі фізичного виховання студентів з порушеннями слуху, враховуючи їх інтереси та розвиток індивідуальних рухових здібностей впродовж навчання у закладах вищої освіти. Вирішення педагогічних завдань щодо втілення спортивних технологій, підвищення здоров'я, фізичної підготовленості, психоемоційного стану студентів з порушеннями слуху під час занять фізичного виховання та спортом впродовж навчання у ЗВО інклюзивного типу набуває вагомого значення в зв'язку з вимогою суспільства відповідати вимогам обраної професії та не відчувати себе дискомфортно у подальшому житті.

Виклад основного матеріалу.

Впродовж проведення експериментальних досліджень в цьому напрямку використано загальновідомі адекватні та інформативні методи, спеціальні тести й методичні прийоми, а також відповідні методи математичної статистики. В дослідженнях брали участь студенти з порушеннями слуху (33 особи) ЗВО інклюзивного типу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»» впродовж 2016-2020

Під час проведення педагогічного експерименту розроблено і втілено в практику фізичного виховання студентів з порушеннями слуху в ЗВО інклюзивного типу інноваційну індивідуально-орієнтовану структурно-логічну схему методики акцентованого навчання техніки фізичних вправ, що ґрунтується на використанні спортивних технологій (на прикладі спортивної боротьби), як ефективного резерву підвищення рівня здоров'я та психофізичної підготовленості юнаків з порушеннями

слуху та програму навчально-тренувального процесу секції зі спортивної боротьби (греко-римської і вільної).

Ефективність методики акцентованого навчання підтверджено результатами проведеного педагогічного експерименту за динамікою рівнів фізичного здоров'я, фізичної і технічної підготовленості, функціонального та психоемоційного станів студентів з порушеннями слуху експериментальної групи. Встановлено значні позитивні зрушення за всіма досліджуваними показниками експериментальної групи і помітно менші – у контрольній групі.

Доведено, що глухота не обмежує можливості фізичного розвитку, але потребує використання багатьох спеціальних фізичних вправ, що дозволяють отримувати такі ж самі результати, як і здорова людина.

Фізичне виховання студентів з порушеннями слуху має ряд специфічних завдань (розвиток сприймання, м'язово-рухових уявлень, розширення обсягу рухової пам'яті та ін.), які вирішуються такими засобами: загальнорозвиваючі фізичні вправи, циклічні аеробні вправи, дихальні (з тривалим видихом), вправи для хребта, для розвитку координації, елементи гімнастики й акробатики, аеробіка, та, особливо, засоби спортивної боротьби. Одним із важливих аспектів в підвищенні рухової активності студентів з порушеннями слуху є аналіз рівня розвитку їх фізичних якостей, удосконалення фізичної та психологічної підготовленості до активного життя й професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних форм і методів фізичного вдосконалення. На нашу думку, ці завдання необхідно вирішувати й реалізовувати з застосуванням сучасних технологій навчання техніці фізичних вправ, розвитку фізичних якостей, фізичного загартування й удосконалення рухової функції організму [16, 17].

Особливої уваги потребує питання вдосконалення фізичної підготовленості студентів з порушеннями слуху з застосуванням спортивних технологій, оскільки важливо спланувати навчальний та навчально-тренувальний процес таким чином, щоб вони могли ефективно поєднувати успішне навчання зі спортивним вдосконаленням впродовж всього періоду навчання у ЗВО. При цьому необхідно враховувати те, що процес вдосконалення системи фізичного виховання у ЗВО передбачає реалізацію значної частки навчальної програми бакалаврів у формі самопідготовки. У нових умовах подальше підвищення об'єму фізичної активності можливо за рахунок активного використання самостійної форми занять, втілення якої до структури фізкультурно-спортивної діяльності ЗВО дозволяє успішно вирішувати комплекс завдань, пов'язаних з фізичним вихованням студентів з порушеннями слуху.

Найбільш популярними видами спорту серед студентів з порушеннями слуху є волейбол, баскетбол та, особливо серед юнаків, спортивна боротьба. Спортивна боротьба є одним з видів спорту, що забезпечує гармонійний розвиток молоді. Спортивною боротьбою можна займатися з раннього дитинства і до похилого віку. Велике значення мають для навчання техніки фізичних вправ базові елементи зі спортивної боротьби, а саме: стійки, пересування, захвати, звільнення від захвату, тиснення, ривки, маневрування та інші елементарні дії [14, 11, 7].

Формуванню раціональної методики навчання техніки фізичних вправ та розробка інноваційних підходів навчання найбільш ефективним способом

виконання окремих її елементів приділяється недостатньо уваги науковців у сфері фізичної культури і спорту. Для реалізації методики навчання фізичним вправам студентів з порушеннями слуху необхідно

попередньо визначити конкретну підготовленість їх до засвоєнню нових рухів, а саме: фізичну підготовленість (розвиток фізичних якостей) та психологічну підготовленість

(формування мотивації). Методика навчання фізичним вправам залежить від вирішення протиріччя між висунутими завданнями на заняттях фізичного виховання та існуючим рівнем рухових можливостей і навичок студентів з порушенням слуху, рівнем їх знань та умінь в обраному виді спорту. Тобто, навчання у спортивній боротьбі – педагогічний процес, спрямований на формування у студентів знань, умінь і навичок техніки фізичних вправ (рухових дій) за умови безперервного вирішування завдань всебічного фізичного розвитку. Успіх у опануванні технічними вміннями та навичками при виконанні різних фізичних вправ визначається не тільки оптимальним рівнем розвитку фізичних якостей взагалі, але й окремих груп м'язів, які забезпечують ефективність виконання конкретного технічного уміння. Недостатній рівень розвитку сили окремих груп м'язів знижує технічні можливості борця і у зв'язку з цим необхідно розробляти різноманітні комплекси фізичних вправ для розвитку окремих частин тіла та груп м'язів. Так, перевороти захопленням руки на «ключ» вимагають прояву фізичної сили м'язів рук і плечового поясу. При виконанні кидків через плече вирішальне значення має рівень розвитку сили розгиначів спини і ніг. Зміцнення м'язів шиї, спини й ніг сприяє ефективному виконанню переворотів. Сильні руки й спина дозволяють успішно застосовувати кидки нахилом із захопленням рук, а також перевороти «ключем» у партері, а оптимальний рівень розвитку м'язів спини сприяє успішному оволодінню технікою кидка «прогином» із захопленням тулуба позаду [14, 15, 13, 12].

Особливе місце серед фізичних якостей займає витривалість. Інші якості, такі як: сила, гнучкість, швидкість, спритність (координація) у

більшості випадків мають прояв при нетривалому часі виконання або при багаторазовому повторюванні, що потребує відповідного рівня витривалості. Науковцями встановлено тісний зв'язок між рівнем розвитку витривалості та станом здоров'я. Дослідженнями доведено, що чим вище розвиток витривалості людини, тим вище у нього потенціал здоров'я. Тому основними засобами підвищення здоров'я є фізичні вправи, що спрямовані на розвиток витривалості. У спортивній боротьбі відрізняють силову витривалість до динамічної роботи та статичну витривалість (здатність зберігати малорухоме положення тіла і тому ін.). Силова витривалість – складна комплексна фізична якість, яка визначається рівнем розвитку вегетативних систем, що забезпечують кисневий режим та станом нервово-м'язового апарату. Від рівня розвитку силової витривалості залежить успішність рухової діяльності борців. На заняттях з фізичного виховання витривалість формується за рахунок кросового бігу, вправ з обтяжуванням і т.ін.

Велике значення у спортивній боротьбі має вибухова сила. В процесі розвитку вибухової сили використовано режими м'язової роботи та їх різновиди, а саме: динамічний режим з акцентом на переборюваний характер роботи м'язів при виконанні фізичних вправ; динамічний режим з акцентом на переборюваний характер роботи м'язів або сполучення поступового та переборюваного характерів роботи м'язів, пасивні статичні напруження, а також сполучення динамічного (переборюваного характерів роботи м'язів) і статичного режимів при виконанні спеціальних та спеціально-допоміжних вправ.

Важливою якістю у спортивній боротьбі є швидкість. Її показники у природних умовах залежать від розвиваємого прискорення, яке визначається силою м'язів і через неї масою та довжиною тіла, або його ланцюгів, довжиною важеля та ін. У більшості випадків від борців вимагається ні просте реагування на рухи, а оцінка ситуації, яка під час

сутички багатократно змінюється. Фокусуємо увагу на часі простої реакції (реагування на одиночний рух) та часі складної реакції. У спортивній боротьбі долі секунд багато вирішують та відіграють важливу роль.

Для швидкого засвоєння нових рухів, техніки фізичних вправ, добре орієнтуватися у просторі та часі, здатності швидко перестроювати рухові дії відповідно до обставин, що виникають на ковдрі, татамі – необхідно вдосконалювати координаційні здібності. Акцентовано увагу на тому, що заняття на розвиток координаційних здібностей повинні передувати заняттям по оволодінню складною технікою виконання фізичних вправ. Заняття повинні бути спрямовані: на виховання адекватного реагування на раптово виникаючі ситуації, підвищення якості просторового орієнтування, вдосконалення уваги вестибулярної стійкості, координацію рухів, формування оцінки та регуляції динамічних та просторово-часових параметрів рухів.

Значну роль відіграють у навчанні техніки фізичних вправ студентів з порушеннями слуху, які займаються спортивною боротьбою, рухливі ігри. Ігрові методи навчання у фізичному вихованні студентів отримують все більше розповсюдження. Існують так звані спеціалізовані рухливі ігри, до змісту яких входять специфічні елементи спорту та формуються необхідні фізичні якості. Ігри з елементарними формами боротьби спрямовані на формування простих навичок ведення сутички у стандартних умовах з обмеженим виконанням дозволених прийомів. Ігри з дотиками, тисненнями та захватами можна проводити як на ковдрі, так і на підлозі. Відсутність строгої регламентації навчання дозволяє індивідуалізувати технічну підготовленість студентів з порушеннями слуху та виховати варіативність рухових навичок. Використання спеціалізованих рухливих ігор, що близькі за структурою до прийомів борців у сутичці, дозволяє змінити структуру взаємодії технічної та

спеціальної фізичної підготовленості студента: всі якості демонструють більш тісний взаємозв'язок та починають працювати на результат. Обґрунтовано ефективність використання ігрової методики з використанням окремих елементів, прийомів з видів спорту при навчання техніки фізичних вправ на заняттях з фізичного виховання студентської молоді з порушеннями слуху.

Виховання фізичних якостей у студентів з порушеннями слуху, що займаються спортивною боротьбою, здійснюється у всіх формах занять. Для виховання необхідних фізичних якостей, насамперед, необхідно виділити вправи, пов'язані безпосередньо з боротьбою: навчальні, навчально-тренувальні, тренувальні та змагальні сутички. Для покращення будь-якої фізичної якості необхідно достатнє повторення певних прийомів, тому у цих випадках доцільно застосовувати близькі до рухів борця вправи з використанням різного обладнання. Пріоритет віддається загальнофізичним вправам, що забезпечують формування основних груп м'язів і реалізацію таких природних для людини рухів, як біг, стрибки, гімнастика, плавання, ігри.

Фізична підготовка багатокomпонентна за своїм складом, ієрархічно організована і взаємодіє з іншими видами підготовки студентів з порушеннями слуху. Її формування та удосконалення ґрунтуються на розвитку і вдосконаленні рухових якостей, морфо-функціональному розвитку організму студентів і здійснюються диференційовано, у співвідношенні зі станом здоров'я та рівня фізичної підготовленості.

Заключення.

Отримані результати дослідження дають підстави для акцентування уваги фахівців на наступних аспектах оптимізації навчально-тренувального процесу фізичного виховання студентів з порушеннями слуху впродовж їх навчання у ЗВО.

Орієнтовану структурно-логічну схему методики акцентованого навчання техніки фізичних вправ, що ґрунтується на використанні спортивних технологій (наприкладі греко-римської і вільної боротьби) запроваджено, як ефективний резерв підвищення рівня фізичного здоров'я, фізичної та технічної підготовленості, функціонального і психоемоційного станів студентської молоді різних ЗВО.

Визначено форми, методи та засоби фізичного виховання з використанням спортивних технологій (наприкладі базових технічних прийомів зі спортивної боротьби), спрямованих на підвищення рівнів здоров'я студентів, що сприяє у подальшому житті їх професійній діяльності шляхом набуття корисних умінь та навичок та надання рівних можливостей у сфері трудових відносин.

Здійснювати акцентоване навчання техніки виконання простої і складної технічної дії за розробленим алгоритмом, що передбачає виконання послідовних технічних дій з урахуванням оперативного психофізичного стану, акцентуючи увагу на методах навчання: поясненні, показу, виконанні елементів техніки вправи, виконання вправ в цілому, виконанні вправ з партнером, виконанні вправ з партнером в різних умовах, виправлення помилок, досягнення конкретного (бажаного) результату.

На навчально-тренувальних заняттях з фізичного виховання студентів з порушеннями слуху у ЗВО інклюзивного типу *акцентувати увагу на наступному*: необхідно виконувати вправи, що пов'язані з прискореним темпом роботи та розвитку кінестетичного контролю, який в різних випадках замінює відсутній слуховий аналізатор. Збільшення об'єму рухової активності, часу в режимі дня для занять фізичними вправами, сприяє оптимальному фізичному розвитку студентів з порушеннями слуху, а також корекції недоліків рухових функцій. Проведення навчально-тренувальних занять з молоддю з порушеннями

слуху суттєво впливає на точність сприйняття «в відчутті часу», а також на специфіку окремих часових параметрів, що пов'язані з оцінкою, відмірюванням та відтворюванням. Систематичне використання спеціально підібраних фізичних вправ, спрямованих на усунення недоліків фізичного розвитку та рухових функцій.

Акцентувати увагу на тому, що студентська молодь з порушенням слуху має обмежений лексичний запас, навчання техніки фізичних вправ необхідно починати за схемою: формування уявлення щодо дефініцій спортивної термінології і закріплення дефініцій спортивної термінології зі спортивної боротьби після їх використання. Основні методичні прийоми : опис вправи і її елементів, умови виконання, показ техніки вправ, ілюстрація їх за допомогою різних наочних посібників, фото-, кіно-, відео- зйомка виконання вправ у полегшених умовах. Мовна інформація складається з пояснення, методичних вказівок щодо назви і послідовності фаз виконання рухів, дій ніг, рук, голови, тулуба, рекомендації для самоконтролю і виправлення помилок. У процесі повідомлення використовувати всі форми мови: усну, письмову, дотикову, жестову. Для успішного навчання технічним діям необхідно враховувати групу передумов, що характеризує готовність студента з порушеннями слуху до засвоєння навчального матеріалу.

Перша передумова – фізична готовність студента з порушеннями слуху. Навчання будь-якому технічному прийому потребує конкретного рівня розвитку фізичних якостей, тому перед початком навчання необхідно виявити їх рівень розвитку. Якщо він недостатній для засвоєння запрограмованих технічних дій, то необхідно спланувати період попередньої фізичної підготовки.

Друга передумова – рухова і, в першу чергу, координаційна готовність.

Третя передумова – психічна готовність. Достатній рівень психічної

готовності досягається за умов вивчення тільки тих фізичних вправ, що знаходяться у зоні стимулюючої складності і гарантує небезпечність їх виконання. Необхідно навчати прийомам самострахування, володіння якими підвищує впевненість студентів з порушеннями слуху.

Література:

1. Адирхаєв С.Г. (2013). Організаційно-педагогічні основи фізичного виховання і спорту студентів з особливими потребами у ВНЗ: монографія. Київ. 381.
2. Байкіна Н.Г., Крет Я.В., Силантьєв Д.О. (2002). Методика викладання фізичної культури та спорту інвалідів: навчальний посібник. Запоріжжя. 86.
3. Блавт О.З. (2016). Система контролю у фізичному вихованні студентів спеціальних медичних груп: монографія. Львів. Львівська політехніка, 512.
4. Боднар І. (2017). Диференційне фізичне виховання: навчальний посібник. Львів. 200.
5. Величко О., Гришина О., Єзловецька Г. (2007). Погляд на проблему доступності вищої освіти для студентів із сенсорними вадами Дефектологія. №3. 50-53.
6. Довгань Н.Ю. (2017). Виховання фізичної культури студентів (теоретико-методичний аспект): монографія. Миколаїв. Іліон, 526.
7. Житовоз М.П. (2021). Оптимізація процесу навчання техніки фізичних вправ студентів з вадами слуху на заняттях з фізичного виховання. Молодь: освіта, наука, духовність: матеріали XVIII Всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих вчених (12-13 травня 2021 р., м. Київ). 49-51.

8. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи / Дослідження стану інклюзивної освіти в Україні. Червень 2011-січень 2012//ГО «Європейська дослідницька асоціація» (ERA) у співпраці з дослідницькою компанією InMind, ГО «Демократичні ініціативи молоді». [Електронний ресурс].
9. Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. (2008). Інклюзивне університетське середовище як запорука якісної і доступної вищої освіти. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Збірник наукових праць. Київ. Університет «Україна», 5 (7). 10-14.
10. Чайковський М.Є. (2015). Особливості впровадження інклюзії у вищому навчальному закладі: навч.посіб. Київ. Університет «Україна», 152.
11. Ткаченко П.П. (2016). Модернізація системи фізичного виховання студентів на основі особистісно орієнтованого вибору рухової активності. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт. – Вип.139.- Т.1.- Чернігів. Вип.139, 183-186.
12. Тодоров П.І. (2015). Вдосконалення силових якостей у спортивній підготовці слабчующих борців 17-18 років. Наука і освіта. Київ. №5., 114-119.
13. Joseph P. Adapted physical education and sport/ Joseph P., Winnick, EdD. State University of New York, College at Brockport, 2010. – 608.
14. Gierczuk D. Correlations between selected coordination motor abilities and technical skills of Greco-Roman wrestlers aged 14-15 / D. Gierczuk, J. Sadowski // Arch. Budo. 2006. - №5. 40-44
15. Karnincic H. Profile during Greco-Roman wrestling / H. Karnincic, Z. Tocilj, O. Uljevic [and others] // Journal of Sports Science and Medicine. – 2009. - №8. 17-19.

16. Lieberman L.J. Fitness for individuals who are visually impaired and deaf-blind / L.J. Liberman // Re.View, 2002. – № 1 (34). 13-23.
17. Lieberman L.J. Play and recreation habits of youth who are deaf-blind / L.J. Liberman, V. Mac. // Journal of Visual Impairment and Blindness, 2003. – № 97 (12). 755-768.

References:

1. Adyrkhaev, SG, (2013) Organizational and pedagogical bases of physical education and sports of students with special needs in higher education: monograph. Kyiv. University of "Ukraine", 20- 381[in Ukrainian].
2. Baikina, NG, Crete, DO, Silantiev (2002) Methods of teaching physical culture and sports for the disabled: a textbook. Zaporozhye. ZSU, 86. [in Ukrainian].
3. Blaut, OZ, (2016) System of control in physical education of students of special medical groups: monograph. Lviv. Lviv Polytechnic Publishing House, 512/ [in Ukrainian].
4. Bodnar, I, (2017) Differential physical education: a textbook. Lviv. LDUFK, 200. [in Ukrainian].
5. Velychko, O, O, Hryshyna, G, Yezlovetska (2007) A look at the problem of accessibility of higher education for students with sensory disabilities. Defectology. №3. 50-53. [in Ukrainian].
6. Dovgan, NYu, (2017) Education of physical culture of students (theoretical and methodological aspect): monograph. Mykolaiv. Ilion, 526. [in Ukrainian].
7. Zhytovoz, M.П. (2021) Optimization of the process of teaching the technique of physical exercises to students with hearing impairments in physical education classes. Youth: education, science, spirituality. Proceedings of the XVIII All-Ukrainian Scientific Conference of Students and Young Scientists (May 12-13, Kyiv). 49-51. [in Ukrainian].
8. Inclusive education in Ukraine: achievements, problems and prospects / Research of inclusive education in Ukraine. June 2011-January 2012 // NGO

- "European Research Association" (ERA) in cooperation with the research company InMind, NGO "Democratic Youth Initiatives". [Electronic resource].
9. Kolchenko, KO, Nikulina G.F. (2008) Inclusive university environment as a guarantee of quality and affordable higher education Actual problems of education and upbringing of people with special needs: Collection of scientific works. Kyiv. University "Ukraine". 5 (7). 10-14. [in Ukrainian].
10. Tchaikovsky, ME, (2015) Features of the introduction of inclusion in higher education: textbook. Kyiv. University of Ukraine, 152. [in Ukrainian].
11. Tkachenko, PP, (2016) Modernization of the system of physical education of students on the basis of personality-oriented choice of motor activity. Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named after T.G. Shevchenko. Series: Pedagogical sciences. Physical education and sports. Issue 139.-Vol.1. Chernihiv. ChNPU, 183-186. [in Ukrainian].
12. Todorov, PI, (2015)_ Improving strength qualities in sports training of deaf wrestlers 17-18 years. Science and Education. Kyiv. №5. 114-119. [in Ukrainian].
13. Joseph P. Adapted physical education and sport/ Joseph P., Winnick, EdD. State University of New York, College at Brockport, 2010. – 608.
14. Gierczuk D. Correlations between selected coordination motor abilities and technical skills of Greco-Roman wrestlers aged 14-15 / D. Gierczuk, J. Sadowski // Arch. Budo. 2006. - №5. 40-44
15. Karnincic H. Profile during Greco-Roman wrestling / H. Karnincic, Z. Tocilj, O. Uljevic [and others] // Journal of Sports Science and Medicine. – 2009. - №8. 17-19.
16. Lieberman L.J. Fitness for individuals who are visually impaired and deaf-blind / L.J. Liberman // Re.View, 2002. – № 1 (34). 13-23.
17. Lieberman L.J. Play and recreation habits of youth who are deaf-blind / L.J. Liberman, V. Mac. // Journal of Visual Impairment and Blindness, 2003. – № 97 (12). 755-768.

Citation: Mykola Zhytovoz (2021). SPORTS TECHNOLOGIES IN THE PRACTICE OF PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF INCLUSIVE TYPE. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.11

Copyright Mykola Zhytovoz ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

IV. HUMANITARIAN ISSUES

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.12

УДК 351.77

SOCIO-HUMANITARIAN ASPECTS OF ACTIVATION OF INNOVATIONS IN TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

Andrii Moisiiakha, Graduate student

<https://orcid.org/0000-0002-7249-9272>

e-mail: Andrey4114@ukr.net

Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

The article outlines the essence of the concept of "territorial community" and identifies the main features that characterize it. The importance of innovation processes for the development of territorial communities and their types are substantiated. Foreign approaches to territorial development on the basis of innovations are analyzed. It is determined that the basis of innovative activity of territorial communities of developed countries is based on three paradigms: "new paradigm in rural areas", "local development" and "knowledge economy". It is established that the presence of shortcomings in the public administration of the socio-humanitarian sphere significantly slows down the innovation processes of territorial communities. The essence of institutional and organizational factors

of activation of innovation processes is revealed. A study of domestic literature on the development of territorial communities and factors of activation of their innovative activities.

Key words: innovation infrastructure, innovation culture, innovation community, innovation processes, socio-humanitarian sphere.

аспірант, Мойсіяха А. В., Соціогуманітарні аспекти активізації інновацій у територіальних громадах в Україні / Міжрегіональна Академія управління персоналом, Київ, Україна

У статті окреслено сутність поняття «територіальна громада» та виявлено основні риси, які її характеризують. Обґрунтовано важливість інноваційних процесів для розвитку територіальних громад та їх види. Проаналізовано зарубіжні підходи до територіального розвитку на основі інновацій. Визначено, що в основі інноваційної діяльності територіальних громад розвинених країн закладено три парадигми: «нова парадигма в сільській місцевості», «місцевий розвиток» та «економіка знань». Встановлено, що наявність недоліків у державному управлінні соціогуманітарної сфери в значній мірі сповільнюють інноваційні процеси територіальних громад. Розкрито сутність інституційно-організаційних чинників активізації інноваційних процесів. Проведено дослідження вітчизняної літератури щодо розвитку територіальних громад та факторів активізації їх інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, інноваційна культура, інноваційна спільнота, інноваційні процеси, соціогуманітарна сфера.

Вступ. Питання інтенсифікації інноваційних процесів в межах територіальних громад України набуло актуальності зважаючи на посилення процесів децентралізації. Попри те, що питання активізації інноваційної діяльності в межах суб'єктів господарювання, регіонів та на

національному рівні розкривається досить повно, рівень територіальної громади здебільшого залишається поза увагою. Саме тому постає необхідність дослідження чинників активізації інноваційних процесів територіальних громад.

Питанню активізації інноваційних процесів в межах сільських територій та впливу соціогуманітарних аспектів присвячені дослідження таких зарубіжних науковців: Камагні Р., Брандсен Т., Каттацин С., Еверс А., Циммер А., Торре А., Уоллет Ф., Лу Й., Жук П., Кравців В., Сторонянська І., Бальбоа К., Гільденбрандт Т, Голм П., Градівський В. М., Москаленко С. О., Меляков А., Певехаус Дж., Томас Дж. та інші [1-18].

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є визначення соціогуманітарних аспектів, які сприяють активізації інноваційних процесів територіальних громад України.

Виклад основного матеріалу статті. Визначаючи механізм реалізації державної політики в соціогуманітарній сфері слід звернути увагу, що найбільш точною його дефініцією буде наступна: сукупність нелінійних комплексів інструментів та способів реалізації державного впливу, що реалізується через прийняття відповідних управлінських рішень (комплексу заходів, як є складовими елементами державної політики) на розвиток системи забезпечення прав та інтересів громадян, а також практичної реалізації гарантій держави в сферах освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, а також інших що охоплюються гуманітарною місією держави та здатні впливати на формування продуктивних сил, людського, інтелектуального та соціального капіталів в суспільстві.

З огляду на таке визначення ми наполягаємо на тому висновку, що на даному етапі реалізації соціогуманітарної політики держави вкрай складно та недоцільно здійснювати пошук уніфікованого механізму державного управління в означеній сфері. Більш важливим є розробка

критеріїв та загальних засад формування системи таких механізмів, які мають загальний характер та є утилітарними до всієї сукупності секторів, що входять до соціогуманітарної сфери.

Основу діяльності територіальних громад (далі ТГ) в Україні закладено в Розділі XI Конституції України, Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових документах. Попри те, що в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» під ТГ розуміють «жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр» [14], вітчизняні науковці зазначають, що її головними рисами є історико-культурна та територіальна спільність, комунальна форма власності, а також соціальна взаємодія та почуття приналежності.

Так, Шевченко А. зазначає, що ТГ – це «нормативно-правова модель самоорганізації населення з управлінськими структурами, що здатна реалізувати і захищати інтереси місцевих жителів, об'єднаних на публічних засадах у межах певної території та діють на підставі статуту з метою здійснення самоврядування в межах законів держави» [15].

Теоретичні підходи до розвитку ТГ, засновані на інноваційних процесах, припускають, що зовнішні або внутрішні потрясіння трансформують системи і призводять до великих змін як в економічному, так і в соціальному плані. Інновація, її створення та розповсюдження є основою цих трансформаційних процесів.

Підходи, що стосуються ролі інновацій у динаміці територіального розвитку, почали враховувати важливість НДДКР або інновацій у місцевому розвитку. Частково натхненні роботою Шумпетера Й., вони покладалися на ідею, що інновації є ключовими для процесів розвитку, а стимулювання інноваційної активності може відігравати важливу роль у

встановленні позитивної динаміки зростання. Потім, крок за кроком, було розглянуто системний характер інновацій та схвалено більш комплексний підхід, який підкреслює роль, яку відіграють передача та розповсюдження інновацій на місцевому рівні. Таким чином, двигун розвитку виявляється в присутності локалізованих розростань інновацій чи знань, які поширюються в межах місцевої системи і можуть породжувати конкурентоспроможні локальні системи, такі як технологічні хаби або конкурентні кластери.

Більш нові наукові дослідження підкреслюють центральну роль, яку відіграють знання в поєднанні з інноваційними процесами для територіального розвитку. Відповідно до цих досліджень, під розвитком можна розуміти перетворення сукупності активів, що були недостатньо модифіковані низькокваліфікованою робочою силою у сукупність активів, заснованих на знаннях, що використовуються кваліфікованою робочою силою. Таким чином, виявляється, що навчання є важливим для адаптивності потенціалу ТГ. Це вважається колективним, соціальним та географічним процесом, здатним поліпшити індивідуальне чи організаційне розуміння та спроможність залучаючи різні типи суб'єктів, як на місцевому, так і на глобальному рівні на основі процесів відкритих інновацій.

Потрібно зауважити, що ці моделі часто базуються виключно на високотехнологічній діяльності. Таким чином, вони нехтують не лише поступовими та незначними інноваціями, але ігнорують ТГ, які не дотримуються принципів високих технологій, але все ще характеризуються іншими видами бурхливої інноваційної діяльності (соціальної, організаційної, інституційної тощо). Більше того, ці підходи ігнорують ступінь потенціалу, який пропонується територіальним розвитком.

Як оцінити інновації в сільській місцевості, які часто характеризуються нестачею або слабкістю високих технологій? Відповідь на питання полягає у врахуванні територіальних інновацій у всіх його вимірах. Деякі теоретичні підходи, наприклад, роботи з інноваційного середовища, досліджували концепцію територіальних інновацій сільських територій на основі організаційних нововведень та мобілізації місцевого населення [1].

Правила колективних дій та інституційні механізми можна розглядати як фактори, що пояснюють важливу частину інноваційної динаміки територіальних громад. У цьому відношенні інновацію розглядають як соціальну конструкцію, обумовлену географічним контекстом, в якому вона відбувається. Необхідно враховувати нові поняття, такі як соціальні інновації, в яких описується набір інноваційних практик у відповідь на соціальні потреби, які не були задоволені [2, С. 12].

Три основні парадигми лежать в основі інноваційної діяльності територіальних громад: «нова парадигма в сільській місцевості» [5], «місцевий розвиток» [16] та «економіка знань» [17]. Питання інноваційних процесів ТГ, що знаходяться в різних соціально-географічних контекстах, проаналізовані в різних теоретичних та методологічних рамках та підтверджують, що ці парадигми недостатньо інтегровані, щоб впоратися з трансформаційними потребами суспільства.

Поглиблення «нової парадигми в сільській місцевості» та поєднання її з «місцевим розвитком» для сприяння інноваційним процесам ТГ передбачає розширення інноваційної концепції та поєднання територіальної та галузевої сфер. Наявна інноваційна концепція створює інституційний провал, який перешкоджає визнанню потенціалу географічно наближених ТГ, які можна мобілізувати для

впровадження подвійних соціально-технічних систем та їх переорієнтацію на задоволення суспільних потреб [3, С. 106]. Посилення зв'язку між парадигмою «економіки знань» та «місцевого розвитку» сприяє активізації інноваційного розвитку ТГ, адже передбачає формування необхідної інноваційної інфраструктури.

Спільним для наукових праць зарубіжних дослідників є поширеність інституційних недоліків різного характеру та масштабів, що стримують інноваційний процес ТГ. Цей висновок вимагає уваги до інституційних інновацій. Нові інституційні домовленості є ключовим до забезпечення взаємодії організаційної, галузевої та локальної динаміки розвитку територіальної громади. Так, Торре А. та Уоллет Ф. представляють дані про те, як концепція близькості формує нові моделі інновацій, зокрема шляхом гібридизації між подвійними соціально-технічними системами [3, С. 47].

Сутність інституційно-організаційних чинників активізації інноваційних процесів полягає у створенні основ взаємодії учасників територіальних громад. Як зазначає Лу Й., інституційно-організаційні чинники, що впливають на інноваційні процеси територіальних громад можуть бути стимулюючими та нав'язаними. Останні не забезпечують бажаного рівня інноваційної активності, тому в межах громади мають впроваджуватися такі чинники, які характеризуються поліцентричністю (наявність кількох джерел влади в питаннях регулювання інноваційних процесів), диверсифікованістю (врахування специфічних аспектів кожної окремої територіальної громади), гнучкістю (забезпечують можливість швидкого реагування на зміни середовища) та дієвістю (засновані на реальному досвіді впровадження іншими територіальними громадами) [4, С. 8–10].

Зазначене дозволяє стверджувати, що активізація інноваційних процесів можлива за умови руху знизу-вгору, а не зверху-вниз, що

відповідає концепції реформування місцевого самоврядування. Попри те, що адміністративний поділ в Україні уможливорює реалізацію даного питання з рівня громади, вони не володіють достатніми ресурсами для налагодження ефективного процесу інноваційного розвитку, тому наявний адміністративний поділ потребує укрупнення, що висвітлено в дослідженнях Жук П. [6].

Інноваційна політика вимагає конкретизації основних напрямків підтримки та визначення цільових показників, тому дослідження факторів активізації інноваційних процесів широко розповсюджені. Важливими факторами інноваційної діяльності є: взаємопов'язані приватні та бюджетні витрати на збільшення науково-дослідних розробок, розміщення фундаментальних та прикладних наукових центрів, розвиток людського капіталу та швидкий розвиток центрів передачі технологій. У той же час існують фундаментальні опосередковані фактори, на які навряд чи можна вплинути: рівень економічної диверсифікації, історичні передумови розвитку інноваційної системи, рівень інноваційного розвитку сусідніх ТГ тощо. Іншими словами, інноваційна діяльність є багатофакторним явищем, пов'язаним з розвитком інноваційних систем, яке не визначається виключно обсягом фінансування науково-дослідних розробок [18].

В основі інноваційних процесів в межах територіальної громади ключову роль відіграє інноваційна інфраструктура, яка відповідає за науково-технічний, кадровий та фінансовий супровід. Ефективність цих трьох аспектів визначає ступінь орієнтації на результат, якість, адаптивність та можливість реалізації інноваційних проєктів [12].

Покотильська Н. зазначає, що активізація інноваційної активності залежить від науково-фінансового забезпечення, а основними чинниками виступають наступні: створення функціональної організаційної структури управління інноваційними процесами,

вирішення проблеми дефіциту власних коштів територіальних громад за рахунок зовнішніх джерел фінансування, оптимізації витрат на інноваційну діяльність та розробку інноваційних проектів з високою інвестиційною привабливістю, формування партнерських відносин у сфері НДДКР з представниками розвинених країн [10].

Серед ендогенних чинників активізації використання інвестиційно-інноваційного потенціалу територіальних громад, які виділяє Сірик З., доцільно звернути увагу на «впровадження ефективного перерозподілу бюджетних надходжень, самофінансування за рахунок розвитку комунальних підприємств з їх подальшою корпоратизацією, формування такого інвестиційного клімату в межах повноважень органів місцевого самоврядування, який забезпечить необхідний рівень стимулюючого впливу на інвесторів» [13]. Бойченко Е. відзначає, що сучасним чинником активізації розвитку інноваційної діяльності ТГ виступає використання передових схем співробітництва з бізнес-інкубаторами [11].

Ефективність інноваційних процесів ТГ багато в чому залежить від закладеного потенціалу на етапі її створення або реформування. Результати досліджень Кравців В., Жук П. та Сторонянської І. засвідчують необхідність врахування наступних чинників при моделюванні ТГ: економічні, інфраструктурні, адміністративно-управлінські, природно-географічні, демографічні, історичні [9].

Висновки. Територіальні громади України є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, головними рисами яких є історико-культурна та територіальна спільність, комунальна форма власності, а також соціальна взаємодія та почуття приналежності. Сталий розвиток ТГ можливий за умови забезпечення активної інноваційної діяльності. Визначено, що роль рівня розвитку соціогуманітарної сфери територіальних громад впливає на рівень запровадження та ефективність інновацій. Відтак, інституційно-

організаційними чинниками активізації інноваційних процесів територіальних громад в Україні є: розробка інноваційної стратегії ТГ на основі інклюзивного підходу, долучення до інноваційної спільноти, формування інноваційної культури, співробітництво між інститутами всередині територіальної громади, доступність ключових ланок інноваційної інфраструктури, наявність єдиного координаційного центру ТГ, який відповідає за розвиток інноваційної інфраструктури.

Натомість ми наполягаємо на тому, що на для подальшого удосконалення таких механізмів існує потреба запровадження єдиних підходів оцінки ефективності реалізації соціогуманітарної політики держави заснованої на сукупності показників та індексів, що використовуються ООН: Індекс людського розвитку, Індекс освіти, Індекс якості життя тощо. Це дасть змогу розширити рамки можливостей практичного застосування механізмів реалізації політики держави в соціогуманітарній сфері.

Література:

1. Camagni R. The regional policy debate: a territorial, place-based and proximity approach. Regional development and proximity relations: monograph. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2014. С. 317–332.
2. Brandsen T., Cattacin S., Evers A., Zimmer A. Social innovations in the urban context. Cham: Springer International Publishing, 2016. 313 с.
3. Torre A., Wallet F. Regional development in rural areas: Analytical tools and public policies. Paris: Springer, 2016. 124 с.
4. Lu Y. Rural Development in China: The Rise of Innovative Institutions and Markets. Singapore: Enrich Professional Publishing Limited, 2015. 179 с.
5. OECD. Innovation and modernising the rural economy. 2014. URL: <https://www.oecd.org/regional/innovation-and-modernising-the-rural-economy-9789264205390-en.htm>_(дата звернення 10.07.2020)

6. Жук П.В. Актуальні завдання та шляхи реформування адміністративно-територіального устрою в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: [зб. наук. пр.]. Львів: ДУ «Ін-т регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України», 2015. Вип. 1 (111). С. 20–25.
7. Жук П.В. Методичні підходи до моделювання територіальних громад базового рівня у процесі адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Регіональна економіка*. 2015. № 2. С. 5–13.
8. Кравців В.С., Жук П.В. Реформа адміністративно-територіального устрою: результати, проблеми, подальші дії. *Стратегічна панорама*. 2016. № 4. С. 104–113.
9. Кравців В.С., Жук П.В., Сторонянська І. 3. Адміністративно-територіальний устрій: методологічні основи та практика реформування: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2016. 264 с.
10. Покотильська Н.В. Науково-фінансове забезпечення та активізація інноваційної діяльності в Україні. *Вісник Одеського національного університету*. 2015. № 20. Вип. 5. С. 67–71.
11. Бойченко Е.Б. Процеси бізнес інкубування як інструментарій розвитку об'єднаних територіальних громад. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2018. № 4. С. 42–46.
12. Іванишин В.В., Стельмащук А.М. Інноваційна модель євроінтеграційного розвитку сільських територіальних громад. *Інноваційна економіка*. 2016. № 11–12. С. 7–18.
13. Сірик З.О. Ендогенні чинники активізації використання інвестиційно-інноваційного потенціалу територіальних громад. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. № 4. С. 125–133.

14. Верховна Рада України. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.07.2020)
15. Шевченко А. Правова природа і статус територіальної громади: доктринальний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. Т. 104. № 3. С. 332–343.
16. Barca F., McCann P., Rodríguez-Pose A. The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*. 2012. № 52(1). С. 134–152.
17. Foray D., Mowery D.C., Nelson R.R. Public R&D and social challenges: What lessons from mission R&D programs? *Research Policy*. 2012. № 41(10). С. 1697–1702.
18. Земцов С.П., Баринова В.А., Мурадов А.К. Факторы региональной инновационной активности: анализ теоретических и эмпирических исследований. *Инновации*. 2016. № 5. С. 64–73.

References:

1. Camagni R. (2014) The regional policy debate: a territorial, place-based and proximity approach. Regional development and proximity relations: monograph. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. (in English)
2. Brandsen T., Cattacin S., Evers A., Zimmer A. (2016) Social innovations in the urban context. Cham: Springer International Publishing. (in English)
3. Torre A., Wallet F. (2016) Regional development in rural areas: Analytical tools and public policies. Paris: Springer. (in English)
4. Lu Y. (2015) Rural Development in China: The Rise of Innovative Institutions and Markets. Singapore: Enrich Professional Publishing Limited. (in English)
5. OECD (2014) Innovation and modernising the rural economy. Available at: <https://www.oecd.org/regional/innovation-and-modernising-the-rural-economy-9789264205390-en.htm> (accessed 10 July 2020)

6. Zhuk P. V. (2015) Aktualni zavdannia ta shliakhy reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu v Ukraini [Actual tasks and ways of reforming the administrative-territorial system in Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*: [zb. nauk. pr.]. Lviv: DU «In-t rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy», 2015. Vyp. 1 (111). pp. 20–25.
7. Zhuk P. V. (2015) Metodychni pidkhody do modeliuvannia terytorialnykh hromad bazovoho rivnia u protsesi administratyvno-terytorialnoi reformy v Ukraini [Methodical approaches to modeling of territorial communities of the basic level in the process of administrative-territorial reform in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, No. 2, pp. 5–13.
8. Kravtsiv V. S., Zhuk P. V. (2016) Reforma administratyvno-terytorialnoho ustroiu: rezultaty, problemy, podalshi dii [Reform of the administrative-territorial system: results, problems, further actions]. *Stratehichna panorama*, No. 4, pp. 104–113.
9. Kravtsiv V. S., Zhuk P. V., Storonianska I. Z. (2016) Administratyvno-terytorialnyi ustroi: metodolohichni osnovy ta praktyka reformuvannia [Administrative-territorial structure: methodological bases and practice of reforming]. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy». (in Ukrainian)
10. Pokotylska N. V. (2015) Naukovo-finansove zabezpechennia ta aktyvizatsiia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [Scientific and financial support and intensification of innovation in Ukraine]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*, No. 20, Vol. 5, pp. 67–71.
11. Boichenko E. B. (2018) Protsesty biznes inkubuvannia yak instrumentarii rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad [Business incubation processes as a tool for the development of united territorial communities]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, No. 4, pp. 42–46.

12. Ivanyshyn V. V., Stelmashchuk A. M. (2016) Innovatsiina model yevrointehratsiinoho rozvytku silskykh terytorialnykh hromad [Innovative model of European integration development of rural territorial communities]. *Innovatsiina ekonomika*, No. 11–12, pp. 7–18.
13. Siryk Z. O. (2018) Endohenni chynnyky aktyvizatsii vykorystannia investytsiino-innovatsiinoho potentsialu terytorialnykh hromad [Endogenous factors of activating the use of investment and innovation potential of territorial communities]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, No. 4, pp. 125–133.
14. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» [Law of Ukraine "On local self-government in Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12 July 2020)
15. Shevchenko A. (2017) Pravova pryroda i status terytorialnoi hromady: doktrynalnyi aspekt [Legal nature and status of the territorial community: doctrinal aspect]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, Vol. 104, No. 3, pp. 332–343.
16. Barca F., McCann P., Rodríguez-Pose A. (2012) The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*, No. 52(1), pp. 134–152.
17. Foray D., Mowery D. C., Nelson R. R. (2012) Public R&D and social challenges: What lessons from mission R&D programs? *Research Policy*, No. 41(10), pp. 1697–1702.
18. Zemtsov S. P., Barinova V. A., A. K. Muradov (2016) Faktory rehionalnoi innovatsyonnoi aktivnosti: analiz teoreticheskikh y empiricheskikh issledovanii [Factors of regional innovation activity: analysis of theoretical and empirical research]. *Innovatsii*, No. 5, pp. 64–73.

Copyright Andrii Moisiakha ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.13

**RESEARCH OF COGNITIVE-REFLEXIVE COMPONENT
READINESS OF FUTURE PHARMACISTS FOR USE
DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITIES**

Anna Dobrovolska, PhD in Physical and Mathematical Sciences

<http://orcid.org/0000-0003-0841-8076>

e-mail: adobrovolska68@gmail.com

Ivano-Frankivsk National Medical University, Ukraine, Ivano-Frankivsk

The emphasis was on professional self-determination (as a cognitive-reflexive component of the readiness of future professionals to use digital technologies in professional activities) in the context of its development in the formation of information technology competence of future pharmacists in the process of teaching the disciplines of natural science training "Information technology in pharmacy" and "Computer modeling in pharmacy" was emphasized.

Within the framework of the developed methodology, a questionnaire survey of future specialists was carried out, and its results were evaluated according to a specific algorithm using the appropriate methods of mathematical statistics.

During the formation of information technology competence in the process of teaching the discipline of natural science training "Information

technology in pharmacy", it was found that the positive dynamics of the levels of professional self-determination of future specialists takes place.

It was proved that the formation of IT competence in the process of teaching the discipline of natural science training "Information Technology in Pharmacy", in particular with the use of developed manuals, effectively affects the professional self-determination of future pharmacists, namely ensures the development of a cognitive-reflexive component of their readiness to use digital technologies in professional activities.

It was found that the professional self-determination of future pharmacists, provided the formation of their information technology competence in the process of teaching the disciplines of natural science training "Information Technology in Pharmacy" and "Computer Modeling in Pharmacy" is the awareness of participants as subjects of the future professional activity.

Key words: cognitive-reflexive component of readiness, digital technologies, IT competence, professional self-determination.

кандидат фізико-математичних наук, Добровольська А. М. Дослідження пізнавально-рефлексивного компонента готовності майбутніх провізорів до застосування цифрових технологій у професійній діяльності / Івано-Франківський національний медичний університет, Україна, Івано-Франківськ

Акцентовано на професійному самовизначенні, як пізнавально-рефлексивному компоненті готовності майбутніх фахівців до застосування цифрових технологій у професійній діяльності, в контексті його розвитку під час формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх провізорів у процесі навчання дисциплінам природничо-наукової підготовки «Інформаційні технології у фармації» і «Комп'ютерне моделювання у фармації».

У межах розробленої методики проведено анкетне опитування майбутніх фахівців, а також оцінено його результати за визначенням алгоритмом з використанням відповідних методів математичної статистики.

Встановлено, що за умови формування інформаційно-технологічної компетентності в процесі навчання дисципліні природничо-наукової підготовки «Інформаційні технології у фармації» має місце позитивна динаміка рівнів професійного самовизначення майбутніх фахівців.

Доведено, що формування ІТ-компетентності в процесі навчання дисципліні природничо-наукової підготовки «Інформаційні технології у фармації», зокрема і з використанням розроблених посібників, ефективно впливає на професійне самовизначення майбутніх провізорів, тобто забезпечує розвиток пізнавально-рефлексивного компонента їхньої готовності до застосування цифрових технологій у професійній діяльності.

Встановлено, що професійне самовизначення майбутніх провізорів за умови формування їхньої інформаційно-технологічної компетентності в процесі навчання дисциплінам природничо-наукової підготовки «Інформаційні технології у фармації» і «Комп'ютерне моделювання у фармації» полягає в усвідомленні учасниками дослідження себе як суб'єктів майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: ІТ-компетентність, пізнавально-рефлексивний компонент готовності, професійне самовизначення, цифрові технології.

Вступ. Підготовка майбутніх провізорів у закладах вищої медичної (фармацевтичної) освіти до професійної діяльності, яка передбачає набуття ними готовності до застосування цифрових технологій (ЦТ) у професійній діяльності, має за мету професійний розвиток особистості

кожного майбутнього фахівця, початковим етапом якого є його професійне самовизначення.

На нашу думку, професійне самовизначення (віддзеркалює **пізнавально-рефлексивний компонент готовності** майбутніх фахівців до застосування ЦТ у професійній діяльності) майбутніх провізорів під час вищої фармацевтичної освіти відбувається в процесі навчання дисциплінам природничо-наукової підготовки (ДПНП) «Інформаційні технології у фармації» («ІТФ»), «Комп'ютерне моделювання у фармації» («КМФ») з огляду на формування їхньої інформаційно-технологічної компетентності (ІТ-компетентність).

Аналіз актуальних досліджень. Проблему професійного самовизначення майбутніх фахівців вивчало чимало науковців, а саме К. Адиширин-заде, В. Берега, С. Заболотна, Е. Зеєр, Є. Іванченко, Є. Клімов, Т. Кудрявцев, Р. Кулаков, В. Куліш, Д. Леонтьєв, Г. Микиртичан, В. Носков, М. Пряжніков, Г. Радчук, І. Хом'юк [1; 2] та інші науковці, але професійне самовизначення майбутніх провізорів і його розвиток за умови формування ІТ-компетентності в процесі навчання ДПНП «ІТФ», «КМФ» на сьогодні залишається актуальною педагогічною проблемою.

Мета статті. Дослідити, як розвивається професійне самовизначення (віддзеркалює **пізнавально-рефлексивний компонент готовності** майбутніх фахівців до застосування ЦТ у професійній діяльності) майбутніх провізорів за умови формування їхньої ІТ-компетентності в процесі навчання ДПНП «ІТФ», «КМФ».

Виклад основного матеріалу. Дослідженню передувало створення анкети, яка складається з 15 запитань (**табл. 1**) [1].

Таблиця 1

**Перелік запитань для анкетного опитування,
варіанти відповідей на них і бали для оцінювання**

№ з/п	Запитання	Варіанти відповідей, бали		
		Так	Ні	Частково
1.	Чи володієте Ви загальними уявленнями про використання ІТ-компетентності під час май-бутньої професійної діяльності?	Так	Ні	Частково
		2	0	1
2.	Чи відомі Вам основні вимоги до формування ІТ-компетентності майбутніх лікарів чи провізорів у процесі навчання ДПНП?	Так	Ні	Частково
		2	0	1
3.	Чи знаєте Ви, якими знаннями і навичками, вміннями в рамках сформованої ІТ-компетентності має оперувати майбутній лікар чи провізор?	Так	Ні	Частково
		2	0	1
4.	Чи ознайомлені Ви з основними обов'язками, які треба виконувати майбутньому лікарю чи провізору в межах ІТ-компетентності, сформованої в процесі навчання ДПНП?	Так	Ні	Частково
		2	0	1
5.	Чи погоджуєтесь Ви з тим, що сформована ІТ-компетентність важлива під час майбутньої професійної діяльності лікаря чи провізора?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1
6.	Чи вважаєте Ви за потрібне в процесі навчання ДПНП самостійно формувати ІТ-компетентність з метою фахового розвитку?	Так	Ні	Не завжди
		2	0	1
7.	Чи вважаєте Ви за потрібне формувати професійно спрямовану ІТ-компетентність поза вивченням ДПНП?	Так	Ні	Не завжди
		2	0	1
8.	Чи цікаво Вам формувати професійно спрямовану ІТ-компетентність в процесі навчання ДПНП?	Так	Ні	Не завжди
		2	0	1
9.	Чи намагаєтесь Ви, формуючи ІТ-компетентність в процесі навчання ДПНП, шукати нові способи виконання	Так	Ні	Інколи
		2	0	1

	<i>ПСЗ?</i>			
10.	Чи цікавлять Вас нестандартні способи формування <i>ІТ</i> -компетентності з огляду на її використання під час майбутньої професійної діяльності?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1
11.	Чи подобається Вам дізнаватись нові і цікаві факти про майбутню професійну діяльність, формуючи <i>ІТ</i> -компетентність у процесі навчання <i>ДПНП</i> ?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1
12.	Чи покладаєтесь Ви, виконуючи <i>ПСЗ</i> , на досвід, отриманий під час формування <i>ІТ</i> -компетентності?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1
13.	Чи вважаєте Ви, що знання і навички, вміння, здобуті в межах формування <i>ІТ</i> -компетентності в процесі навчання <i>ДПНП</i> , дозволять стати висококваліфікованим фахівцем?	Так	Ні	Не завжди
		2	0	1
14.	Чи звертаєтесь Ви по допомогу, зіштовхнувшись з проблемами під час виконання <i>ПСЗ</i> за умови формування <i>ІТ</i> -компетентності в процесі навчання <i>ДПНП</i> ?	Так	Ні	Інколи
		0	2	1
15.	Чи набуваєте Ви, формуючи <i>ІТ</i> -компетентність у процесі навчання <i>ДПНП</i> , нову і цікаву термінологію, яка використовується під час майбутньої професійної діяльності?	Так	Ні	Інколи
		2	0	1

Формулюючи запитання для анкетування, ми зважали на те, що професійне самовизначення майбутніх фахівців за умови формування *ІТ*-компетентності передбачає окреслення здобувачами вищої фармацевтичної освіти в процесі навчання *ДПНП* професійних інтересів, виявлення професійних схильностей, а також знаходження сенсу майбутньої професійної діяльності з огляду на потреби суспільства у фахівцях, спроможних реалізувати професійну діяльність за стандартами [2]. Добір запитань, відповіді на які оцінювались від 0 до 2-х балів (0, 1 або 2), визначався досвідом педагогічної діяльності автора.

Респонденти мали вибрати один з можливих варіантів відповіді на кожне сформульоване запитання. Дані анкетного опитування були оброблені засобами MS Excel за описаним алгоритмом [1].

Рівні професійного самовизначення майбутніх фахівців (високий, середній, задовільний, низький), що були схарактеризовані попередньо, оцінювалися за таким показником як сума балів S_6 за описаним алгоритмом [1].

Дослідження супроводжувалось використанням таких методів як аналіз, синтез, порівняння і зіставлення, конкретизація, систематизація, узагальнення, а також методів математичної статистики для оцінювання одержаних даних.

У дослідженні серед суб'єктів освітнього процесу Івано-Франківського національного медичного університету (ІФНМУ) взяли участь 38 осіб (КГ – 26 осіб, ЕГ – 12 осіб), котрі навчались на II курсі фармацевтичного факультету за спеціальністю 226 «Фармація, промислова фармація» і перебували в умовах (**табл. 2**), що визначали його **формувальний етап**. Воно тривало протягом двох семестрів в обсязі 2-х модулів (150 годин) у межах навчання ДПНП «ІТФ» на базі кафедри медичної інформатики, медичної і біологічної фізики.

Таблиця 2

**Умови дослідження,
в яких перебували особи, котрі вивчали ДПНП «ІТФ»
(визначають формувальний етап дослідження)**

Група	Умови
КГ (n = 26)	– у процесі навчання посібники «Інформаційні технології у фармації. Практикум», «Інформаційні технології у фармації. Тестові завдання» використовувались фрагментарно або нерегулярно
ЕГ (n = 12)	– у процесі навчання постійно використовувались посібники «Інформаційні технології у фармації. Практикум», «Інформаційні технології у фармації. Тестові завдання»

Перший раз опитування, результати якого представлені в **табл. 3**, проводилось по завершенню вивчення модуля 1 ДПНП «ІТФ» (**констатувальний етап** дослідження), а другий – по завершенню вивчення цієї ДПНП у цілому (**формульальний етап** дослідження).

Таблиця 3

**Результати анкетного опитування і висновки
щодо рівня професійного самовизначення
для кожного з учасників дослідження (n = 38)**

№ з/п	КГ (n = 26)		Рівень (висновок)	КГ (n = 26)		Рівень (висновок)	ЕГ (n = 12)		Рівень (висновок)	ЕГ (n = 12)		Рівень (висновок)
	S _б			S _б			S _б			S _б		
	КЕ	Φ _Е		КЕ	Φ _Е		КЕ	ΦЕ		КЕ	ΦЕ	
1-2.	12	18	Н→3	23	25	С→С	22	27	3→С	16	22	Н→3
3-4.	23	26	С→С	13	28	Н→В	20	26	3→С	17	20	Н→3
5-6.	12	15	Н→Н	12	15	Н→Н	21	22	3→3	23	30	С→В
7-8.	22	27	3→С	10	15	Н→Н	15	17	Н→Н	18	22	3→3
9-10.	7	18	Н→3	20	22	3→3	18	23	3→С	16	21	Н→3
11-12.	8	12	Н→Н	10	14	Н→Н	18	29	3→В	21	23	3→С
13-14.	12	14	Н→Н	18	23	3→С						
15-16.	14	16	Н→Н	13	19	Н→3						
17-18.	12	15	Н→Н	10	15	Н→Н						
19-20.	16	19	Н→3	16	22	Н→3						
21-22.	21	27	3→С	20	22	3→3						
23-24.	21	24	3→С	11	16	Н→Н						
25-26.	15	25	Н→С	9	17	Н→Н						

Ми дійшли висновку, що результати дослідження (**табл. 3**) заслуговують на довіру, бо з імовірністю помилки першого роду $\alpha = 0,05$

можна стверджувати, що між сумами балів (S_6 на **констатувальному** і **формувавальному етапах** дослідження), існує достовірний додатний лінійний кореляційний зв'язок ($|r| \geq r^*$, $r > 0$, $|t| > t^*$ у **табл. 4**).

Таблиця 4

Результати кореляційного аналізу, а також оцінювання наявності і достовірності лінійного кореляційного зв'язку
(за результатами анкетного опитування S_6)

Критерії, висновки	<i>КГ</i> (n = 26)	<i>ЕГ</i> (n = 12)	n = 38
r	0,795	0,704	0,808
r^*	0,388	0,576	0,320
<i>Висновок</i>	$ r \geq r^*$, наявний достовірний кореляційний зв'язок		
t	6,412	3,135	8,234
t^*	2,064	2,228	2,028
<i>Висновок</i>	$ t > t^*$, наявний лінійний кореляційний зв'язок		

Для того, щоб з'ясувати, чи впливає формування *ІТ*-компетентності в процесі навчання *ДПНП «ІТФ»* на розвиток професійного самовизначення майбутніх провізорів, тобто забезпечує розвиток **пізнавально-рефлексивного компонента готовності** до застосування *ЦТ* у професійній діяльності, ми статистично перевірили на істинність гіпотезу про рівність центрів розподілу двох незалежних нормальних сукупностей (вибіркові сукупності на **констатувальному** і **формувавальному етапах** дослідження).

Критерій перевірки гіпотези був добраний, зважаючи на те, що дисперсії сукупностей рівні (**табл. 5**).

Таблиця 5

Результати статистичної перевірки гіпотез
(за результатами анкетного опитування S_6)

Критерії, висновки	<i>КГ</i> (n = 26)	<i>ЕГ</i> (n = 12)	n = 38
f	1,013	2,141	1,077
f^*	1,955	2,818	1,730
<i>Висновок</i>	$f < f^*$, дисперсії сукупностей рівні		

t	3,663	3,573	4,312
t*	2,009	2,074	1,993
<i>Висновок</i>	t > t*, центри розподілу зміщені		

Аналізуючи результати статистичної перевірки (імовірність помилки першого роду $\alpha = 0,05$) істинності сформульованої гіпотези, можна стверджувати, що формування ІТ-компетентності майбутніх провізорів забезпечує розвиток їхнього професійного самовизначення в процесі навчання ДПНП «ІТФ» ($|t| > t^*$ – центри розподілу зміщені, *табл. 5*), тобто забезпечує розвиток **пізнавально-рефлексивного компонента готовності** майбутніх фахівців до застосування ЦТ у професійній діяльності.

На **формувавальному етапі** дослідження було встановлено, що за умови набуття ІТ-компетентності в процесі навчання ДПНП «ІТФ» має місце позитивна динаміка рівнів професійного самовизначення його учасників (низький рівень зменшився на 26,32 %, задовільний – на 2,63 %, середній рівень збільшився на 21,06 %, а високий – на 7,89 %) та їхньої якості (збільшилась на 28,95 %) (*табл. 6*).

Таблиця 6

Рівні професійного самовизначення майбутніх провізорів та динаміка їхньої якості під час формування ІТ-компетентності в процесі навчання ДПНП «ІТФ» (n = 38), %

Рівень професійного самовизначення	КЕ	ФЕ	Різниця	Динаміка якості рівнів професійного самовизначення (середній і високий рівні)
<i>низький</i>	57,89	31,58	– 26,32	+ 28,95
<i>задовільний</i>	34,21	31,58	– 2,63	
<i>середній</i>	7,89	28,95	+ 21,06	
<i>високий</i>	0,00	7,89	+ 7,89	

За результатами **констатувального** і **формувального етапів** дослідження можна стверджувати, що більшої позитивної динаміки рівнів професійного самовизначення під час набуття ІТ-компетентності досягли

учасники дослідження *ЕГ* (низький рівень зменшився на 25,00 %, задовільний – на 16,67 %, середній рівень збільшився на 25,00 %, а високий – на 50,00 %, **табл. 7**) у порівнянні з учасниками дослідження *КГ* (низький рівень зменшився на 26,92 %, задовільний рівень збільшився на 3,84 %, середній – на 19,23 %, а високий – на 3,85 %, **табл. 7**).

Таблиця 7

**Рівні професійного самовизначення майбутніх провізорів
та їхня якість під час формування ІТ-компетентності
в процесі навчання ДПНП «ІТФ», %**

Рівень професійного самовизначення	<i>КГ</i> (n = 26)			<i>ЕГ</i> (n = 12)		
	<i>КЕ</i>	<i>ФЕ</i>	різниця	<i>КЕ</i>	<i>ФЕ</i>	різниця
<i>низький</i>	69,23	42,31	– 26,92	33,33	8,33	– 25,00
<i>задовільний</i>	23,08	26,92	+ 3,84	58,33	41,67	– 16,67
<i>середній</i>	7,69	26,92	+ 19,23	8,33	33,33	+ 25,00
<i>високий</i>	0,00	3,85	+ 3,85	0,00	16,67	+ 16,67
Якість (середній і високий рівні)	7,69	30,77	+ 23,08	8,33	50,00	+ 41,67

Для суб'єктів освітнього процесу *ЕГ* динаміка якості рівнів їхнього професійного самовизначення за умови формування ІТ-компетентності була максимальною (збільшилась на 41,67 % до 50,00 %, **табл. 7**), а для суб'єктів освітнього процесу *КГ* – мінімальною (збільшилась на 23,08 % до 30,77 %, **табл. 7**). Таку динаміку, на нашу думку, можна пояснити постійним використанням розроблених посібників (**табл. 2**) у процесі навчання ДПНП «ІТФ» учасниками дослідження *ЕГ*, що забезпечило ефективніше формування ІТ-компетентності і максимально сприяло розвитку професійного самовизначення (віддзеркалює **пізнавально-рефлексивний компонент готовності** майбутніх фахівців до застосування ЦТ у професійній діяльності).

Отримано висновок, що учасники відповідали на сформульовані запитання обдуманно і вмотивовано, бо між кількостями позитивних відповідей (оцінювались 2 балами) і кількостями негативних відповідей (оцінювались 0 балами), які дали суб'єкти освітнього процесу (**констатувальний** і **формувальний етапи** дослідження), існує достовірний від'ємний лінійний кореляційний зв'язок ($|r| \geq r^*$, $r < 0$, $|t| > t^*$ у **табл. 8**, імовірність помилки першого роду $\alpha = 0,05$).

Таблиця 8

Результати кореляційного аналізу, а також оцінювання наявності і достовірності лінійного кореляційного зв'язку
(за кількостями відповідей на анкетні запитання)

Критерії, висновки	КГ (n = 26)		ЕГ (n = 12)		n = 38	
	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ
r	–	–	–	–	–	–
r*	0,708	0,817	0,778	0,535	–0,773	0,738
Висновок	0,514 $ r \geq r^*$, наявний достовірний кореляційний зв'язок					
t	–	–	–	–	–	–
t*	3,616	5,113	4,460	2,283	–4,392	3,938
Висновок	2,160 $ t > t^*$, наявний лінійний кореляційний зв'язок					

Крім 38 респондентів з ІФНМУ на **контрольному етапі** дослідження в анкетному опитуванні взяли участь 59 респондентів з Національного фармацевтичного університету (НФаУ) і 21 респондент з Дніпровського державного медичного університету (ДДМУ). Респонденти з НФаУ навчались за спеціальністю 226 «Фармація, промислова фармація» і вивчали ДПНП «ІТФ» в обсязі 2-х модулів (150 годин), а респонденти з ДДМУ навчались за спеціальністю 226 «Фармація, промислова фармація» і вивчали ДПНП «ІТФ» в обсязі 2-х модулів (150 годин, II курс) і ДПНП «КМФ» в обсязі 2-х модулів (90 годин, III курс).

Якщо аналізувати якість рівнів професійного самовизначення майбутніх провізорів з огляду на формування ІТ-компетентності в процесі навчання ДПНП «ІТФ», «КМФ», то в межах груп дослідження

НФаУ, ДДМУ, ІФНМУ (**табл. 9**) були одержані дещо різні результати ($44,21 \pm 18,00$) % (імовірність помилки першого роду $\alpha = 0,09$). У групі дослідження ДДМУ якість рівнів професійного самовизначення була вищою (61,90 % в порівнянні з 33,90 % і 36,84 % для груп дослідження НФаУ і ІФНМУ відповідно). На нашу думку, відмінність результатів (у %) зумовлена тим, що на анкетні запитання відповідали респонденти з ДДМУ, котрі вивчили як ДПНП «ІТФ», так і ДПНП «КМФ», тобто довше за учасників дослідження з інших груп набували ІТ-компетентність, що сприяло кращій самореалізації кожного майбутнього фахівця в процесі вищої фармацевтичної освіти, зважаючи на розуміння особливостей майбутньої професійної діяльності, яка передбачає застосування ЦТ, і формування адекватних їй професійних намірів.

Таблиця 9

**Рівні професійного самовизначення майбутніх провізорів
та їхня якість під час формування ІТ-компетентності
в процесі навчання ДПНП «ІТФ», «КМФ», %**

Рівень професійного самовизначення	Група		
	НФаУ (n = 59)	ДДМУ (n = 21)	ІФНМУ (n = 38)
<i>низький</i>	28,81	14,29	31,58
<i>задовільний</i>	37,29	23,81	31,58
<i>середній</i>	27,12	38,09	28,95
<i>високий</i>	6,78	23,81	7,89
Якість (середній і високий рівні)	33,90	61,90	36,84

На **контрольному етапі** дослідження (групи дослідження НФаУ, ДДМУ, ІФНМУ) можна дійти висновку, що його учасники відповідали на сформульовані запитання обдумано і вмотивовано, а самі результати заслуговують на довіру, бо між кількостями позитивних відповідей (оцінювались 2 балами) і кількостями негативних відповідей (оцінювались 0 балами), які дали суб'єкти освітнього процесу, існує достовірний від'ємний лінійний кореляційний зв'язок ($|r| \geq r^*$, $r < 0$, $|t| > t^*$

у **табл. 10)** з огляду на те, що ймовірність помилки першого роду $\alpha = 0,05$.

Таблиця 10

Результати кореляційного аналізу, а також оцінювання наявності і достовірності лінійного кореляційного зв'язку
(за кількостями відповідей на анкетні запитання)

Критерії, висновки	Група		
	НФаУ (n = 59)	ДДМУ (n = 21)	ІФНМУ (n = 38)
r r^* <i>Висновок</i>	- 0,932	- 0,918 0,514	- 0,738
	$ r \geq r^*$, наявний достовірний кореляційний зв'язок		
t t^* <i>Висновок</i>	- 9,285	- 8,321 2,160	- 3,938
	$ t > t^*$, наявний лінійний кореляційний зв'язок		

Можна стверджувати (групи дослідження *НФаУ*, *ДДМУ*, *ІФНМУ* – всі групи, **табл. 11**), що висновки щодо підсумкового рангу кожного запитання (**табл. 12**) є достовірними, тому має місце однаковість експертного оцінювання або узгодженість експертних оцінок, тобто рангів, присвоєних анкетним запитанням за кількостями позитивних відповідей (у %), даних учасниками дослідження на них (коефіцієнт конкордації $w = 0,590$ є значущим, бо $f > f^*$, $f = 2,878$, $f^* = 2,094$, $\chi^2 > \chi^{2*}$, $\chi^2 = 24,778$, $\chi^{2*} = 23,685$ за умови, що ймовірність помилки першого роду $\alpha = 0,05$).

Таблиця 11

Кількість позитивних відповідей, даних майбутніми провізорами на запитання під час анкетного опитування, %

№ з/п анкетного запитання	Група		
	НФаУ (n = 59)	ДДМУ (n = 21)	ІФНМУ (n = 38)
1.	62,71	90,48	52,63
2.	50,85	71,43	39,47
3.	64,41	76,19	57,89
4.	49,15	61,90	55,26

5.	61,02	71,43	71,05
6.	59,32	66,67	60,53
7.	59,32	61,90	50,00
8.	55,93	52,38	50,00
9.	54,24	57,14	42,11
10.	40,68	57,14	52,63
11.	55,93	71,43	60,53
12.	57,63	76,19	57,89
13.	69,49	57,14	60,53
14.	23,73	0,00	47,37
15.	66,10	85,71	39,47

Доцільно акцентувати (*табл. 12*), що, вивчаючи зазначені ДПНП, майбутні фахівці насамперед погоджуються з тим, що ІТ-компетентність є значущою під час їхньої майбутньої професійної діяльності, яка передбачає застосування ЦТ. Тому в процесі навчання ДПНП «ІТФ», «КМФ» вони прагнуть бути обізнаними щодо знань і навичок, умінь, які має здобути кожний майбутній провізор за умови формування ІТ-компетентності, бо вважають, що без оволодіння ними вони не стануть фахівцями, котрі здатні конкурувати на ринку праці.

Таблиця 12

Ранги запитань за кількостями позитивних відповідей (%) на них, даних майбутніми провізорами під час анкетного опитування

№ з/п анкетного запитання	Група			
	НФаУ (n = 59)	ДДМУ (n = 21)	ІФНМУ (n = 38)	Підсумковий ранг (всі групи)
1.	4	1	8	3
2.	12	5	14	11
3.	3	3	5	1
4.	13	9	7	10
5.	5	5	1	1
6.	6	8	2	5
7.	6	9	10	9
8.	9	14	10	12
9.	11	11	13	14
10.	14	11	8	12
11.	9	5	2	5

12.	8	3	5	5
13.	1	11	2	4
14.	15	15	12	15
15.	2	2	14	8

Досліджуючи, ми переконались у тому, що в рамках формування ІТ-компетентності в процесі навчання зазначеним ДПНП з огляду на розвиток професійного самовизначення (віддзеркалює **пізнавально-рефлексивний компонент готовності** майбутніх фахівців до застосування ЦТ у професійній діяльності) відбувається професійне становлення майбутніх провізорів, змістовними характеристиками якого є саморозуміння, розвиток «Я-концепції» професіонала.

Можемо стверджувати, що професійне самовизначення здобувачів вищої фармацевтичної освіти, зважаючи на формування ІТ-компетентності в процесі навчання ДПНП «ІТФ», «КМФ», полягало в усвідомленні учасниками дослідження себе як суб'єктів майбутньої професійної діяльності.

На нашу думку, професійне самовизначення (віддзеркалює **пізнавально-рефлексивний компонент готовності** майбутніх фахівців до застосування ЦТ у професійній діяльності) майбутніх провізорів під час формування ІТ-компетентності в процесі навчання ДПНП «ІТФ», «КМФ» доцільно вважати цілісним, інтегративним і творчим процесом розвитку особистості кожного майбутнього фахівця [3].

Література:

1. Добровольська, А. М. (2017). Дослідження професійного самовизначення майбутніх лікарів і провізорів у процесі формування ІТ-компетентності. *ScienceRise. Pedagogical Education*, 2, 22-31.
2. Добровольська, А. (2018). Професійне самовизначення майбутніх лікарів у процесі формування ІТ-компетентності під час навчання медичній інформатиці. *Науковий вісник Миколаївського національного*

університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки, 3 (62), 2, 86-96.

3. Заболотная, С. Г. Становление образа профессионального будущего у студентов медицинского вуза как педагогическое явление. *Современные проблемы науки и образования*. <<http://www.science-education.ru/123-18905>> (2015, апрель, 30)

References:

1. Dobrovolska, A. M. (2017). Doslidzhennia profesiinoho samovyznachennia maibutnikh likariv i provizoriv u protsesi formuvannia IT-kompetentnosti. *ScienceRise. Pedagogical Education*, 2, 22-31.
2. Dobrovolska, A. (2018). Profesiine samovyznachennia maibutnikh likariv u protsesi formuvannia IT-kompetentnosti pid chas navchannia medychnii informatytsi. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Serii: Pedagogichni nauky*, 3 (62), 2, 86-96.
3. Zabolotnaia, S. H. Stanovlenye obraza professyonalnogo budushcheho u studentov medytsynskoho vuza kak pedahohycheskoe yavlenye. *Sovremennye problemy nauky y obrazovaniya*. <http://www.science-education.ru/123-18905> (2015, April, 30)

Citation: Anna Dobrovolska (2021). RESEARCH OF COGNITIVE-REFLEXIVE COMPONENT READINESS OF FUTURE PHARMACISTS FOR USE DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITIES. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.13

Copyright Anna Dobrovolska ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.2(46)2021.14

UDC 378:[37.091.12.011.3-051:796]:001.895 (043.3)

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF READINESS OF
FUTURE SPECIALISTS OF PHYSICAL CULTURE TO USE OF
INNOVATIVE TYPES OF MOTOR ACTIVITY IN PROFESSIONAL
ACTIVITY**

**Svitlana Atamanyuk, Candidate of Sciences in Physical Education and
Sports, Associate Professor,**

<https://orcid.org/0000-0002-4800-5965>

e-mail: shiinna@ukr.net

Zaporizhzya Polytechnic National University, Ukraine, Zaporizhzya

Olena Semenikhina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

<https://orcid.org/0000-0002-3896-8151>

e-mail: shiinna@ukr.net

Makarenko Sumy State Pedagogical University, Ukraine, Sumy

**Inna Shyshenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor,**

<https://orcid.org/0000-0002-1026-5315>

e-mail: shiinna@ukr.net

Makarenko Sumy State Pedagogical University, Ukraine, Sumy

We have identified the pedagogical conditions for training future specialists of physical culture and sports to use innovative types of motor activity in professional activities in three dimensions: 1) as factors of formal education – the introduction into the educational process of educational and methodological support for the training of future specialists of physical culture and sports to use innovative types of motor activity in professional activities; 2) as factors of non-formal education: initiation of sections on innovative types

of physical activity in a higher education institution for students of non-physical education specialties; organization of competitive activities on innovative types of physical activity in higher education; 3) as factors of informal education – the use of digital visualization technologies in the process of forming the readiness of future specialists of physical culture and sports to use innovative types of motor activity in professional activities.

Keywords: professional training; future specialists of physical culture and sports; pedagogical conditions; innovative types of motor activity.

Атаманюк Світлана, Семеніхіна Олена, Шишенко Інна. Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців фізичної культури до використання інноваційних видів рухової діяльності у професійній діяльності.

Визначено педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності у трьох вимірах: 1) як чинники формальної освіти – впровадження в освітній процес навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання інноваційних видів рухової діяльності у професійній діяльності; 2) як чинники неформальної освіти: започаткування в закладі вищої освіти секцій з інноваційних видів фізичної активності для студентів спеціальностей нефізичного виховання; організація змагальної діяльності з інноваційних видів фізичної активності в закладах вищої освіти; 3) як чинники інформальної освіти – використання технологій цифрової візуалізації у процесі формування готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка; майбутні спеціалісти фізичної культури і спорту; педагогічні умови; інноваційні види рухової діяльності.

Introduction. The priority national values that determine the socio-economic policy of civilized countries are health and the formation of a healthy lifestyle. The health of the nation is an indicator of the maturity, culture and success of the state. The development of society, global changes in the economy, culture and science have led to urbanization, informatization, industrialization and a significant reduction in human physical activity. Innovative types of motor activity can serve as an effective means of preventing the negative consequences of the development of modern civilization.

Analysis of relevant research. The basis for our study were the results of scientific research of famous scientists of the National University of Physical Education and Sports of Ukraine, which reveal the patterns of functioning of physical culture and sports (FC&S) in the modern market (E. Imas, Y. Michuda); theoretical and methodological principles of the system of sports training (V. Platonov) and management of training and competitive loads of high-class athletes in the conditions of intensification of the training process (Y. Shkrebtii); ways of development of modern professional sports (O. Borisov) and the Olympic movement and Olympic education (M. Bulatova, S. Bubka); approaches to learning movements in terms of maintaining statokinetic balance (V. Boloban); theory and methods of physical education (T. Krutsevich); theoretical and methodological principles of forming a sports system for all in Ukraine (M. Dutchak); theoretical and methodological principles of recreational activities of different groups of the population (O. Andreeva).

The purpose of the article is to identify the pedagogical conditions for training future specialists FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities.

Results. The latest pedagogical technologies focus the system of higher physical education on the training of graduates with professional competence and skills to navigate the labor market, to present themselves favorably, to withstand competition with other job applicants. Therefore, one of the tasks of higher education is to create conditions for the preparation of graduates who are able to compete in the labor market. The solution to the problem of employment of future specialists in physical education and sports is based on a competency-based approach, in which the professional and personal characteristics of the graduate are associated with the personnel needs of FC&S in specialists with innovative motor activities [1; 2; 3; 4].

Thus, we have identified the pedagogical conditions for training future specialists FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities in three dimensions:

1) as factors of formal education – the introduction into the educational process of educational and methodological support for the training of future specialists FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities;

2) as factors of non-formal education:

– initiation of sections on innovative types of physical activity in a higher education institution for students of non-physical education specialties;

– organization of competitive activities on innovative types of physical activity in higher education;

3) as factors of informal education – the use of digital visualization technologies in the process of forming the readiness of future specialists of FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities.

To determine the motives, interests in innovative types of motor activity, the structure of knowledge and skills of using innovative types of motor activity in the professional activities of future specialists FC&S we used a survey of student youth in the field of FC&S (251 respondents took part in the survey, including 126 coaches of well-known network gyms and sports clubs of Ukraine, 72 freelance students and 29 teachers of general and special disciplines in the field of FC&S, 24 physical education teachers). Sociological research data showed that 45.2% of students consider the development of physical qualities (strength, endurance, agility, flexibility, speed, etc.) to be the main motive for engaging in innovative types of motor activity. Among the main motives for engaging in innovative types of physical activity for 23.6% of students is the motive of "improving health". For 24.3% of students, the determining factor is maintaining optimal physical shape, ie a good figure. Only 6.9% were students' answers, who consider the possibility of their introduction into future professional activity to be the main motive for engaging in innovative types of motor activity. To determine motor preferences and forms of training in the questionnaire to the question "What form of training in innovative physical activity do you like?" 72.0% of students answered that the best form for them is classes of their choice in the sports section.

The results of the survey showed that 7.2% of students consider it necessary to include innovative types of physical activity in the program of classes in professional disciplines in the University, and 20.8% of respondents consciously want to practice independently. The ability to freely choose the form of physical education classes indicates that respondents have a conscious active interest in physical self-improvement. Determining the need for innovative types of physical activity, in the questionnaire we asked the following question: "Do you play sports in your spare time?". According to the survey results, 56.6% "engage in innovative exercises from

time to time"; 18% stated that they do not engage in exercise at all, and 25.4% are constantly engaged in innovative physical exercises. We can assume that this is due to a number of reasons: low level of education about innovation in FC&S, lack of knowledge, low motivation, lifestyle and others. As a result of determining the motor preferences of students to engage in innovative types of motor activity, it was found (Fig. 4.3) that the most popular sports (34.3%) and training on simulators (12.6%). These types of training provide a high emotional background and good physical shape. 43.8% of students want to do various fitness programs. Only 9.4% of respondents chose other physical activity of innovative orientation, including various types of recreation, Pilates, aqua fitness, yoga, stretching and others.

According to the results of the questionnaire on the desire to engage in innovative types of physical activity, 43% of students were interested in Pilates classes; 27% want to do aqua fitness, 9% indicated among the desired types of innovative motor activity fistball, korfball, floorball, petanque and horting, and 21% - other types (yoga, stretching, playing sports, etc.). As a result of the questionnaire, we found that the main factors that determine the interest in engaging in innovative types of physical activity are modern programs and techniques. According to the results of the study of motivational interests and motor preferences of students, training programs with modern types of motor activity are a priority among young people.

The results of the questionnaire showed that the reasons that prevent innovative physical exercises are as follows: 65.4% of students answered that they do not have enough time because it requires basic training; 28.3% of respondents stated that they are hindered by innovative exercises (family, communication with friends, etc.); 6.3% of respondents did not and do not want to engage in innovative physical exercises.

To the question "Do I need classes in innovative physical activity in the University?" 62% of students answered that they consider them necessary,

clarifying the above. Unfortunately, there are 38% of responses that indicate a negative attitude to the introduction of physical exercises of innovative orientation within the programs of educational institutions. Insufficient level of organization of classes in innovative types of motor activity in the University - compliance with generally accepted programs and non-use of modern methods and fitness technologies - are factors that reduce young people's interest in using innovative types of motor activity in future professional activities. Thus, the results of the survey showed the unsatisfactory state of readiness of future specialists of FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities in the educational process of higher education and identified the need to describe their place in the educational process of higher education, substantiation of effective methods, tools, forms of training, in particular, the formation of motivation in research and teaching staff and future specialists FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities; creating conditions for the introduction of innovative types of motor activity in the training of FC&S specialists.

In order to form the readiness of future FC&S specialists to use innovative types of motor activity in professional activities in experimental groups at the bachelor's level, the introduction of classes in the programs of professional disciplines with the use of the most available innovative types of motor activity becomes especially important. One of the areas popular and widespread today is "fitness", which is especially in demand among women.

Studying the leading innovative modern fitness technologies in the structure of professional disciplines (aerobics, step aerobics, aqua aerobics, double aerobics, spinbike aerobics, body combat, body pump (barrel workout), fitball gymnastics, stretching, dumbbells, zumba, slide aerobics, kango-jumpa), the student must be able to demonstrate physical exercises and teach others the correct technique of their implementation, including the use of equipment taking into account the level of physical fitness and age; to

develop programs of strength, aerobic training with the definition of stage, purpose, general and special tasks, means, rational parameters of motor activity, forms of organization, control methods, performance criteria for people of different sex, age and physical condition; have basic fitness technologies in various areas and types of fitness; develop a program of preventive exercise for people who have risk factors for diseases of the cardiovascular system, metabolism, musculoskeletal system. For example, the student's independent work within the content module "Strength Fitness" and "Aerobics" involves independent search and assimilation of theoretical information on the anatomy of the musculoskeletal system, methods of developing strength, features of innovative equipment. At the same time, the independent work includes independent practical classes aimed at improving technical skills and developing strength and functional qualities.

To form the readiness of future specialists of FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities in experimental groups at the master's level, it is advisable to develop and implement author's special courses "Innovative types of motor activity"; "Innovations and innovative activities of educational institutions in the field of physical culture"; "Best practices of outstanding coaches and physical education teachers." At the same time, we offer seminars as the main type of educational activity for students, which includes presentations, reports, discussions of scientific issues and problems under the control and guidance of the teacher [7-9]. The teacher gives students the opportunity to express themselves freely during the consideration of issues submitted for discussion, helps them to build their arguments correctly. We held a seminar-discussion with students on the following topics: "Structure and classification of mobile games", "Mobile games with elements of sports games", "Mobile games in general physical training", "Innovative health promotion systems", "Organization of educational and training fitness process".

Conversations are aimed at forming in students a positive attitude to extracurricular physical education classes, awareness of the importance of physical culture in the daytime, the organization of control of morning gymnastics in extracurricular activities in sports sections. Individual and group conversations with students were held in a free mode, during the conversations consultations were held on the basics of methods of rehabilitation and physical improvement by traditional and non-traditional means and methods of physical culture. In the experimental groups, sections on innovative types of motor activity were initiated in higher education institutions for non-physical education students, with undergraduate students also participating in these sections as wards or assistant coaches, and master's students participated in these sections as trainers.

The classes are mainly integrated development of motor skills with an emphasis on the development of aerobic endurance. The direction of classes is educational and training in nature [10]. The following criteria should be followed for the selection of rational exercises for general physical training: physical exercises should correspond to the nature of neuromuscular efforts, identical to the main sport; physical exercises should promote more full development of special physical qualities; physical exercises should to some extent contribute to the development of general coordination of movements; physical exercises should promote faster recovery of functions and systems of an organism, development of the general working capacity. General physical training is the basis for special training, which provides a diverse development of physical qualities (strength, speed, endurance, agility, flexibility). Introduction to general physical training of mobile games is an effective means of comprehensive improvement of motor activity. To the greatest extent it contributes to the improvement of such qualities as: agility, speed of motor reaction, endurance, strength. Moving games affect not only the quality of the exercises performed, but also such quantitative indicators as

speed and endurance while running, distance and height of jumps. Despite the fact that most games are aimed at improving one of the motor skills, they are classified as exercises of general physical impact. Games with elements of power struggle, as a rule, are characterized by a manifestation of endurance and agility. Without this, martial arts does not make sense, so the classification of games by physical qualities is mainly a manifestation of one of them. One lesson can include from one to four types of moving games and relay races: with load transfer, without load, with overcoming obstacles, use of gymnastic devices, equipment, etc. However, it should take into account the physical training of students, age and gender. Moving games can be included in both the preparatory and the main and final part of the general physical training. The load in the game is regulated by decreasing or increasing the overall mobility of the participants. There are various methods of changing the load in the game: breaks to discuss mistakes, scoring points, specifying the distance for jogging, reducing the number of repetitions, etc. The mobility of game participants is enhanced by increasing the number of obstacles, running distances.

Independent physical exercises are conducted individually or in a group of 2-5 students or more, it is recommended to exercise 3-4 times a week for 1-1.5 hours in sports that are cultivated in the university, as well as perform physical exercises with elements of athletic gymnastics (dumbbells, barbells, exercise machines, fitness (body fitness, Pilates, stretching), walking and running. For independent physical exercises, teachers develop health programs that take into account the interests of students, their motivation, level of physical condition. Programs of independent physical exercises include the ratio of training tools, pulse regimes, tools and methods of exercise. During independent physical exercises, students acquire knowledge and skills to plan and conduct physical exercises, control their physical and functional development. The organization of independent physical exercises

for students involves: improving the skills and abilities acquired in compulsory education and elective classes; acquisition of skills and abilities in game sports (volleyball, table tennis, badminton, etc.). In the course of the research we found that conducting independent physical exercises not only increases the level of physical training of students, but also educates such moral qualities as diligence, self-organization, self-discipline and others. Sports competitions in innovative sports in the University have a dual function: on the one hand, it is the final part of the educational process, on the other - they play a significant social role, being a carrier of positive emotions, diversify student life, bring elements of healthy rivalry, competition, toning the lifestyle of young people. Sports competitions in the University for innovative sports are divided into:

- competitions that take place in the study groups of the faculty (for the championship of the group, including competitions for passing various standards and competitions in sports);
- sports competitions on the course, which are held between the teams of study groups;
- team competitions of faculties (sports competitions by sports), in which the places of each team of the faculty are determined;
- individual-team competitions, in which the places occupied by participants and teams are determined;
- classification competitions in which personal and team places are not determined, and the results of the participants are credited to improve or confirm their sports qualifications.

The purpose of student sports competitions is the harmonious development of motor skills, meeting the sports needs of student youth, activation of the health function and popularization of favorite sports. When organizing sports competitions in innovative sports, bachelor's students were involved as participants or assistant coaches and organizers, and master's

students were involved only as coaches, organizers, judges. Involving students in sports competitions requires the creation of the necessary organizational conditions: the creation of qualified teams of judges in sports; the presence of physical student assets (physiognomists and leading athletes). However, the basic skills of organizing and judging competitions must be acquired by all students who train in sports in sections. The scheme of use of sports assets by us is as follows: physiognomist and leading athletes perform work on the organization, agitation of students to participate in competitions; physiognomist prepares documents (application, protocol) of judges; assists in equipping competition venues (if necessary); students who do not participate in the competition (due to illness and other valid reasons), participate in the judging of the competition/

The application of the principle of visualization, in particular multimedia (multimedia players, media servers, projectors, screens, video monitors, distributors, switches, scalers), occupies a prominent place in ensuring the readiness of future FC&S professionals to use innovative types of motor activity in professional activities. The use of multimedia equipment in extracurricular physical education classes is provided by our multimedia programs: fitness program "Beautiful Body", stretching program "Elastic Young People", Pilates program "Bracing Mix". For example, here is one such program as the multimedia fitness program "Beautiful Body", which is a version of a video lesson in aerobics (1 hour 20 minutes), where the movements are designed in the form of video animation, the amplitude and pace of movements correspond to real movements.

We also used Internet resources, including YouTube, which highlights the use of various innovative types of physical activity.

The use of digital visualization technologies in the process of forming the readiness of future undergraduates of FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities included future courses for masters of

innovative types of motor activity on the largest online education platform in Ukraine Prometheus.

The knowledge and skills gained during the course were used by students during meetings with stakeholders of the specialty. Masterclass is a modern interactive form of learning designed to develop practical skills to improve the professional level, as well as the exchange of experiences between participants. combines the format of training and conference. An expert was invited to conduct the master class - a leading specialist in the field of fitness, who conducted classes in the following stages: presentation, demonstration and discussion. In fig. 1 presents fragments of such classes.

Fig. 1. Excerpts from master classes from leading experts

Conclusions. Thus, the types of work that were carried out at the ascertaining, formative and experimental-generalizing stages of the

pedagogical experiment to test the effectiveness of the proposed pedagogical system of forming the readiness of future specialists FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities.

The readiness of future FC&S specialists to use innovative types of motor activity in professional activities as a phenomenon with a non-trivial structure is being formed today not only in educational institutions, but also under the influence of non-formal and informal education. The integration of these influences with the professional training of a specialist can be the basis for the competitiveness of a graduate of university, and therefore the formation of readiness of future specialists FC&S to use innovative types of motor activity in professional activities should not occur spontaneously, but purposefully within the pedagogical system, but a balanced combination of traditional and distance learning, integration of professional training in the free and informal environment, as well as modernization of higher education, focused on the formation of each component of the readiness of future specialists FC&S to use innovative motor activities in professional activities.

References:

1. Bain K. What the Best College Teachers Do. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. 224 p.
2. Bogdanova I. M. Professional and pedagogical training of future teachers based on the use of innovative technologies: author. dis. for science. degree of cand. ped. science: 13.00.04. Kyiv, 2003. 41 p.
3. Shandrygos V. I. Computerization of physical education teacher: author. cand. dis. for science degree: 24.00.02. Lviv, 2002. 18 p.
4. Shapran O. I., Dobroskok I. I., Kotsur V. P., Nikitchina S. O. Innovative pedagogical technologies: theory and practice of use in higher school. Pereyaslav-Khmelnytsky: SV Publishing House Karpuk, 2008. 285 p.
5. Maurer M. R., Jordan P. J. Steps to a Successful Physical Education Teacher Education Workshop. *Physical Educator*. 2006. 63 (1). P. 53-56.

6. Maxcy J. Sport universitaire. NCAA: une gouvernance qui maximise la creation de valeur economique. *JuriSport: The Revue Juridique et Economique du Sport (Sport Law and Economics Review)*. 2013. Vol. 137. P. 42-6.
7. Metzler M. W. Instructional Models for Physical Education. Minneap.: Prentice Hall, 1999. P. 26–28.
8. Mould O. Parkour, the City, the Event. *Environment and Planning Journals: Society and Space*. 2009. Volume: 27. Issue: 4. P. 738 – 750. doi.org/10.1068/d111108
9. Saville S. J. Playing with fear: parkour and the mobility of emotion. *Social & Cultural Geography*. Vol. 9. No. 8. 2008. P. 891 – 914.
10. Strel J., Kovac M., Jurak G. Physical and Motor Development, Sport Activities and Lifestyles of Slovenian Children and Youth – Changes in a Few Decades. *International Journal of Physical Education. A Review Publication*. 2007. № 4. P. 105–110.

Citation: Svitlana Atamanyuk, Olena Semenikhina, Inna Shyshenko (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF READINESS OF FUTURE SPECIALISTS OF PHYSICAL CULTURE TO USE OF INNOVATIVE TYPES OF MOTOR ACTIVITY IN PROFESSIONAL ACTIVITY. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46). doi: 10.26886/2520-7474.2(46)2020.14

Copyright Svitlana Atamanyuk, Olena Semenikhina, Inna Shyshenko ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

CONTENT

I. POLITICAL SCIENCES

NEOLIBERAL GLOBALIZATION AS THE PROBLEM OF ENVIRONMENTAL POLICY IN THE REGIONS OF LATIN AMERICA 5

O. Tkach, PhD of Political Sciences, Professor

II. CULTURAL STUDIES AND ART

THE DISCIPLINE «FUNDAMENTALS OF PROJECT GRAPHICS» IN THE DESIGN STRUCTURE 21

S. Pryshchenko, Prof. Dr. Hab. in Art Studies, Dr. Hab. in Design

T. Senchuk, Ph.D. in Design, Associate Professor

COLORING AS A RICH IN CONTENT COMPONENT IN IMAGINATIVE AND LITURGICAL SOURCES OF PRIEST VESTMENTS OF LATE XX – EARLY XXI CENTURIES 41

O. Soroka, Postgraduate student

TRANSFORMATION OF TRADITIONAL CRAFT INTO MODERN ARTISTIC BLACKSMITHING 53

S. Rohotchenko, Postgraduate student

III. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

INVOLVEMENT OF MILITARY CHAPLAINS IN THE PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF BORDER GUARDS 72

A. Makovskyi, Postgraduate student

PEDAGOGICAL ACMEOLOGY-BASED DEVELOPMENT OF SOCIO-PROFESSIONAL MATURITY IN THE PROCESS OF MASTER'S TRAINING	83
<i>S. O. Danylov, Postgraduate student</i>	
THE EFFECTS OF SIOP MODEL ON SELF-EFFICACY AND TEACHING SKILLS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	95
<i>O. Demianenko, PhD in Pedagogical Sciences</i>	
FEATURES OF MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS ACTIVITY IN YELISAVETGRAD REGION IN 1865-1917	106
<i>O. V. Pertsov, PhD of Pedagogical Sciences</i>	
DIALOGUE STRATEGY OF INTERACTION IN THE CONTEXT OF FORMING THE EXPERIENCE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION OF THE FUTURE MUSIC TEACHER	117
<i>Chen Rui, Graduate student</i>	
EDUCATIONAL PROCESS AS A SELF-ORGANIZING SYSTEM: STRUCTURE AND MECHANISM OF ACTION	128
<i>A. Drobin, PhD of Pedagogical Sciences</i>	
SPORTS TECHNOLOGIES IN THE PRACTICE OF PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF INCLUSIVE TYPE	143
<i>Mykola Zhytovoz</i>	

IV. HUMANITARIAN ISSUES

- SOCIO-HUMANITARIAN ASPECTS OF ACTIVATION OF
INNOVATIONS IN TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE** **160**

A. Moisiyakha, Graduate student

- RESEARCH OF COGNITIVE-REFLEXIVE COMPONENT
READINESS OF FUTURE PHARMACISTS FOR USE
DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITIES** **174**

Anna Dobrovolska, PhD in Physical and Mathematical Sciences

- PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF READINESS OF
FUTURE SPECIALISTS OF PHYSICAL CULTURE TO USE OF
INNOVATIVE TYPES OF MOTOR ACTIVITY IN PROFESSIONAL
ACTIVITY** **191**

*Svitlana Atamanyuk, Candidate of Sciences in Physical Education and
Sports, Associate Professor,*

Olena Semenikhina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

*Inna Shyshenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor*